

JÉ LEN KOR

12

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

1967

MARTSA ISTVÁN: *Európa elrablása*

J E L E N K O R

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI
FOLYÓIRAT

X. ÉVFOLYAM 12. SZÁM
1967. DECEMBER

A Magyar Írók Szövetsége
Dél-dunántúli Csoportjának lapja

Megjelenik havonta

Főszerkesztő:
SZEDERKÉNYI ERVIN

Szerkesztő:
PÁKOLITZ ISTVÁN

TARTALOM

CSORBA GYÖZŐ versei: Nagyítás, Bo- lyongó, Önéletrajzi vázlat - - -	1091
CSONGOR RÓZSA: Kedvesem, kihül a teád (elbeszélés) - - - - -	1094
SZEPESI ATTILA versei: Kéretlen évszak, A lovak balladája - - - - -	1098
POLNER ZOLTÁN: Presszó, a szentegy- ház teraszán (vers) - - - - -	1099
PÉCSI GABRIELLA versei: Vihar előtt, Eperfa - - - - -	1100
KENDE SÁNDOR: Tizennégy nap üdülés (elbeszélés) - - - - -	1101
BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS versei: Ba- bits, Könnyű és nehéz, Hazatérés -	1116
GALAMBOSI LÁSZLÓ: A kútásó éjsza- kája (vers) - - - - -	1117
BÓDÁS JÁNOS: Költözőmadarak (vers) -	1118
CZINE MIHÁLY: Magyar irodalom Ro- mániában (tanulmány) - - - - -	1119
TAKÁTS GYULA versei: Mecénásomhoz, Poétai trigonometria, A berkenye -	1132

ÉLET ÉS KULTÚRA

CSÁNYI LÁSZLÓ: Ozora, 1967 - -	1134
--------------------------------	------

Irodalom és művészet

BALOGH LÁSZLÓ: „A működésben van a nyugalom” (Alkotásproblémák József Attila utolsó éveiben) - - - -	1140
POMOGÁTS BÉLA: A mesterség értelme (Vázlat a 75 esztendő s Komlós Aladár- ról) - - - - -	1145
ROMVÁRY FERENC: Az I. Országos Kis- plasztikai Biennálé - - - - -	1149
DÉVÉNYI IVÁN: Tihanyi beszélgetés Borsos Miklóssal Vass Elemérről -	1152
RÓNAY LÁSZLÓ: Zenei levél Budapest- ről - - - - -	1154
TAXNER-TÓTH ERNŐ: Színházi levél Budapestről - - - - -	1157

MÉRLEGEN

BAJOMI LÁZÁR ENDRE: Francia krónika	1162
BENKŐ ÁKOS: Könyvek a mai francia regényről - - - - -	1168
VÁRÓCZI ZSUZSA: Új kor nyitánya -	1171
NEMES ISTVÁN: Az új szovjet irodalom	1173
LOVRITY ENDRE: Dobozy Imre: Kedd, szerda, csütörtök - - - - -	1174
KONDOR LÁSZLÓ: Nemes György: Háló	1176
BORBÉLY SÁNDOR: Horgas Béla: Távol- ságok - - - - -	1177
TÁLASI ISTVÁN: Sumonyi Zoltán: Spártai suhanc - - - - -	1178
BELLYEI LÁSZLÓ: Három ifjúsági regény	1179
THIERY ÁRPÁD: TV-szemle - - -	1181
A JELENKOR krónikája - - -	1183

KÉPEK

BARCSAY TIBOR rajzai - -	1115, 1131
PAPP OSZKÁR rajzai - - -	1133, 1139

MŰMELLÉKLETEN

KISS NAGY ANDRÁS: Esernyősök, Tavasz-ünnep	
LESSENYEI MÁRTA: Tükrös fej	
NÉMETH MIHÁLY: Nyár	
OLCSAI KISS ZOLTÁN: Don Quijote	
(Nádor Katalin fotói)	

Kiadja a Baranya megyei Lapkiadó V.
Pécs, Hunyadi János u. 11.
Telefon: 15-32, 50-00
Felelős kiadó: Braun Károly

Szerkesztőség:
Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet
Postafiók 175. Telefon: 13-05
Kéziratot nem őrzünk meg
és nem küldünk vissza

Terjeszti a Magyar Posta
Előfizethető bármely postahivatalnál
és a Posta Központi Hírlapirodájánál
(Budapest, V., József Nádor tér 1.)
Evi előfizetési díja 72,- Ft.
Egyéni előfizetési csekk számla száma
61 068

Közületi előfizetési csekk számla: 61 068
vagy átutalással az MNB 8. fióknál
vezetett egyszámlára

67-5262 Pécsi Szikra Nyomda
F. v.: Melles Rezső

Index: 25.900

NAGYÍTÁS

Antonioni filmjére

Elveszett

elveszett az ember

Csak gyomrának csak nemzőszervének maradt
kifele csápja
a szív a bőr határai közé szorult

Elveszett

elveszett az ember

A szív a bőr határai között
lázong üvölt

de csak az ágyék csak a bendő
ad róla hírt fonákul

Bújik mámorok közegebe
mert elveszett
mert szeretné hogy megtalálják
de annál inkább
de elvész annál inkább
mert olvadt fém a mámor
mert rá folyik
és meghül rajta megkeményedik
elvész annál inkább az ember

Lázong üvölt
a szív

de csak az ágyék
csak a bendő
ad róla hírt fonákul
de csak az ágyék
igyekszik kötni máshoz
de csak a bendő
hurkolni a világhoz

Pedig csupán két szív: két ember
csupán három szív: három ember
forrás és torkolat csak szív lehet

Elveszett

elveszett az ember
s a gomba-forma felhő
iszonyat
ha tán mégis lehull
majd élő temetőre hull

Lázong üvölt
a szív

Az alvadt vér bugyogni kezd a sebből
más göncben újra itt a gyilkos

Auschwitz Oradour Kragujevac
Magány Magány Magány – –

BOLYONGÓ

M.-nak

Csak tövis túske mindenütt sehol gyümölcs sehol virág
Az oltalom vitézei most támadnak és sértenek
céljuk-veszetten tépik a selyem-nappalt a selyem-éjt
a selyem-szellőt mely virágért szökött eddig közénk
gyümölcstért szökött simogatni őket illatukkal rakódni
aztán elvinni hírük az evangélium-éhezőknek

Csak tövis túske

A selyem-bőrű asszonyt karjukba lökte
egy várhatatlan robbanás évmilliók makacs kanócán
nászagyak sírok szerelmi lihegés rög-dobaj
gyanútlan mérföldkövei között közeledő

A selyem-bőrű asszony im forrásvidékké változott
vércsermelyek vérpatakok forrásvidéke teste-lelke

Csak sötétség titoktalan csodátlan
zugok rekeszek hangok nélküli
egy-szövetű sötétség gömb-sötétség
csirátlan sötétség égtájtalan
A csodákkal a titkokkal teli
a termékeny a szivárvány-szívű
asszony belézuhan

Most lám
kialudt mindene

Csak tövis túske csak sötétség
Lányunk anyánk nővérünk és hűgunk
és szeretőnk vérezve és kihunytan
bolyong sehova-sem-vivő ösvényein

Szembejön vele három gyermek fülébe zöng egy férfihang
lát békés konyha-sarkot forró ág illata csapja meg orrát
érez fullasztó teljességet embermühelyt érez magában
könnyet fog föl álomból ébred ölbe bújik és ölbe vesz
de mégis mindez töredék köztük hiány hiány hiány
de mindezt ő teremti csak vagy ő sem a ragaszkodó
élet szeretne megmaradni az egyre lakhatatlanabb
kedves tagokban s persze vérét használja építőanyagnak
holott a vérét kozmikus apály sodorja szívja

Miféle rendbe illik ez?
S lehet-e még rend ezután?
Szólíthatjuk kiálthatunk
más lett az anyanyelve más
Nővérünk anyánk szeretőnk
kinek egy pillantás kinek
elég volt egy-egy mozdulat
félig-nyitott száj dörmögés
értette tudta akibe
kéreseink szándékaink
csábulva dőltek szinte mint
a völgy mélyébe patakok:
nővérünk anyánk szeretőnk
zárt lett konok lett idegen

Lehet-e még rend ezután?

Falon túl kereng sehova-sem-vivő ösvényeken
jaj! jaj!
kígyó-ösvényeken ravasz kanyarok hurkain
jaj! jaj!
a só a szén a víz a mész
a szép szövetség tagjai szétválni készülődnek
jaj! jaj!
ami meg összefogta őket az egyszervolt Erő
mint kirablott fészktű madár
jaj! jaj!
kínjai fordított villámán fölcikkanni készül az űrbe.

ÖNÉLETRAJZI VÁZLAT

A gyermek álma
nyílként égbe-villant
göcsört nélküli tiszta ív
a végpontok között

Az ifjú tengerszembe hullt magába
ujjbegyein a kozmosz ült
a mozdulatot csak a szándék
lódította vagy zabolázta

Gubanc gubanc
sár kóc hinár bogáncs
Az út magához: őszi harcterek
drótakadályos terepe
vad őszbozót
limányos parti táj
Az út másokhoz máshová: a horgas
lég jégszálaiból
kuszálódott
háló-falak

Csak néz
izzó nosztalgiák szemében
izzó zavar.

Kedvesem, kihűl a teád

... huszonnyolc perc még nekem az élet, neked örökkétartó lesz a halál, aztán jönnek a fiaid, a lányok, akik semmit nem értenek még halálodból, jönnek majd barátok és ellenségek, szomszédok, régi ismerősök, volt osztálytársak, veled egykorúak és fiatalok, akik ismertek, tudták, te vagy a város első embere, a haláloed előtt két nappal még ültek a téren, hangosan dicsérték egymásnak egyenes tartásod, fiatalos járásodat, a jókedved, a hátadmögött meg azt mondták, öreg kecske, fiatal szeretőt tart, szeretőt meg feleséget, ebben a korban már a feleség is sok, öreg kecske, közelebb van a hatvanhoz, vagy el is hagyta már: megállt a szívverésem, amikor a hivatalban, ahol néhány hónapja dolgozom, mindenki idegen még, talán haragszanak is rám, vagy egyszerűen nem szívelnek, mert a te közbejárásoddal vettek fel, hogyan vettek volna fel másként egy pincéernőt, akit ismer a fél város, aki ismeri a fél város éjszakai titkát, ha nem a város egyik vezetője kér szívességet a másik vezetőtől, igaz, mikor szóba hoztál az igazgató előtt, bosszús elutasítás futott végig az arcán, te megsélted, aztán mint aki nem érti, újra megkérdezte, de hát kiről van szó, ki neked az a nő? A Jerevánban dolgozik, te is jól ismered, mondtad neki, istenem, nagyon jól tudta kiről van szó, mennyi konyakot hordtam neki, egyedül én tudom, meg ő, menyeyit, amikor esténként beesett a presszóba, leült megszokott asztala mellé, szembe a bejáratnál, azt mondta: Tinka, most pedig leöblítem a bűdös gondjaimat, meg kell szabadulni tőlük valahogy, Tinka, különben megfojtanak... Halogatta velem a találkoztót, a saját irodájában nem akart megismerni, szükséztavú volt, de udvarias, leülte-tett, mihez ért, mondja el szépen, mi mindennel foglalkozott már életében... Csak három polgárija van, kérdezte hamis csodálkozással, hiszen tudta, én is tudtam, ő első technikumba jár, igazgató léteére első technikumba jár, aztán átemelte tekintetét rajtam, az ablakon túlra bámult, talán mindég így tesz, mikor gondolkodik, majd iskolába kell járnia, húzta a szót, felveszem könyvelőnek, de a tanulás alól nem tudom felmenteni... nincsen még két hete, amikor a szomszéd szobából hallom, férfi vagy női hang volt, nem tudom, mindkettő lehetett, dohányos női, vagy vékony férfi-hang; öreg kecske, két nőt tart a háznál, a szeretője kissé fiatal hozzá, karriernek mégsem rossz, az öreg kecske sokat nem ficánkol már... Történnie kellett volna még valaminek, talán fel kellett volna ugranom, kiszaladni az utcára, majdnem megfulladtam, vagy megkeresni a hang gazdáját, hogy rátámadjak, nem tudja, a felesége tíz éve mozdulatlanul ül egy tolószékben, nem tudja? A feleséged halála tíz éve ott lapul a házatokban, s az egészségest ragadta el, a feleséged halálát vártatok, minden nap ajándék volt, kegyetlen iróniája a sorsnak, bénán, ép ésszel a halált várni, tehetetlenül, megadón, végül elragadja azt, aki a legerősebb: aznap délelőtt, mikor orvosért futottál a kórházba, a főorvos barátodért, Krisztina rohama elmúlt, mire hazatértél az orvossal, Krisztina, aki mozdulatlanul ül egy tolószékben, éjjel bénán fekszik az ágyban, tíz éve nem ölelted meg őt, tíz éve ő sem ölelt meg téged, tudják az emberek, mindenki tudja, az is, aki csak látásból ismer...

Húsz perc még nekem az élet, addig nem jönnek közelünkbe az emberek, de már szállingóznak, nem ismerem őket, ha ismerném sem törődnék azzal a nagyorru, rövidlábú emberrel, aki itt lézeng a koszorúk közt, igazgatja a szalagokat, néha rám néz, vizenyős részvéttlen szemei vannak, úgy rendezget, mintha engem akarna elűzni innen, haragos, nagy mozdulatokkal, néha egészen közel jön hozzám... húsz perc múlva elkezdődik a ceremónia, akkor eltávozom, bocsásd ezt meg nekem, nem akarom, hogy megbámuljanak az emberek, a temetésrendező engedte meg, felajánlotta, jöjjön ki egy órával a szertartás előtt, kettesben maradhat vele, minek bámulják magát, ha két életem volna, nem tudnám meghálálni ezt... Húsz perc, addig bú-

csúszom tőled... aznap ragadott el téged a halál, mikor Krisztinának orvosért szaladtál, mire megérkezett az orvos, elmúlt a rohama, mosolyogva nyújtotta a kezét az orvosnak, azt mondta, még öt évem van, Zoltán, addig akár el sem jössz, ha hívjuk, úgysem halok meg, ... és délután... infarktus, mondta ugyanaz az orvos, akire Krisztina délelőtt mosolygott, attól félek késő van, fölfektettek a heverőre, már akkor alig voltak reflexek, karjaid lógtak, iszonyú görcs viaskodott a melledben, eltorzult tőle az arcod... a lányodtól tudom, aki estefelé feljött hozzám, elhozta a hóvirág csokrot, amit te akartál elhozni nekem, de nem maradt időm már erre...

Mintha a szobámban ülnének, félhomály van, a vázában egy rügyekkel ékes gally, te hoztad, néhány nappal ezelőtt, útközben törted le egy bokor aljáról, tíz év múlva is ott lesz az üvegvázában, amikor téged már elnyelt a nyirkos agyaggödör, ott lesz... semmit nem tudok elhinni most, azt sem amit látok, ami az értelem dolga lenne, hiszen te mindig megcsóválasz csendesesen, kedvesem, kihűl a teád: nos, akkor majd felmelegszik a karom, a szívem, vacogó testem, tőled vettem át a hideget, kedvesem kihűl a teád, hallok a lilaszalagos koszorúk, fenyőágakkal cicomázott gyertyatartók mögül: maradj még könnyörgők, miután kiittuk a teát, megmerevednek a karjaim, dermedten várom, hogy távozz, azt gondolom, talán el is hagysz, mindég ezt gondoltam, mikor elmentél mindég meghaltam, valahányszor jöttél, újra élni kezdtem...

Már gyülekeznek, de távol állnak még a ravataltól, kis csoportokba verődve beszélgetnek, ott vannak az ellenségeid, a barátaid, aki hozzád volt kötve, mind a barátjának mondott, de igazán csak kevesen hittek benned, jönnek majd a munkatársaid, akik gyűlöltek, mégis úgy tettek, mintha szeretnének, nem lehet ezért kárhozzátatni őket, féltek tőled, nem haragukban féltek, félelmükben haragudtak rád, nem a rossz főnökre, a jó főnökre haragudtak, a tehetséges emberre, aki beléjük látott, ismerte a gondolataikat, akarattoddal rájuk neheztedtél, s nem tudtak szabadulni tőled: én is sokáig féltem tőled, úgy távozott belőlem a félelem, ahogy megismertelek, ahogy te távolodtál tőlem, úgy tér vissza ismét mérhetetlen magányommal: féltem tőled, ugyanazért, amiért mások, mert nem ismertelek, hogy szeretheti az ember azt, aki egyik percben jóságos, a másikban kegyetlennek tűnik, mert nem érti cselekvései rugóját, s minden tette rejtélyes ellentmondásokkal terhes.

Elvennélek feleségül, mondtad egy esős délután, az ablak alatti fák ágain rügyek feszültek, csepegett az ereszt, elvennélek, ha egyedül ezen múlna, soha nem gondoltam arra, hogy mi házastársak lehetnének, a tanácselnök, meg a pincérnő... azt hiszed, akkor közelebb kerülnénk egymáshoz, kérdeztem, többet úgy sem adhatok neked, megint szeretek élni, dolgozni, mi kell még? Halkan beszélgettünk Krisztináról, szerelemmel szóltál róla, a féltékenységtől elsápadtam, Krisztina közénk állt, s ezen semmiféle kötelék nem változtatott volna, soha... halkan beszélgettünk, hallottam a pattanó rügyeket, a vízcseppek nagy robajjal hullottak a csatornába. Azt hiszem, sosem mentem volna hozzád feleségül, a formaság, és a bűntudat Krisztinával szemben, megölte volna érzéseimet, úgy mint ez a készülő szertartás, amely mindjárt kezdődik, itt lesznek a gyerekeid, rokonaid, sok ismerősöd, talán Krisztinát is kihozzák tolokocsiban... ha kezdődik, eltávozom, mielőtt hangosan sirni kezdenek az asszonyok, akik magukat és férjük távoli halálát siratják jóelőre, másoknak őszinte részvéttől merevedik meg az arcuk, szerettek néhányan, s ezeknek a fájdalomtól egy könnyük sem fakad: téged gyűlöltek vagy szerettek, közömbösen senki nem élt melletted. Hogy gyűlöltelek én is, amíg nem ismertelek, milyen kárörömmel hallgattam a téged befonó rágalmakat, szennyes pletykákat, leplezetlenül adhattam ki az érzéseimet, te ott ültél a hátsó asztalnál, kavargattad a kávédat, mit sem sejtettél, s én lélegzet visszafojtva hallgattam a meséket hivatali ügyeskedéseidről, kiruccanásaidról, titokzatos nőügyeidről, melyekről mindenki tudta, rosszindulatú túlzás, ha a fele lenne igaz, sok volna. Jólesett, hogy gyűlölhettelek, azt hiszem, már akkor közelebb álltál hozzám, mint sejtettem, azt mesélték vállalati igazgató voltál régen egy vegyi gyárban, hogy kerültél te ilyen állásba még a felszabadulás előtt, a diplomádat is akkor szerezted, mit akarsz hát most, mint új káder, mint népi származék? Most már meg tudnálak védeni, elmondanám, hogy pályamunkás volt az apád, tizenkét gyereke

közt te voltál a hatodik, és megszöktél a nyomor elől, tanulni akartál, fel is vettek a gimnáziumba, súlyos ára volt a diplomádnak, reggel nyolcig kihordtad a tejet, s este hat után már nem volt egy magad örömét szolgáló fél órad sem, vagont raktál, házitanítóskodtál, ami jött, s éjfélkor úgy estél ágyba, mint egy zsák. A tehetség tiszteletet érdemel, bármilyen rendszer veszi körül, egy bizonyos magasságba mindenki eljuthat, legalább annyira, hogy kiemelje a fejét a nyomor fojtogató mocsarából, ismét csak tehetség, meg szerencse dolga, mennyire futja az erejéből, milyen magasra emelheti a fejét. A te erőd sok volt, némi szerencse is kísért, egy diplomát tudtál kiverelkedni magadnak, csak a nagyokosok kérdezték a fürkészőn, mikor volt ideje, módja egy diploma megszerzésére, érdekes, érdekes, kételkedtek a nagyokosok, és gyanakodtak szüntelenül, te mesélted, hányszor mentél fel a rendőrszázados barátodhoz, akivel egymás mellett ültetek a tanácsuléseken, szorgalmas jegyzetelő volt, minden napirendi ponthoz hozzászólt, jegyzetelt, közben ötagú csillagokat rajzolt a füzetébe: mondjátok meg, ha valami bajotok van velem, de ne küldjétek utánam azt az embert, miért nem kérdezitek meg tőlem, amit tudni akartok... Akkor még nem ismertelek, pedig bejártál hozzánk kávézni, én hordtam a konyakot, türtem a részegek ölelgetését, hallgattam a csórók panaszát, a nagyképűek ostoba, borgőzös dicsekvéseit, mert a felszolgálónő olyan, mint a nyilvános házak lánya, a férfiak sem mibe veszik, de testük-lelkük legszentebb titkát olykor rájuk bízák, hogy másnapra megfelelkezzenek az egészről. Én sosem felejtettem el ezeket a részeg vallomásokat, amit akaratlanul rámbíztak egy-egy elgyöngült pillanatukban, ezért voltam olyan a vendégeknek, mint a levegő, ha van, észre sem veszik, ha nincs, fuldokolnak a hiányától: mégsem ismertelek, pedig, istenem, most is boldogabb lennék, halálodban megnyugvóbb, ha akkor melletted lehettem volna. Mikor bevonultak a szovjetek, már diplomád volt, egy tanyán bujkáltál, katonaszökevény voltál, aztán a szovjetek közt éltél fél évig, megtanultad a nyelvüket, te minden rosszban megtaláltad a jót, és volt hozzá erőd, hogy megtaláld, de a diplomádat nekik nem vallottad be, neved előtt nem volt doktori cím, úgy írtad, Nemesfalvi Péter, később gyakran megkérdezték, ipiszilonnal? Előszeretettel érdeklődtek, kettős név talán? A rendőrszázados barátod, aki azóta ismét művezető a Finommechanikában, ötvenhatban egyenesen viselkedett, felvitte tagsági könyvét a megyebizottságra, s azt mondta, nem hiszek az ügyben, elvtársak, nézzétek el nekem, most nem tudok hinni – meglepetést színlelt, éneklő, mégis hivatalos hangon kérdezte, miért ne hinnénk neked, miért figyelnének, Nemesfalvi elvtárs, aztán ideges nevetésbe kezdett, s egy akkoriban folyó bűnügyről kezdett beszélni lázas buzgalommal, s te, ha addig kételkedtél is feltevesedben, ettől a perctől biztos lehettél benne: mennyire szerettelek volna ismerni akkor, a fél életed most az enyém lehetne, így csak két évad az enyém, ebből is csak hetenként három nap, este öttől nyolcig, most az utolsó hónapok óta néha tízig velem maradtál, segítetted a matematika példáim megoldását, mert mióta gimnáziumba járok, újabb két órákkal ajándékoztál meg. Hogy örültél, mikor engedtem végre, s beíratkoztam, összefutott a mosoly az arcodon, kezébe fogtad a fejem, milyen közel volt hozzám a szemed, fehér hajad, a szád körül a két ránc, egyedül ez volt öreg rajtad, negyvenhat éves leszek, mire érettségizem, mondtam panaszosan, sírhatnékom támadt a reménytelenségtől, sajnáltam magam, de most azt hiszem, nélküled sosem érettségizem már. Te nem figyeltél, csak fogtad a fejem, néztél, leheletedtől meglebbent a hajam, szívtam magamba a bőröd melegét, a borotválkozó krém, vagy szappan szagát, olyan volt, mint valami olcsó kölni, sosem tudtam megszokni, mégis úgy szerettem ezt az illatot, hogy ha az utcán vagy a presszóban megéreztem, átszaladt testemen valami forróság, olthatatlan szomjúság hajsolt a közeledbe, s majdnem megőrültem az utánad való vágyakozástól. Soha senki ilyen hálásan nem nézett rám, nem örült annak, hogy magamért tettem valamit, amiből neki semmi haszna nem lesz, csak türelmet, vesződést jelent neki, matematika példáim sosem kerekedtek volna ki, ha te nem vagy mellettem. Úgy néztél rám, mintha én váltottam volna meg a te életed, s nem te az enyémet a presszótól, a borgőzös éjszakáktól, diadalmas mosoly ült ki a szemedbe, akkor még én semmit nem értettem abból, miért fontos neked az én kárbavesztett, elfecsérelt életem.

Feleségül vennélek, mondtad, még nem jártam gimnáziumba, csak magyaráztad, hogy több ember leszek, ha rászánom magam, mégis, azt hiszem egyszer megbántottalak, azt feleltem, minek, hogy ötven forinttal többet keressek, egy erős nap többet hoz borralalóban: feleségül vennélek, de Krisztina nem élné túl. Ne is folytasd, mondtam én, álmomban sem akartam a feleséged lenni soha, mit szólnának az emberek, egy tanácselnök, meg a pincérnő, hiába dolgozom már a Pamuttexnél... Azt hiszed, olyan nagy rang az enyém, mosolyogtál elgondolkozva, nem nagy rang, csak kellemetlen pozíció néha, mindent tudnak rólam az emberek és vannak formaiságok, kötelezettségek, ezeket be kell tartanom, már szóltak az elvtársak, miattad... Régen, ötvenhat előtt másként figyelmeztetnek, talán nem is szólnak, hanem... Hogy rendezhetném? Csak úgy, hogy lemondok rólad. Ott ültünk az ablak mellett, türelmetlenül doboltál az asztalon, választ vártál tőlem, mintha én okosabb lehettem volna. Az íróasztalomon most is ott van a borostyánkő, amit Rügen szigetről hoztál nekem, a tenyeredbe vetted, forgattad, majd szét akartad lapítani egy hirtelen markolással: hogy rendezhetném Krisztina mellett, kérdezted talán ezredszer is, elvettem tőled a követ, forró volt a tenyeredtől, éreztem, hullanak a könnyeim, pedig nem akartam sírni, csak Krisztinát sajnáltam, meg téged, ahogy ültél ott tehetetlenül, s magamban örültem, hogy nem tudsz feleségül venni, és Krisztinának nem okozunk fájdalmat.

Sokan jönnek, mennek körülöttünk, fekete hullámok vonulnak el mellettem, egy arcot ismerek fel, a kereskedelmi osztály vezetőjét, aki mindenkinél magasabb egy vállal, akiről tudom, hogy gyűlölt téged, bejárt a presszóba, akkor mondtá, amikor én is gyűlöltelek, talán azért, mert nem ismertünk téged, és elhittük mindketten, amit az ostobaság, a féltékenység, az unalom és a rosszindulat fecsegett rólad. A rosszat mindenki hamar elhiszi a másiktól, isten tudja miért, a rossz hamarabb megragadja a képzeletünket, kéjjel forgatják szájukban a pletykát, mint a finom falatot, gonoszul hozzátézik a magukét, tovább adják, mások is megforgatják a nyelvük alatt, miért a rosszat, mikor az emberekben ugyanannyi jó is van, ha nem több, talán ha csak a jót tűznék a nyelvük hegyére, a rossz összezsugorodna bennük, elolvadna, mint tavasszal a hó. Te sem voltál rossz, mint azt beszélték, ember voltál, ezerféle ember, néha magam sem ismertem rád, s valahol a sorsodban kellene keresni a hibát, vagy talán egyszerűen csak sokat éltél, egyik éned a pusztá létért küzdő farkas kegyetlenségét takarja, a másik éned kételkedik, néha elhiszi az emberekről a szépet, s jót, a sorsodban kell keresni a hibát, mikor a hatalom előtt hajoltál meg, nem az ember előtt, így tettél huszonöt éven át, hiába tudtad, amit kellett, az ember legnagyobb gyöngeségeit önmagában hordja, ha elég erős, legfeljebb bevallja, csak ritka pillanatban elég erős ahhoz, hogy változtatni is tudjon önmagán... A sorsodban kellene megkeresni a vétkeket, aki rábírt arra, hogy meggyőződésed ellenére igent mondj, miért utasítottál s hajtottál végre mindent úgy, ahogy kívánták tőled, s csak annyi őszinteséget szőttél a munkádba, amennyiről biztos voltál, hogy nem árthat beosztásodnak, gyűlölet nélkül tiltakoztál, amiért küzdeni kellett volna, meggyőződés nélkül dicsérted az elvetni valót, miközben magányosan éltél, mint egy farkas: azt mondtad egyszer: azt hittem, nincsen már szívem, hogy szeretni sem tudok...

„Kedvesem, kihűl a teád” – hallom, de olyan mozdulatlan a szád, mint a hideg göröngy, pedig a hangoddal tele van a temető, az égbolt, kedvesem kihűl a teád...

Meggyújtják a kandellábereket, nyurga láng kap a levegőbe, aztán elolvad a napfényben, szállingóznak az énekkar tagjai, mint a fehér gallérú fekete csókák, csupa egyforma arc, csak a karvezetőt tudom kivenni a fehér foltarcok közül, barna bajusz, szemöldök, az orr helyén valami fekete üreg van, mintha a sírből kelt volna ki...

...futok haza. Az íróasztalomon ott van a borostyánkő, amit te hoztál nekem, talán a hangodat is megtalálom a szobában, aztán... aztán csak kezdődjék a nevetéses ceremónia, otthon majd jót mulatunk az egészen, az emberek talán észre sem veszik, hogy becsaptuk őket, ha-ha-ha... Tudod mit, menjünk együtt, gyere, roppant mulatságos lesz, átvágunk a Kisutcán, megtréfáljuk őket, gyere kedvesem, kihűl a teánk...

KÉRETLEN ÉVSZAK

Elvillan ez a nyár –
gyökereit kitépik a földből
goromba fagyok.
Leveleiben pirosodik,
tócsa-szeme hályogosodik.

Fölötte a tél ezüstje ragyog.
Elvillan, sehova. Bennünk
mélyül a kaland.
Fellegekkel bebútorozott az ég.
Vaságú, vaslevelű fák közt
fagy durrog.

Pusztá vidék.
Inal az állat: ki védi meg?
Az ember nem csavaroghat.
Bár sűrű a gond, indázó rengeteg,
fölveti isten-arcú fejét,
s káromkodik, ha nem dalolhat.
Föléje-boruló vackában is őrzi
a tűnt nyarat, egy ölelés melegét.
Kölykének béleli puha alommal
a tenyérszíni zugot, hol majd világrajön.
Magához-emeli párját –
És nem kopognak a háromkirályok,
nem topognak az ajtónál a barmok,
hogy a bölcsőt körülállják.

A LOVAK BALLADÁJA

a lovaknak melegbarna szeme volt
ott ragyogtak a sivatagvárosok

csak dobfeszes bőrük őrizte még
csillagrúgó hajnalok lendületét

nyakukban csengő csengett valaha
dobogtak villámló egek alatt

vágtattak szelek pányváival szabadon
viháncoló életük volt a domb

s mindennek vége lett morajlott a mező
bomlott hadaktól dübörgött a föld

álltak a lovak árva szobrai
szemükben feldúlt városok szikár tűzfalai

köröttek égő otthonok csontig-hasító pusztulás
e pokolból nem volt szabadulás

ledőltek sivár tereken szemükben sűrű este volt
s négy lábukkal rúgtak négy csillagot

POLNER ZOLTÁN

PRESSZÓ, A SZENTEGYHÁZ TERASZÁN

Hét óra. Felizzanak a lámpák.
Bíborhuzatú nyugalom. Füst. Konyak.
A szél zajos ventillátorát
bekapcsolja az alkonyat.

Megérkeznek a mennyei
turisták. Fitogtatják a pénzt
könnyedén s a foncsoros tükrökből
öntelt ikonjuk szemükbe néz.

Az ajtó felett kint behemót táblák:
Mélyvíz! – Nem úszóknak életveszélyes!
Beles egy arc. Ásit s a közértben
szalonnát kér a kenyérhez.

Áldott kis kápolna ez,
hol homokóra méri az időt
s a ferde hajlamú jóságot, álmod
eljönnek dicsérni a nők.

Csak üldögélek itt és töprengék
sok meg nem váltott keresztényi gondon:
s egy öregasszonyból hirtelen
kihajt a filodendron.

VIHAR ELŐTT

Hogyha nem szakad föl a sírás
és nem lesz rubint-serkenéssé
horzsolt ujjak végén a tett
és csak sornyi telik a versből
hát minek akkor? mivégre, uramisten?!
sérülten, kinnal felüvöltök
– csöndes sirássá szelidül,
kést rántok,
– elvágom az ujjam,
versem? Keserves a vers is:
ritkán nővő, pár sor vetés . . .
fölötte a szél épp megáll,
nagy, nehéz csönd, lélegzet nélkül
figyel a táj, s figyelek én magamba:

Hegyek homloka mögött
talán most születik meg a villám.

EPERFA

Eperfa, eperfa, öreganya fája,
rigók hűs tanyája,
kölyök-apám sátra,
ünnep hajnalára
kigyulladt, kigyulladt
ága közt a máglya.

Eperfa, te tiszta, szigorú, hatalmas,
rigórejtvő lombod árnya nyugodalmas,
ágad lehajoljon, vállamra simuljon,
asztán elengedjen, bánatod is múljon,
ágad-leveled közt arany nap ragyogjon.

Eperfa, eperfa, édesapa fája,
rigók hűs tanyája,
kölyök-magam sátra,
harmadnap hajnalra
kigyulladt, kigyulladt
zsenge koronája.

Eperfa, eperfa, komor mezőn járok,
fényes levelednek intésre várok,
gyökeret eresztek, lombomat kibontom,
rigók tanyájának ágamat kimondom,
rigóröppenéshez tenyeremet tartom.

Tizennégy nap üdülés

AZ ELSŐ NAP

Nem, nem az öregedés jele – mellényt húz és fehér inget vált estére; – régebben egyszerűen csak belebújt a barna pulóverébe, tenyerével a homlokába kotorta a haját, kapta a táskarádiót és már indult is.

Klári azonban csak úgy hajlandó vele menni, ha rendesen felöltözik; – majdnem minden este elindulnak valahová, kávéházba egy feketére, cukrászdába, moziba, vagy csak sétálni, nézelődni, nagyon szeretnek elcsavarogni hazulról, vagy munkaidő után randevúzni egymással, mint azelőtt, amikor még nem volt lakásuk. Mintha alig múltak volna húszévesek.

Csak hát rendesen fel kell öltöznie – ennyi áldozatot igazán hozhat.

... Ilyenkor nem is érzi áldozatnak... – már rég a nyakkendőjét köti a fehér inggallér alá, Klári még mindig meztelenül hempereg a díványon; – mindig elszundít utána: most is, ahogy a kis kombinét a hasára terítette, fölrezzent, nyújtózott egy pillanatig, de gyorsan újra lehunyta a szemét. Ezek a legszebb percek: lesni, amíg magához tér... – közben nyugodtan elkészül az ember az inggombbal, a nyakkendővel, a mellénnyel – és a lelkiismeretével.

Az az átkozott féltékenység! Tudja, mindig is tudta, mindannyiszor meggyőződött róla, hogy örülség, méreg, hülyeség – de ha egyszer ilyen a természete! Parancsolni annak a ronda természetnek, uralkodni magunkon, igen, ezt könnyű mondani, a legkönnyebb. És utána a bűnbánat. Amikor ilyen pilledten fekszik előtte a díványon... annyi év után újra és újra még mindig úgy, mint legelőször: – hogy is lehet egy pillanatra nem-hinni benne?! hogy a pokolba tételezhette föl róla?! mekkora állatok vagyunk! dehogy; az állatnak több esze van!... – eh, most már mindegy, otthon hagyták az egész bolondságot, el kell felejteni. – Milyen szép itt a hegyen minden! Jókorákat fognak sétálni az erdőben, nagyokat aludni kint a domboldalban is, este meg lemennek az üdülő bájába táncolni, nagyszerű két hetük lesz!... – csak hát most már valóban ébredvezhetne; úristen, kívárni, amíg elkészül majd a kontyával!

- Mozgás, mozgás!
- Na...
- Lusta-vezér, ébresztő!
- Egy kicsit...
- Hípp, hopp! Föl!
- Drágám...
- Összegyűrőd az ingem!...
- Te...
- Az ingem!...
- Van másik...

*

Az biztos, hogy már minden asztal foglalt lesz a bárban!

... A legdrágább asszony a világon!... – A lépcsőn karonfogja Klárit, büszkén vezeti, mint egy ifjú hódítást, akár ha a lovagkorban élnénk. A fordulóban óriási tükör – szembe mennek önmagukkal –, milyen szép! milyen rózsás! milyen fiatal!... – milyen örülség volt, milyen jó, hogy elmúlt, otthagyták Pesten, most végre maguk után már az egész veszekedés!... Az elült csatazaj nyújtózkodó, meleg nyugalma

szinte tapinthatóan árad szét ereiben, meg kell nyálnia a szájaszélét... – milyen örültség volt, úristen, mekkora örültség! Hiszen idősebb volt az a férfi, jóval idősebb; ugyan! számításba se jöhet! S Klári épp csak ránézett... – Mindegy. Elmúlt. Hm. Klári tiszteli az idősebbeket, nem viszolyog tőlük... – Ugyan! Miért is kell rögtön arra gondolni!... – A legdrágább asszony a világon! Nagyon jó lesz itt ez a két hét! A tükör is mosolyog, ahogy elhaladnak előtte a lépcsőfordulóban.

Az utolsó üres asztalt még elcsípi. Sikerült!

Ez is olyan jó: így bevonulni ennyi ember közé, mindenki őket nézi; persze, Klári miatt, egy percig legalább, érezni lehet a tekintetek tapadását. Aztán leülni így a rengeteg ember közé kettesben, egyedül. Az utolsó üres asztalhoz.

Klári lába már ütemesen nyugtalankodik az asztal alatt; – igen, táncolni fognak, s nem „kidobósat”, hanem átfogja majd a felesége derekát... – mindjárt, de előbb konyakot kérnek, Klári szereti ilyenkor a konyakot, körbenyalja a pohár peremét s kicsit eljátszik vele, mielőtt fölhajtaná...

Valaki megáll előttük. A harmadik szék támláját fogja. Józan.

Odakéredzkedik az asztalukhoz. Tisztelettel és halkán. Az utolsó üres székre.

Üdülőhelyen vagyunk. Szakszervezeti beutalással. Nem nagy eset odaülni más asztalához.

Ez az ember azonban nem beutalt üdülő. Tisztelettel távolabb húzza a széket az asztaluktól. Csak leülne kicsit. Nézelődni. Nem akar zavarni, a világért se.

Minden pincér ismeri. Mert Gál bácsi minden este megjelenik ilyenkor a bárban. Minden áldott este. Szeretik; nem lehet tudni, miért szeretik, de ha hely van, beengedik. Pék; valóságosan és szó szerint pék. De nem ezért engedik be, emiatt még szigorúak lehetnének hozzá. Talán mindig így volt; a személyzet s az egymást váltó üzletvezetők örökölték, átvették, mint a megszokott domborművet a presszópult mögött, a mozdíthatatlan görög oszlopcsonkot a konyhai benyíló előtt, melyet senki se lök arrább; maradt, mint a zongora, pedig már rég gitárral játszanak vagy legfeljebb trombitával néha. Szinte hozzátartozott az üzlethez, a berendezéshez, mint a hangulatvilágítás, a pincérnyakkendő, s a megszokás, hogy az üvegasztalt a kis-kendővel letörlik a vendég előtt. Gál bácsi jogfolytonos volt, mint valószínűleg a munkahelyén.

Kis fényképezőgépe hosszú szíjon lóg a válláról. Mihelyt leül, kihámozza a börtökből és az asztal üveglapjára helyezi. Finoman, hogy ne koccanjon.

Klári táncolni akar; – a konyakos pohárka ugyan csak félig ürült, de már nagyon jó lenne mozogni.

Zsúfolt a parkett. Úgy szeretnek táncolni, hogy szépen egymáshoz simulnak. Nem a földet nézik közben és nem a mennyezetet, hanem egymás arcát, szemét: a szemük is ritmusra lobban, lángjuk hajlong, bújkál, játszik, belekap a sötétségbe, szikra is pattan... Nagyon hangos a zene, nagyon sokan tolonganak – tánc ez még mindig? – mindenki izzad: a piros, kék, zöld lámpaburák alatt ez nem is látszik.

Klári megrántja a férje vállát:

– Nézd!

Az ember, aki az asztalukhoz kéretődzött, ültében az üres szék karfájának dőlve, feljűk tartja a fényképezőgépét, de érthetetlenül furcsán izeg-mozog közben, mintha legfőbb gondja furcsamód éppen az lenne, hogy eltitkolja, mire készül. A papírszalvétával, az asztalterítő csücskével kísérletezik, hogy elbástyázza gépét, s a zakója elejével próbál sátrat formálni fölé. Ezzel a görcsös igyekezettel azonban még csak gyanúsabb, még inkább fönnakad rajta az ember szeme.

– Nézd! – ismétli Klári.

De a férje csak az ő szemét nézi, a másodszori nógatásra se eszmél, hogy mit kell néznie: – törődik is vele!

– Nem látod?

– Mit?

Ő se fordul másfelé, nem is tudna táncolni, ha nem a férje szemébe nézne – mégis látja a fényképezőgépet, a kis lámpa a fejük fölött épp a lencsébe csillan.

– Igazán, nézz oda!

- Eszemágában!
- Pedig fényképez!
- Képzeldől.
- Most már eltakarta.
- Ne törődj vele.

Klári nem nyughat. Egy fél perc múlva újra kezdi:

- Miért pont minket akar fényképezni?
- Dehogya pont minket!
- Nézd!
- Ilyen sötétben nem is lehet fényképezni.

Ezen egy percig elgondolkozik Klári.

- Hát akkor miért? ...

A férje türelmetlenebb:

- Ne törődj vele, mondtam!

Amikor vége a táncnak, Gál bácsi ugyanolyan tisztességgel és nyugalommal ül ismét a helyén, mintha végig mozdulatlanul csak maga elé nézett volna.

Klári, a fölfedezés örömeiben, hogy a poharuk alján maradt még egy kis konyak, azonnal koccintásra nyújtja az övét a férjéhez.

Piros az arca a táncból, a melegtől és a konyaktól is. A fényképezőgép az asztalon nyugszik, a lencséjében most is csillog a lámpa. Ahogy a kezük mozdul a pohárral s visszaérintik az asztalhoz, úgy ugrik egyet-egyét a lámpa a lencséjében. Gál bácsi közben meg egyre őket nézi; Klári úgy látja, hogy egyfolytában őket nézi.

Nem bírja ki, meg kell kérdeznie:

- Fényképezni tetszett?

Férje az asztal alatt beleszorít a combjába, indulatosan, hogy minek kezd vele?! - de hiába, most már kimondta.

A pék szelíden billegeti a fejét:

- Dehogy, dehogy ... Ilyen sötétben nem lehet ...
- Hát akkor???

- Épp csak velem van ... Megszokja az ember ... Inkább majd holnap ... talán ... Jó lesz? ...

- Itt???

A szelíd ember megvonja vállát. Különben a bajsza se mozdul.

Aztán váratlanul élénken:

- Szeretik a szép képeket? ... Rengeteg szép dolog van a világon! ... Milió ... Holnap elhozom, ha megengedik ...

Újabb combszorítás az asztal alatt.

Majd később, a következő tánc közben:

- Minek kezdesz?! ... Mit törödsz vele! ...

Mást nem beszélnek. Összeér a testük, összeér az arcuk. Jó a zene, most nem annyira hangos. Csak egyre sűrűbb a meleg: itt talán soha nem szellőztetnek ...

*

... Reggel nagyon későn ébrednek; - nyitott ablaknál aludtak, olyan mélyen, olyan egészségesen eszméletlenül, hogy most nem értik, mitől süt már a nap?

A MÁSODIK NAP

A pék azonban nem hozza el a képeket.

Nem felejtette el - hanem részeg. S a bajsza ütemesen ugrál, annyira gyorsan beszél. De azért tisztelettudó, s tulajdonképpen nem is hangos.

Klári mosolyog rajta. Két oldalról két kis félreérthető ránc szalad össze az arcán - férje szereti ezt a mosolyát, meg szokta ilyenkor fricskázni; - most azonban csak az asztallapot nézi. A fényképezőgép ott nyugszik előtte, kihámozva a bőrtokból, s

csillog a lencséje. Az asztallap is csillog. A pincér pedig még mindig nem hozza a konyakot.

– En soha nem vagyok részeg – hárítja el egy tiltó karmozdulattal még a feltételezést is. – Soha, fiaim. Csak egyszer hetenként. Pénteken, így, mint ma...

De itt ilyenkor se kér semmit. Se italt, se feketét. Itt csak üldögél, éppen úgy, mint máskor.

– A péntek, igen... Mert ugyebár a péknek, tudják, nem szabad inni. Egész nap izzadni kell. De nem úgy, mint a napon... Vannak éjszakai pékek és vannak nappali pékek, ugye, ez világos?... Nem lehet hajnalban úgy kezdeni, hogy éjjel ivott az ember...

Egyáltalán nem kenetteljes a hangja, inkább sietős:

– A legszebb dolog, a legszebb munka, elhiszik nekem? Ahogy a kenyér születik... A kenyér!... megérthető, amit mondok? A legszebb... pedig nagyon izzad az ember. Hanem amikor készen van!... Amikor elmegyek innen, és világosodni kezd az utcán, akkor erre-arra már hordják ki az üzletekbe a zsömléket. Akkor meg kell állni, és nézni kell...

Kezével lassan, féltőn, körülményesen formálja a kört az asztal fölött:

– Megálltak már egyszer... nézni, hogy milyen szép dolog a zsömlé?... Azt nem lehet, ha iszik az ember!... Csak pénteken szabad inni, amikor szabadnapos az ember... már mint hogy én... Egyszer egy héten, fiaim...

Tánc; – majd addigra kihozzák a konyakot, mire visszaülnek.

Ebéd után sétáltak, aztán aludtak egyet: – most végre igazán jól esik egy kis mozgás! És egyelőre még nincs is annyira meleg, mint tegnap. De ők azért a gyors számokra se szeretnek ugrálni, hanem összebújva inkább, régiesen... Klári a tánc közben is mosolyog, még mindig, de az a bizonyos fricskázás késik; – két szőrszál ágaskodik a férje ádamsutkáján, jó lenne egy óvatlan pillanatban kitépni! Körömheggyel kirántani! Zsupsz! Vagy leharapni!... – Azértis megcsókolja a férje nyakát.

– Odanézz!

– Mi... mi az?! – kapja el férje a fejét.

Hiszen valóban nem történik semmi.

Az asztaluk felé mutogat Klári, hátra:

– Nem fényképez!

– Most meg az a baj?! –

– Dehogy! Csak muris, hogy nem.

– Kérjük meg talán.

– Ne bolondozz! – szomorodik el Klári oktalanul.

Biztos benne, hogy igenis történik valami a fényképezőgéppel megint, csak ő nem látja. Mit titkolózik az öreg annyira?!

Bosszankodik, beharapja a szája szélét, de nem akar szomorú lenni. A mentőötlet: – eszébejut a konyak!

– Te, talán kihozták már!

– Jó – engedelmeskedik a férje kelletlenül. – Visszamehetünk.

Épp csak körbenyalja Klári a pohárka peremét, abbamarad a zene. Ezt nem így gondolta, hanem kiitták volna félig, s utána vissza gyorsan a parkettra, ahogy szokták. Szemtelenség, hogy abbahagyták! Tíz percig az öreg egyvégtében beszélni fog nekik. És hozzá, hogy milyen arcot vág a férje; nem is mer ránézni.

Nyilvánvaló, kérem, hogy nem vagyok se örült, se hülye, se idegbajos. Aki pék, az nem lehet idegbajos... Eszemnél vagyok én pénteken is, ez látható, nem? Egész egyszerűen egy elgyötört kis emberke vagyok én is, pontosan úgy, mint mindenki... aki még soha nem volt elég bátor ahhoz, hogy szembenézzen az élet tényeivel, kérem szépen... Pedig miféle boldogsággal és szenvedéssel jár az biztosan! Nyilvánvaló... Nem jön csak úgy magától, ahogyan az elhülyítő mozikban látni!... Szoktak, ugyebár, moziba járni, kislányom?...

... Kislányom... – a véletlenül kicsúszott szó megáll a levegőben. Összenéznek, majd rögtön elfordítják a tekintetüket. Ő is észreveszi és azonnal kiigazítja, el-

keni, s hosszan, még sietősebben beszél tovább, ugrál a bajsza, tekergeti a nyakát és nyomatékkal, tiszteletteljes kézmozdulatokkal kísérve, erősíti, súlyosbítja szavait; – mindenáron azt akarja, hogy megértsék:

– Egy érzékeny emberi lény, kérem, mindenütt ugyanaz marad. Részegen is... Az meglehet, hogy hibákat követtem el; én is csak kóc és rongy vagyok belül, pedig éppen hogy kőből és vasból kellene lennünk... Nem lehet minket csak úgy vissza-kézből félrelökni és zárójelbe rakni...

Váratlanul a magasba, maga fölé emeli a fényképezőgépét és belenéz, a mennyezet felé. Majd gyorsan visszagörnyed és bonyolult, aprólékos mozdulatokkal kezdi a gépet elrejtetni a bőrtokba.

Tekintete közben percekig Klári arcán feledkezik.

Főlélegesen hosszú a csönd.

– A legnagyobb ritkaság, kislányom... – illan szája sarkából megint ugyanaz a szó, de most már nem is próbálja elhessegetni, csak lemondóan legyint és lassan elfordul. – Kék szem és fekete haj...

Érthetetlen. Hiszen Klári szöke! Kezdi is igazítani a kontyát rögtön, ijedten tévedt arra a keze, sértetten tiltakozik.

– Hiszen mondom, hogy a legnagyobb ritkaság... – dörmögi a pék, és: mosolyog.

Végre.

Ezért a mosolyáért nagyon hálás Klári, megkönnyebbült, mintha igaztalan vád alól mentették volna föl. Végre... Végre abbamarad hát a bajuszugráltatás!... Végre nem baj a csönd...

Hagyja a kontyát és a konyakos poharat emeli. Odakoccintgatja a másikhoz, de a férje mozdulatlan.

Végre cihelődik az öreg... Végre!... – A bőrtok vállszíja a gallérjába akadt; Klári gyorsan föláll, segít neki, hogy mielőbb elinduljon, s hogy... no, végre!... – Apjának is mindig fölsegítette otthon a kabátját, kislány korában minden reggel, s mostanában is, amikor vendégségbe jön hozzájuk, búcsúzaskor ő akasztja le a fogasról a nehéz bundát vagy nyáron a felöltőjét. – Különben pedig így, ha mosolyog, ettől az embertől se kell éppen félni, a pincér is szokott segíteni neki, tegnap este is, igen, megfigyelte. Valamikor nem is lehetett csúnya ember.

Csakhogy. – Csakhogy most aztán hogyan táncoljanak tovább?...

Észre se vették: – mikor kezdte el a zenekar megint?!

Fél fodulóra sincs elég hely a parketton.

Meleg van.

Azért a konyak nem baj... Ami a pohár alján ring...

Mégis koccintanak.

De a tánc... most, most újra tánc?...

... Tegnap sokkal később kerültek ágyba; – ma nem húzzák ki záróráig.

*

... Ha egyszer amúgy istenigazában leül az ember!... Itt, az üdülőben csupa kényelmes fotel mindenütt, igazán ritkaság! Konyak vagy bor, tánc, sűrű cigaretta-füst... – így, ülve, aludni lehetne utána reggelig.

Félszemmel, az álomköd homályából látja, hogy Klári már vetkőzik. Ő még a mellényét se gombolta ki, csak lehuppant a mély fotelba. Tulajdonképpen nem is lát, körvonalat se lát, csak színeket, félálomban, Klári színeit.

– Gyere... mosd meg a hátam...

Fölriad, ijedten mered a fény felé, a fürdőszobából menekülő fénycsíkra – valóban nevetséges, milyen rémült arcot vág, mire fölébred a ködből.

Klári a zuhany alatt, karja a magasban, játszik, ingerkedik a vízzel, prüszköl, nevet, csillog:

– Igazán, gyere... mosd meg... na...

Merő víz lesz az ingujja, a vállára is fröcsög, a mellényére is... – a beszappanozott mosdókesztyűt nyújtja Klári és domborítja a hátát, elzárja a zuhanyt:

– Így... még... ott is... Te!...

Arcát a szappanos, sima háthoz fekteti; még jobban domborodik... – milyen hideg!... milyen forró!...

– Abbahagyod?...

– Várj...

– Nincs is szíved...

– Az ingem...

– Még... egy kicsit még... ott...

– ...Mit akart a hajaddal?!

Most már egyenesen áll, még kezében a mosdókesztyű, habos az arca – Klári pedig gyorsan leguggol a kádban, belebújik a vízbe, mint aki elszégyellte magát. Melléig ér a víz, előre hajol, a lebontott szőke haj a vállára és a hátára tapad.

Kinyúl és csavarni kezdi a vizet a hajából.

– Nem tudom, mit akart... – mondja.

Egyszerre szokatlanul szomorú. Sűrű langyosság önti el, legszívesebben lehunyná a szemét. Puha, altató szomorúság. Jó, oktan csend... De már észre is veszi magát, s gyorsan virgoncabb hangra vált:

– Csak nem ezen törted a fejed egész este?!

– De. Ezen – hangzik szárazon és komolyan.

– Bolond vagy, fiú!

A virgonkodás azonban nem sikerül; – ő is erre gondolt egész este. Igen. S fél. – Mi ez? – Nem szeret szomorú maradni. Ilyenkor kell azért is játszani, erőszakkal: a nevetés majd megjön utána, s talán nem későn...

Fölnéz a vízből, piszére húzza az orrát, mintha fintorogna, és csucsorítja a száját:

– Valamikor nem is lehetett csúnya legény, elhiszed?

Jaj, ez kár volt! Azonnal tudja, még az utolsó szóhoz se ér, már tudja! Erre is gondolt az asztalnál este, igen; – de így kimondani?!... – semmi, semmi, persze, hogy semmi; de azért így kimondani, jaj, de rossz volt, már el is dobta férje a mosdókesztyűt, mi lesz ebből?!...

Kinyúl a habos víz alól, s hogy már áll is megint, féllába a kád szélén azonnal.

– Csak nem gondolod, hogy...

Nem, nem, nem, nem!... Nem gondol semmire, dehogyis gondol, nem, nem gondol semmire; – Klári az idősebbeket... – hogy is fogalmazza ezt meg? egyszer már megtalálta rá a szót; mi is? hogyan is?... szelíden így lehet mondani, szelíden, kizárólag és igenis szelíden, hogy: – nem húzódik az idősebbektől... – ez az! ettől nem sértődhet meg, ez nem vád, ez nem gyanúsítgatás, nem, nem, nem, nem gyanúsítgatunk, nem gondolunk semmire, levetettük a bajt, mint a bekoszosodott ruhát, otthon hagytuk, örültség volt; két hétig olyan boldogok leszünk, két hétig, és aztán, és mindig; nem, nem, nem, nem gondolunk hát semmire, becsületszóra nem... két hétig... és mindig... így, ilyen egészen...

A törülközőt! Legalább törülközőne meg...

A HARMADIK NAP

És megint fehér ing.

Bizonyisten, jó ilyenkor, a forró nap után, mikor már csitul az idő, lassan a hűvös fehér ingbe bújni... – Még nyújtózkodott reggel az ágyban, félálomban hasravágta magát, amikor Klári már kimosta az inget, a napon gyorsan szikkadt, aztán a takarítóasszony megengedte, hogy a személyzeti szobában kivasalja.

La-la-lala-cö-cö-lalla... – még papucsba se lépett, a szeme még beragadva, egy dallam megkapaszkodott a fülében. – La-la-lala-cö-cö-lalla... – képtelen tőle szabadulni.

Társas kirándulás, autóbusszal le a hegyről, városnézés, műemlékek, kegyes idegenvezető.

Klárinak csuda jó a kedve egész nap!

A múzeumban egy római kötömb mögött belecsimpaszkodott a férjébe.

La-la-lala-cö-cö-lalla...

A barokk kapualjból kifordulva sürgősen megszöktek a csoporttól. S a sarkon túl egyszerre pukkadtt ki a nevetésük. És a dallam fennhangon:

– La-la-lala-cö-cö-lalla...

Klári úgy nézett a férjére, mintha mennybéli üzenet érte volna utol: – még soha nem hallotta a férjét énekelni.

Megtalálták az állatkertet, Klári neveletlenül heccelődött egy pirosfenekű majommal, el kellett rángatni a rács elől, aztán almát dobáltak be a macskának, felültek egy gyerekeknek készült körhintára, bögés tört ki a hátuk mögött, ijedten menekültek, mintha tiltott ablakon ugrottak volna ki.

Strand. Messze? Semmi sincs messze! – Fél órát úsztak, bérelt fürdőruhában, s rém nevetésgesen buggyogott Klárin az öreges hacuka; – na, még két uszoda-hossz!

Bisztróban ettek, állva, káposztáskockát, majd a pultnál kapásból hajtottak föl két pohárka vöröset.

La-la-lala-cö-cö-lalla...

Moziba mentek. Klári mindenáron csókolódzi akart a moziban, azértis.

Délután, később, cukrászdában ültek, illedelmesen.

Amikor hallgattak, arra gondoltak, hogy még valamit ki kellene találni: – mi lenne, ha nem mennének estére vissza? ... Itt táncolnának majd valahol...

Nem ülne az asztalukhoz senki...

Mindketten erre gondoltak. A pék. Én-nem-mondom, ő-nem-mondja. Nem lehet.

– Ha mondanám, ő azt gondolná, hogy...

Nem.

Még van idő. A török templomot még meg se nézték!

És persze: képeslapokat is kellene venni!

Apunak egy szivar-bukszát, városi dombornyomással.

– Neked meg tollas madarat a gomblyukadba! – ugrott Klári a zsúfolt trafik-ban a nyakába.

(... És ha egyszer mégse mennénk a bárba? ...)

Nem lehet.

Csönd már megint.

– Fiú! hová bámulsz?!

La-la-lala-cö-cö-lalla...

Úgy értek vissza, porosan, izzadtan, mint a menekülők. Épp csak becsukták maguk után a szobájuk ajtaját – zuhantak máris az ágyba, akár két tuskó, és aludtak mostanáig.

... Fehér ing újra, jó hűvös.

La-la-lala-cö-cö-lalla... – Még mindig. A fene egye meg!

*

Hű, de meleg van a bárban megint! Ilyen sötétben ennyire meleg! Talán a rejtett hangulatlámpák, orvul, suttyomban, fedezékek mögé bújva, még onnan is tüzelnek, s az ablakfüggönyök, a terítők is párát hömpölygetnek, alattomos indulatból forró gőzt fújtnak; – izzadni kell: ez az arcokon az egyesség jele.

Hozza a pincér a konyakot, – utána szól, hogy szódát is hozzá; – ez jó alkalom lenne most, körülnézni gyorsan, nem ült-e a pék másik asztalhoz ma este?

Furcsa, hogy nincs itt.

Egész nap nem beszéltek róla. – Miért; hát nem természetes, hogy egyedül vannak?!

Nem néz körül egyikük sem. Ez is, az is a másik miatt nem. Egymás tekintetét lesik: – melyikük hozza szóba?

(... – Hogyisne! a buta fiú még azt hinné, hogy...)

(... – Beképzelné a végén, hogy idegesít...)

Nem.

Hátha a másik nem is gondol rá!

(... – Bebeszélem magamnak...)

Jó lenne, ha ma este nem jönne.

(... – Ő is erre gondol?...)

(... – Talán nem jön minden este...)

(... – Észtán!...)

– Táncolunk?

Hopp, hopp, csak előbb a konyak! – Sziertartásosan hunyorogva, körbenyalja Klári a pohárka élet, szép lassan fölszívni az első cseppeket, s mélyre szippantani vele a levegőt... – az a szemtelenkedő két ránc türemkedik is már, bolondítani készl, bele kellene csípni, jó pirosan!...

– Gyere!

– Gyere!

– Szabad?

Gál bácsi. Megjött!

Nem hallgatott el a zene, csak képzelődés, hogy megsiketültek – egy pillanat se az egész.

Már álltak. Már indultak volna.

A harmadik szék támláját fogja, kissé távolabb húzza az asztaltól most is, körülményesen forgolódik, szemügyreveszi a zsúfolt helyiséget, s csak utána helyezkedik el lassan. Tisztelettel és túlzott óvatossággal, hogy ne érjen semmihez.

– Kicsit elkéstem... – suttogja.

A jóég tudja: – hát most mitől könnyebbültek meg egyszerre?! – Hosszú, fújtató sóhaj szakad föl a mellükből, s cinkosan mosolyognak egymásra.

– Otthon felejtettem a képeket... tudják, amiket ígértem maguknak. Vissza-fordultam, de nem, mégse, akkor túlságosan elkéstem volna... Hagyjuk, majd holnap...

Mosolyognak. Nem újra, hanem csak az iménti bujkál tovább is az ajkukon.

– Táncolni készültek, látom...

– Rögtön jövőnk – hajtja meg Klári a nyakát kedvesen.

– Tessék, csak menjenek, kislányom...

Ez a: – „kislányom”!... – egyszerre mindenféle mosoly elpattan. Asztalok és székek dzsungelében evickélnek a parkett felé. Az ötödik, hatodik, hetedik fordulóban néz csak Klári a férje arcába. – Mi ez?! – nem szoktak ők ilyen vadul táncolni! Akkorákat perdülnek, olyan lendülettel, szinte kisodorják a többieket.

Klári hátraveti fejét, hagyná magát, nem szokott szédülni; – jó, hát akkor!... – de most meg egyszerre visszatartják, férje tenyere erősen a derekába markol, lefékez, s csaknem mozdulatlanul állnak.

– Jó, hogy engedélyt nem kértél tőle!

– Én??? – tiltakozik Klári.

– Majd legközelebb engedélyt kérünk, rendben?

Nem néz arra:

– Olyan szomorú ma...

– Kivételesen nem részeg!

– Nem kivételesen. Éppen fordítva.

– Nagyszerű!

– Hallottad, hogy nem szokott berúgni, csak pénteken.

– Jó.

– Ne álljunk.

– Menjünk vissza, szórakoztatni?

– Hogyisne!

Klári csípője megrándul, muszáj továbblépni, sodorják a többiek.
Gépiesen járnak, nem tudnak beszélni.
Új tánc, még újabb tánc.
Nem elég. A férje nem engedi abbahagyni.
A fehér ing átnedvesedett. Vágja a gallér. Legszívesebben letépné a nyakken-
dőjét.

Érzi, hogy Klári viszonozza a szorítását.
Pedig ne szorítsa! Egyáltalában ne szorítsa!
– Én többé nem jövök ide!
– Egy ember miatt? ...
– Szabadságra jöttünk, nem? Szórakozni!
– És nem akarsz táncolni?
– Te nem akarsz!
– Én???

Új tánc, még újabb tánc.
La-la-lala-cö-cö-lalla ...
Sose lesz vége. Lehet, hogy feltörte lábát a cipő: – nem lehet ilyen hegyes, össze-
vissza városban egész nap magassarkú cipőben csavarogni! – Ha egy kicsit leülné-
nek ... Ezt a tvisztet kihagyhatnák. Nem is szokták így járni, hanem csak úgy el-
amerikázva, lépegetve.

– Nem akarsz táncolni? ...
Még mindig nincs szünet. Lehunyja szemét. Nem jó; így elvétí a ritmust, ha
nem nézi a férje arcát; rálép a lábára.

– Nem akarsz? ...
Nem baj; – mégis inkább csukott szemmel. Ahogy viszi a férje karja, ahogy lök-
dösi a többiek rángása. Szédül. Éhes, vagy nincsen levegő?

Új tánc.
– Nem figyelsz?!
– Fáradt vagyok.
Nem tud leállni; – rándul tovább.
– Még ezt!
– Fáradt vagyok ...
– Nem lehet.
– Ne kínozz, kérlek ...
– Még ezt! ...

Nem néz föl. Nem érzi a lábát, vizes a háta, a kontya biztosan szétzilálódott.
Csak azt érzi, hogy valahol egy gomb megpattant.

– Engedj kil
– Te!

Kitépi magát, eszelősen az arcához kapja tenyerét, visszafojtja a sikítást, s csak
nyűszítve szakad föl a sírás, előnti, rázkódik a melle, és töri magát a táncolók gyű-
rűjéből, s rohan hátra; – a pincér az utolsó pillanatban ugrik előre félre a széles
tálca itallal.

La-la-lala-cö-cö-lalla ...

A NEGYEDIK, ÖTÖDIK, HATODIK, HETEDIK NAP

Nem történik velük semmi.

Nem mennek sehová. Se közös kirándulásra, se színházba, se strandra. Amíg ki-
takarít odabent a személyzet, sétálnak egyet a parkban vagy ülnek a teraszon. Na-
gyon boldogok. Klári a legdrágább asszony a világon. Még mindig.

A szobaasszony elkönyvelte magában: – nászutasok. A felügyelőnő és a nappali
portás ugyanezen a véleményen van.

És este. Igen, a bár.

De többé nem ülnek asztalhoz.

A negyedik este adtak egy ötvenest a pincérnek, aki megengedte, hogy állva, a pultnál igyák meg a konyakot. Szép lassan, mint az asztalnál, élvezik a koccintás szertartását, Klári szemtelen két ráncsa az ajka körül fricskázásra ingerel, kacsintanak, türelmetlen a lábuk, ujjuk hegye cicomázza közben a zene ritmusát a pohár karcos mintázásán; – az ötödik, a hatodik, a hetedik este is így, egyenesen a pulttól indulnak táncba.

Az asztaluknál biztosan ott ül már a pék; – egyikük se néz arra, de tudják. Néha belekémlel a fényképezőgép keresőtükrébe, titkon, mintha bujkálna, később pedig pusztán az ujjával képez keretet a szeme elé, s kíséri őket a tekintetével.

Keringve, fordulva, a ritmus egy-egy rándulásában látják is. De nem figyelmeztetik rá egymást. Hátha a másikuk nem vette észre.

Emlékeznek, hogy képeket ígért. S remélik – mindketten –, hogy a másikuk nem erre gondol.

Tehát nem beszélgetnek.

(... – Hátha elhozta ...)

(... – Kit érdekelnek a képei! ...)

(... – Van film a gépében? ...)

A parkett szélére sodródnak.

– És ha még egy konyakot? ...

– Be fogok csipni!

– Gyere ...

(... – Fújja föl a képeit! ...)

– Prosztit!

– Ex!

– Hogyisne!

– Most az egyszer ...

– Egyszer se!

– A kedvemért ...

– Zsarolsz?

– Persze!

Gál bácsi nem enged az asztalukhoz senkit.

– Foglalt! – jelenti ki, bárki közeledjék, s tenyerét szétterpeszti a szék ülőkéjén.

Néha vitatkoznak vele, hogy: – késő van, nem lehet egész éjszaka főnntartani, ésatöbbi.

– Majd jönnek ... – válaszolja egykedvűen, hűmmög, dörög maga elé, nem is értik, mit mond, otthagyják.

A NYOLCADIK NAP

– Foglalt! – csattan hátul a félhomályban. – Nem hallják?! Mondtam már, hogy foglalt!

Nyüzsgés, gomolygás támad – nem látni pontosan, mi az, de a goromba szavak már átütnek a zenén.

A főlzolgaló és az üzletvezető is arrafelé tülekedik; – ilyen még nem történt: Gál bácsi csapkodja az asztalt, hárman állnak vele szemben, ketten pulóverben, a harmadik világos zakóban, s az öreg kapdossa előlük a székeket. Az egyik megbillen, lökdösődés, a szomszédban kilöttyen a pohár s egy tányér a földre csattan. Az erőszódó lármában-zenében-tülekedésben semmit se lehet hallani, csak tenyerek puffanását az üveglapon és ugyanazokat a magasba csapó hangokat:

– Foglalt! ... Megmondtam! ... Foglalt! ... Nem hallják?! ...

Az üzletvezető tudja, hogy vitás kérdésekben a legcélszerűbb mosolygással kezdeni. Ismeri ő Gál bácsit, a vállára teszi a kezét, biztosan meg is szorítja kicsit, fölébe hajol, nem lehet hallani mit sug a fülébe, csak a mosolya merevedik meg egy pillanatra, s ugye, már semmi baj, az öreg is mosolyog, szélesre tárja karját, kezét fog

mindenkivel, a főlszolgálóval is, a pulóveresekkel is. Csak a világos zakósnak kezd újra magyarázni, de semmi se hallható belőle, csupán a bajsza mozog és a szeme csillogása céloz a találó pult irányába.

Klári a presszógép előtt támaszkodik, körmével kocogtatja a konyakos poharat, se inni nem mer belőle, se vissza nem teszi. Se a férjére nézni nem mer.

A zene természetesen nem hagyhatja abba.

Az ismerős pincér türemkedik elő a gomolygásból, félvállal forgolódva igyekszik, s oldalazó léptekkel ügyeskedve épp csak elfér az asztalok között. A két pulóveressel jön, a harmadik legény ott maradt az asztalnál.

Klári konyakja érintetlen.

A férje ötvenest csúsztat a pincérnek, és nem kér belőle vissza.

*

... Az első este, hogy nem táncolnak. A konyak is ott marad a pulton, mind a kettő.

Kint szél fúj, de csönd van. A zene se hallatszik ki. Semmi se.

Csak szokatlanul fiatal az este.

És egyiküknek végre szólnia kellene valamit.

A KILENCEDIK NAP

Ma részeg lesz... – ezzel a gondolattal ébredt. – Péntek van: ma részeg lesz az öreg...

Még a szemét se nyitotta föl, tulajdonképpen félálomban volt még, mindenféle képek hullámoztak és karikáztak, fények és árnyak párbajában hánykódott, utólag úgy rémlik, zenét is hallott – s egyszerre, hirtelen, mintha burok pattant volna: – Péntek! – Azonnal fölült. Riadtan kapott a bal karjához; teljesen elzsibbadt, percek múlva tudta csak mozdítani. Erősen izzadt.

Azóta nem szabadul a gondolattól, mintha ütemesen egyfolytában mondogatná magában: – ré-szeg-lesz... ré-szeg-lesz... péntek-van...

Megmosakszik, félig megtörülközve kiáll a nyitott ablakba, s meztelenül szellőzködik a reggeli huzatban.

... Pén-tek-van...

Tűz a nap, mintha gyilkolni akarna.

... Ré-szeg-lesz...

Újból lezuhanyoz.

Klári meg se mozdul még. Fölhajtja róla a lepedőt és odabújik mellé.

... Ha ma este nem mennének a bárba...

... Hú, hol van még az este!...

... Ma este, ma egyszer nem...

– Drágám!...

A hátához érinti az arcát.

... Nem. Nem. Nem...

... Pén-tek-van...

Klári megmozdul.

– Te!...

*

Az erdőben nem olyan vastag a hőség. Gyalog, persze, hogy gyalog; mindegy, merre! – eszükbe se jutott az autóbusz. A nyilak irányában, a sárga és a zöld jelek mentén indultak, néha letértek, virágért, tobozért, vesszőért, elbújtak, üldözték egymást, aztán egészen más utakra leltek, az egyiken kék kereszttel jelölték meg a fákat, majd egy piros csikot is láttak, de sem ezzel, sem azzal nem törődtek, fáradhatatlanul nevettek.

– Fiú, te milyen aranyos vagy ma! – ugrott Klári egy fatönkre s onnan a férje nyakába.

(... Az idő... túl lassan múlik az idő...)

– Talán még mindig szeretsz?!

– Te! Te erdei boszorkány!

– Hooogyisne!

Klári ráöltötte a nyelvét, és elfutott.

Utána!

(... Ré-szeg-lesz...)

Gyorsította a futását, hogy ne hallja a gondolatát. Recsegés, ropogás, csúszós az ág, háromszor is elvágódott, újra föl! gyerünk! utolérni! (... Pén-tek-van...) gyorsabban! vigyázz! várj! megvagy!

– Megvagy!

Nem heveredtek le. Baktattak tovább, fújtattak, és virágot szedtek, és koszorút fontak, és korbácsot csomóztak.

*

De most aztán jó lenne már leülni valahol!

Fogalmuk sincs, hová értek. A völgyben országút kanyarog, a hajlat derekában egy-csomóban több apró pont: emberek. Tehát autóbusz megálló.

– Menjünk, jó?

Riadtan elhúzódik Kláritól:

– Miért?!

– Te nem fáradtál el?

– Nem...

Tüstént megismétli, de most már sokkal határozottabban:

– Nem! Miért?!

– Ó, te hős!...

– Miért?! Miért kell föltétlenül visszamennünk?!

Ez a kötozködő, gyanakvó hang! Mi az, hogy: föltétlenül? Hát mi történt megint?! Két hét óta nem hallotta a férjét ilyennek, már-már azt hitte... – milyen jól megvannak, ha... – S most egyszerre megint!

Ijedten elengedi a kezét.

– Fáj a lábam...

– Vedd le a cipőd.

– Kedves vagy!

– Arra lesz valahol a turistaház, jelzik ezek a nyilak, ott majd leülsz.

– Hat kilométer, kösz.

– Hat.

– Tiszteltetem a nyilaidat!

– Hat kilométer, hát akkor hat kilométer! Nem érünk rá?! Legföljebb egy este... egyetlen este... – nem könnyen találja a megfelelő szót –, egyszer kihagyjuk... hm, például egyszer nem táncolunk, jó?! Kibirható?!

Klári megpróbálja még egyszer a könnyebb oldalra fordítani:

– És enni adsz?

A tréfa elcsúszik.

– Ott azt is lehet! – jelenti ki a férje komolyan. – Minden turistaházban lehet enni.

– A buszmegálló közelebb.

Most már majdnem kiabál, de visszafogja a hangját mégis.

– Péntek van, tudod! Pén-tek-van! Mondtad, hogy nem vagy kíváncsi rá!

– Nem. Persze, hogy nem.

– Nem a fenét! Látom!

– Szégyelld magad!... Jól van, vigyél! Turistaház! Nagyszerű! De azt jegyezd

meg: egy ilyen csöpp, vacak kis szíved sincs! Jól van, nem kell, hogy támogass; nem vagyok nyolcvan éves!

Végig, amerre mennek, kacskaringózik alattuk a völgyben az országút. Klári néha elmarad, lehúzza a cipőjét, megdörzsöli a talpát – közben látja, hogy autóbusz kecmereg odalent, az apró pontok eltűnnek a kis pléhdobozban –, nem sikerül visszahúznia a cipőjét... nem baj, a kavicsoktól nem fél túlságosan, itt az úton mezít-láb is kibírja, csak az oldalban, az ágak és a bokrok között, ott már nem lehetne így... –

Hűvös se lett: – orvul, szél nélkül, egyszerre csapott le az eső. Az ing, a libbenő ruha azonnal a testükre tapad.

– Ne állj a fa alá!

Villámlik.

– Hát hová álljak?!

Nincs sötét. Délután sincs még egészen.

– Itt az ingem, terítsd a fejedre!

– Fújd föl az ingedet!

– Húzd föl a cipőd; megörültél?!

– Ha tudnám!

– Add ide!

– Hagyj békén!

– Gyere már!

S húzza lefelé az útról, neki a lejtőnek. Csúszik rettenetesen minden, bokrok ágiába kapaszkodhatnak csupán, úgy bukdácsolnak, nem tudnak megállni a lendület-től, Klári elvágódik, a férfi utánakap, elveszíti egyensúlyát, oldalvást zuhan, eléri az asszony karját mégis, húzza, talpra akarja állítani, birkóznak, a cipő s az ing rég el-veszett, most már hideg is a zuhogó eső, rángatják egymást, s ingerel az arcba csap-kodó szél is.

– Hagyj békén!

– Gyerünk!

– Megörültél!

– Mindjárt leéerünk!

– Elment a busz!

– Gyere!

– Hagyj békén!

... A megállóhelyen, a várakozóknak szánt kőkalitkában, ugrálva rázzák ma-gukról a vizet. És a zápor addigra épp el is állt. Most aztán kereshetik az inget meg a cipőt!

– És azt a híres turistaházat végre idevarázsolhatnád, vagy fuss a busz után!

– Nyugodt lehetsz: estére visszaérünk!

– Eszemágában sincs!

– Vssza akartál menni mindenáron, én aztán nem rontom el a kedved!

– Te! Te igazán megörültél!

– Meg! Én igazán meg! Énmiattam nem kell lemondanod semmiről! Énmiattam, az én kezemért, istenments!

Válaszul úgy leül Klári a vizes köre, hogy csattan, mint a pofon. A férje a kar-ját ráncigatja, de kepleien megemeini, mináuntalanul kirántja magát, sáros a lába, tapad a ruhája, s szőke haja, mint a ritka kötél, csomókban, kócokban ragad a nya-kába, és most már sir is, egészen biztos, hogy nem csak az esőtől vizes.

– Szegyelld magad...

– Megesz az akaratom!

– Az én akaratom???

– Az, az, az! Arra ne számíts, hogy én valaha is ellenkezni fogok!

– Kínózni akarsz? Azt hiszed, ló vagyok?! Mit gondolsz, mennyit bírok még ki?!

– Csak hazáig!... Nem vagyunk cukorból!

– Megdöglöm, nem érted?!
– Jól van, elmegyünk táncolni, ne félj!... És le leszel fényképezve, attól se félj!... Ott lesz!... Ré-szeg-lesz!... Az isten szerelmére, hiába ne várjon, hogysisne várna!... Na!

- Hozzám ne érj!
- Állj föl, mert!...
- Eressz!

Az út jobb oldalán megy. Jóval hátrább, de nem mögötte, hanem a középen, követi Klári. Most még rosszabb az idő: újra kisütött a nap, délutáni forróság, és a földből markolhatón emelkedik a pára, minden lélegzet erőlködésbe kerül, mintha arcra buktak volna.

- Nem bírom tovább...

Visszafordul érte:

- Ne ülj le, utána még rosszabb.
- Nézd meg a lábam...
- Estére elmúlik...
- Előlről kezded?

- Na! Induljunk! Gyere szépen.

- Hagyj itt, várjunk egy kocsit, mit tudom én, nem bírom, mit akarsz hát?!...

A pék!

Gál bácsi.

A földből bújt elő, vagy a meredekről?!

Úristen!

Últ, most tápáskodik. Még nem részeg – vagy csak egészen kicsit.

(... Mi ez?!... Mi történik itt?!... Csak nem leselkedett utánuk egész nap?!...)

Karját szélesre tárva, előredölve közeledik, mint egy látomás felé. Ragyog a homloka.

Klári bénultan ül, nem húzódik arrább.

Odaguggol, lekuporodik az asszony elé a földre, s két tenyere közé fogja az arcát:

- Kislányom... – suttogja.

Klári megbabonázottan mozdulatlan.

Túlságosan hosszú a perc.

Végül is a férje rántja el. Hideg, hirtelen lendület.

S egyszerre oda a csoda. Vége a látomásnak: – pislogva, hunyászkodva, a hét-köznapi ember áll előttük már. Válláról szijon lóg a fényképezőgép bőrtokja.

– Maga buta... – nyögi; a másik férfinak szól, amit mond: – Maga nagyon buta...

- Kérem! Hallja!!!

– Azt hitte... valóban azt gondolta, hogy?... – s nem nyúl még egyszer Klári arcához. – Hiszen épp ekkora lenne az én kislányom is... Csak fekete hajú. De nem lett; mondtam, hogy az a legnagyobb ritkaság... az anyja nem is akarta... Itt szoktunk sétálni, akkor régen is mindig, amikor így szabadnapos voltam, és erre ment el, amikor azt mondta, hogy: nem... Erre valamikor ösvény vitt; nem is ösvény, hanem rendes út... De őt, sajnos, nem fényképeztem le. Elmulasztottam...

Mutatja az utat:

- Erre ment, látják...

S ereszkedik lefelé, bokrok és tüskés bozótok közé. Nem fordul vissza, nem hív maga után senkit.

A TIZEDIK, TIZENEGYEDIK, TIZENKETTEDIK NAP

Ismét sehová. Se az erdőbe, se táncolni.

Alaposan megfáztak. Klárinak csurog az orra és prüszköl, a férje pedig berekedt.

A szobaasszony, mélyen megelégedve önmagával, hogy jól látta ő: – nászutasok a lelkeim! – meleg szívvél hunyorít, s szorgalmasan hozza reggelenként az orvosságokat, és megsimogatja Klári szőke fejét:

– Szegényem . . .

Napi fogyasztásuk ezen kívül egy kis üveg konyak, mely úgyszintén hasznos a nátha ellen.

Ebédnél pedig a nappali portás érdeklődik udvariasan a hogylétük felől.

A TIZENHARMADIK NAP

A náthájuk szűnőben. Összecsomagolnak és bejelentik, hogy elutaznak.

Kárbavész az utolsó nap. Figyelmeztetik is erre. A szobaasszony, a takarítónő és a nappali portás.

De nem baj; – összekacsintanak, – a takarítónő szerint a fiatalasszony bele is csipett a férje karjába.

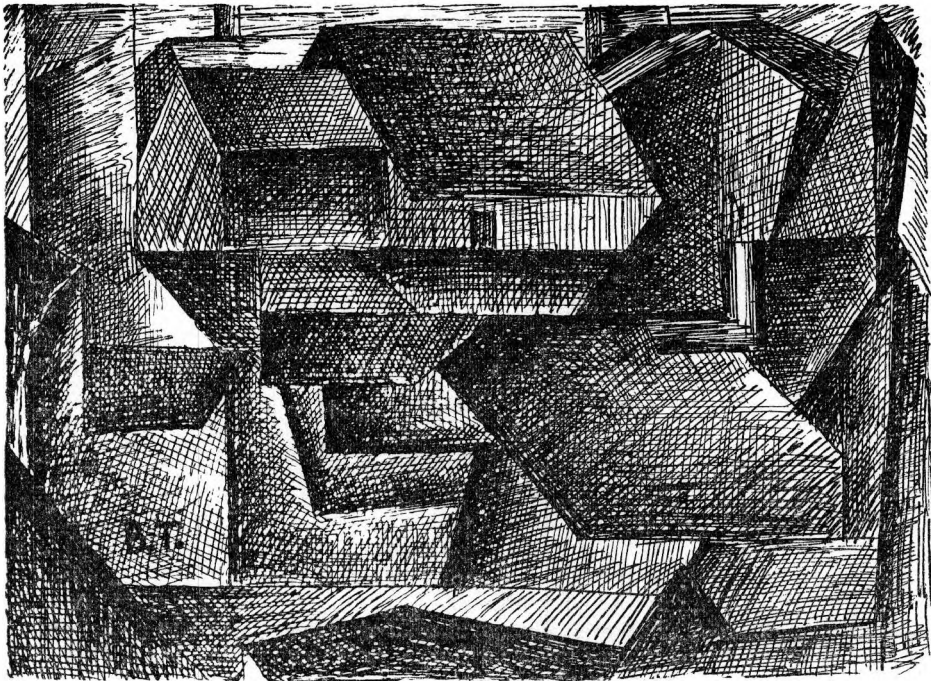
– Otthon, ugye, mégis jobb . . .

– Nagyon, nagyon jó volt! – bizonygatja nekik Klári csillogó szemmel, mire a férje féltőn azonnal átfogja a vállát.

Pedig:

A TIZENNEGYEDIK NAP,

amikor az autóbusz előtt gyülekeznek a többiek (különjárat viszi a beutalt üdülőket a hegyről a vasútállomásra) a pék nincs sehol: – a törvényes pénztekeken kívül nem szokott szabadnapokat kivenni azért, hogy lefényképezze a távozókat.

BARCSAY TIBOR rajza

BABITS

Ezüst csőréből élő dal csorog,
ezt irtam hajdan verseid alá,
ma már, hogy holt vagy, változott a kép,
aranykannából csorgatod a dalt.

Vagy tán még úgy sem, mint szelet, esőt
úgy vettelek én, áldás volt a dal,
ahogy a népnek szél, eső is az,
úgy álltam tenger csodáid előtt.

Bocsáss meg költőm, nem néztem feléd,
amíg dalaidd bársony harmatát
ringatták a fák, s itták a szívek,
én csak titokban voltam hódoló.

Ma már, hogy hül a világ homloka,
tudom, homlokod pattantotta ki
mindezt a csodát, s mint egykor Arany,
a lét reményét hagyta ránk dalod.

KÖNNYŰ ÉS NEHÉZ

Vívni csak magam ellen tudtam,
tudományom a csillagokból való,
onnan tanultam a látnivalót,
Holdból fontam hozzá a koronámat,
sátram körül a szegénység inge lengett,
így hát könnyű és nehéz nekem,
tenyeremen a tisztaság fénye ragyog.

HAZATÉRÉS

Lassan hazatalálunk mind,
mint ludak az esteli tarlón,
vagy az elmaradt nyáj barmai
a bíbor-piros ég alatt.

Arnyaink is így húznak el.

Az elsüllyedt gyermekkori táj
kinyílt kapuján belépve
a tornác küszöbén leülünk.
Kondul a kései harangszó,
csuprunkba csobog a vacsora-tej,
csöndben elalszunk
és kötényében az éj becipel majd
az örök szállás
jó-puha takarója alá.

A KÚTÁSÓ ÉJSZAKÁJA

Megtaláltam a kutat,
melyet gyermekkoromban ástam,
fölötte bodzafa,
ünnep-köszöntő ruhában.
Hulló szirmok,
lepkéket fújtam belőletek az évig.
Anyám, a fekete fátyol
arcodat pólyálva fénylik.

*

Összeszedem a botokat,
hogy a bénák bicegni tudjanak,
mellemen csokrokat kötnek
gomolygó sugarak.
Késem megtalálják a madarak,
nem akartam sohasem ölni,
a Bosszúállás napját
el fogom törölni.

*

Asszonyom vár harangfejű paripán,
fűzért fon a mákguba-koronás gyermek.
Főlnégyllek lilamellényű sárkány
s a hála kapujára szegezlek.

*

Kötnének fához,
melynek kérge fagy,
deresedne pajzs, napsárga vért,
bogláros sisak.
Arcomat letépnék,
tök-maszkot hoznának helyette,
vipérát ültetek ujjamra,
markoló kezemre.

*

Az éjszaka pókháló-hintán pörgött,
jégbe-hűtött koponyák feszítették
a Hold kávéján billegő vödröt.

KÖLTÖZŐMADARAK

Utcabeliek. Napról napra
láttam őket, húsz éve már,
s most veszem észre: valamennyi
mily hajlottan, csoszogva jár,
hogy lassan, vagy máról holnapra
a testük össze hogy esik,
könnyes, taknyos, kehes, hűdött
árnyék-ember lett mindegyik.

Összeverődnek délelőtt a
parkban, elülnek a napon.
Pusztítja őket az enyészet,
s engem elfog a szánalom.
Mint sürgönydróton, útrakészen
ülnek a vándormadarak,
úgy gubbasztanak s találgatják,
melyikük megy el hamarabb?
Kimarad egy-egy észrevétlen
s a helyi lapban gyászkeret
hirdeti, hogy közülük ismét
egy új hazába érkezett.

Húsz év óta ismerem őket.
Valaha mind frissen szaladt,
s döbbenve látom, mivé lettek,
s bennük szemlélem sorsomat.
Ülnek, a múltat emlegetve,
sóhajtva: hajh, időnk lejár,
s helyeslőn bólogat felettük
láthatatlanul a halál.

Ülnek a padon, mint dróton a
költözőmadarak sora.
Elszállnak ismeretlen tájra,
de vissza nem térnek soha.
A lelkük félig kint lebeg már,
előttük csak napok, hetek . . .
S nyomaszt a gond, hogy nemsokára
én is közéjük ülhetek.

Magyar irodalom Romániában

Részletek egy tanulmányból

I. SZOCIALISTA TÖREKVÉSEK

A KORUNK

Az első világháborútól kezdve feltűnően erősödött az írók érdeklődése a munkásmozgalom iránt. A szociális szempont már Adynál előtérbe került, a *Tett* és a *Ma* induló fiataljainál meghatározó lett, s a Tanácsköztársaság győzelme azt ígérte, hogy az egész magyar irodalom szocialistává színeződik. A remények a Tanácsköztársaság bukásával szétfoszlottak, de az irodalom és a szocializmus találkozása nem maradt nyomtalan; a magyar irodalom további útját több vonatkozásban meg is határozta.

Erdélyben nem volt Tanácsköztársaság, az utolsó szó októberé volt. Az írók szocialista irányba való tájékozódása azonban nem szűnt meg, a haladó polgárság írói a háború utáni új helyzetben kapcsolatot kerestek a munkásmozgalommal, az 1918–1919-es magyar forradalmak emigránsai közül is többen Erdélybe húzódtak, hosszabb-rövidebb időre (Dienes László, Gaál Gábor, Kádár Imre, Bölöni György, Ignó tus).

A munkássággal való kapcsolatteremtés szinte életkérdés volt: a nemzetiségeket a nacionalista pártok inkább csak megtűrték, a munkásmozgalom, a proletárinter-nacionalizmus alapján, a nemzetiségek egyenjogúságát vallotta. A romániai munkásmozgalomnak Erdélyben erős fészkei voltak – Erdély szervezett munkásainak közel a fele magyar volt, egyidőben a Kommunisták Romániai Pártja Központi Bizottsága is Nagyváradon székel – s ez a helyzet az erdélyi írók tájékozódását is erősen befolyásolta; az 1930-as években a magyar szocialista irodalom is születőben volt Romániában. A munkásmozgalom Erdélyben több magyar nyelvű lapot és folyóiratot jelentetett meg a két világháború között (*Fáklya, Vörös Segély, Igazság, Gyár és utca, Világosság, Tömegkultúra, Front, Dolgozó Nő, Szolidaritás*, stb.). A szocialista írói törekvések legjelentősebb fórumává a Kolozsvárt megjelenő *Korunk* című folyóirat vált. Ez a folyóirat volt a két világháború között a leghosszabb életű, folyamatosan megjelenő (1926–1940) marxista szemléletű magyar folyóirat.

Nem a szokásos irodalmi folyóirat volt; jelentősége messze túlnőtt az irodalom és Erdély határain. Nem is az irodalom volt benne a legfontosabb. Új típusú folyóirat volt. Ahogy Szentimrei Jenő írta róla: „Benne az irodalom nem önmagáért, mint az „irodalom művelése” jelentkezett, hanem mint egyike a marxi felépítményű kategóriáknak, mely a folyóirat adott számának egyéb közleményeivel együtt tükrözi és dokumentálja az adott történelmi pillanatot.” A *Korunk* tájékoztat a kapitalizmus és a szocializmus dolgairól, tudósított a Szovjetunió békeharcáról és a gyarmati népek szabadságküzdelmeiről, a tudományos, filozófiai művekről és a pszichoanalízissel foglalkozó konferenciákról; foglalkozott a lételmélettel, bírálta Rosenberget, közvetítette Lenin filozófiai örökségét; – a *Korunk* mindennel foglalkozott, ami a kor emberét érdekelhette. Tíz esztendőn keresztül csakugyan nem volt korfontosságú eszme, könyv, ember, esemény, társadalmi tünet, klasszikus és divat, giccs és remek, láng és pernye – amivel ne nézett volna szembe. A nacionalista-regionális elzárkózás helyett tudatosan a haladó nagyvilággal tartott lépést, Kelet-Európa népeinek a sorsközösségét, a román–magyar történelmi egymásrautaltságot vallotta. Románia íróin kívül helyt adott a magyar forradalmak két világrészbe szétszórt emigránsainak; a haladó magyar irodalom mellett megszólaltatta a szomszéd népek irodalmát csakúgy, mint a

szovjet irodalmat, s hírt adott a Nyugat harcos íróinak tevékenységéről; küzdött a polgári irodalmi koncepciók ellen, és segítette egy szocialista szemléletű újrealizmus, illetve a valóságirodalom megszületését. A *Korunk* hasábjain József Attila, Veres Péter, Nagy István, Eminescu, A. Sahia, Geo Bogza, Karel Čapek, Stefan Heym, Bertolt Brecht, Romain Rolland, Gorkij, Majakovszkij, Solohov, Babel, Taraszov-Rogyinov és mások nevével ismerkedhettek az olvasók. A magyarországi olvasó több íróval csak a *Korunkban* találkozhatott.

A *Korunk* 1926-tól 1940-ig jelent meg. Dienes László indította, a magyar Tanácsköztársaság egykori népbiztosa – aki 1919-ben megszervezte a proletárgyermekek ingyenes fürdetését, s megnyitotta a közönség előtt a Margitszigetet – mintegy a polgári radikális *Huszdik Század* erdélyi folytatásaként. Szabad fórumnak tekintette a *Korunkat*, informálni akart elsősorban. A folyóirat azonban egyre inkább marxistává lett; a Berlinbe, illetve a Szovjetunióba távozó Dienes Lászlótól Gaál Gábor már marxista folyóiratot vett át 1929-ben, s a *Korunk* megszűnéséig marxista szellemű maradt. Az osztályszempontokat szenvedélyesen érvényesítette, polémikusan tárgyalt minden kérdést. Eleinte, különösen művészi és irodalmi kérdésekben nem tudta elkerülni a doktrínéséget és balosságot sem, ha áttételesen is, érvényesült több állásfoglalásában a proletkultosz szellem; később azonban, a néprfronti gondolat erősödésétől (1933) kezdve, növekvő elméleti igényteliséggel törekedett a kérdések árnyaltabb kezelésére, s leküzdötte a sematizáló álradikalizmust. Vagyis, a *Korunk* Gaál Gábor szerkesztése idején, mindvégig a marxizmus–leninizmus korabeli szintjét képviselte. Közép-Európa talán legjelentősebb tudományos szemléje volt – a rokontörekvésű magyarországi *Gondolat*, a román *Era Nova* és a csehszlovákiai *Dav* rövidebb életűek voltak – s az egyik legjelentősebb antifasiszta orgánum.

Ezért lehetett olyan nagy szerepe a romániai határokon kívüli magyar szocialista irodalom alakulásában is. Nemcsak írókra hatott. Az 1000–1200 példányban megjelenő *Korunkat* a két világháború között szétszóródott magyarság forgatta, értelmiségiek, munkások, még papok is – volt esztendő, mikor Erdélyben 57 református pap előfizetője volt. – Itt nevelődött a romániai magyar nemzeti forradalom sok harcosa, akik majd a MADOSZ-t, a *Vásárhelyi Találkozót* szervezték. Az *Erdélyi Fiatalokra*, a *Sarló* és a *Bartha Miklós Társaság* ifjaira egyként nagy hatással volt a *Korunk*; a fiatal értelmiségiek érdeklődését a szocializmus felé fordította. Akiket a *Korunk* nevelt, ha élnek, ma is az „új humanizmus” örhélyén állnak.

GAÁL GÁBOR

A romániai magyar irodalom útját követők rendkívüli erőfeszítésekre többször figyelhettek – szinte a semmiből kellett irodalmi életet teremteni – de a *Korunk* megteremtése és fenntartása még a rendkívüli erőfeszítések között is rendkívüli; egyedülálló a korabeli folyóirattörténetben. Marxista folyóiratot még azokban a polgári államokban is nehéz volt szerkeszteni, amelyekben legális volt a Kommunista Párt; Gaál Gábor abban a tőkés-bojár Romániában szerkesztett magyar nyelvű marxista lapot, amelyik a kommunista pártot illegálisba szorította, s amely a fasizálódás felé haladva, a kisebbségekkel igazán nem rokonszenvezett. Itthon marxista folyóiratok nem bírtak hosszabb ideig fennmaradni, a radikális hangú lapokat néhány szám után elnémította a román cenzúra is; – a *Korunk* a bécsi döntésig, tizenöt esztendőn keresztül minden hónap elsején pontosan megjelent. A sajátos erdélyi helyzet, a KRP-jának segítsége tette lehetővé a megjelenését, s főként Gaál Gábor munkája. Gaál Gábor nélkül a *Korunk* is osztozott volna a korabeli marxista igényű folyóiratok sorsában.

Gaál Gáborral sokáig mostohán bánt az irodalomtörténet. 9–10 ezer lapnyira becsült irodalmi munkásságából 1964 előtt csak egyetlen tanulmánykötet jelent meg (Valóság és irodalom, Bukarest, 1949). Forradalmi szabadverseiről és műfordításairól ma is csak a legközelebbi barátai tudhatnak – álnéven jelentette meg őket –, s hatalmas levelezéséből, amely a Kazinczyéhoz mérhető lehet, csak mutatóba ismerünk

néhányat. Pedig még írásai sem mutatják meg teljesen; tanulmányban, kritikában és versben Gaál Gábor ritkán találta meg legjobb formáját: főműve a *Korunk*, tíz, illetve tizenkét kötet (1929–1940). A tudós, a költő, a publicista, a levélíró és a forradalmár Gaál Gábor legteljesebben a szerkesztésben és az irodalomszervezésben talált magára. Szerkesztői munkájának egész korszak irodalma érzi a hatását; a szerkesztő Gaál Gábor nevét Osvát Ernő és Mikes Lajos neve mellé írhatja az irodalomtörténet.

Osvát Ernőnek és Mikes Lajosnak a már meglévő polgári irodalmat kellett tovább bontakozáshoz segíteni, Gaál Gáborra nehezebb feladat várt: a születő magyar szocialista irodalom melletti bábáskodás. Osvát és Mikes már kész írókkal is dolgozhatott, Gaál Gábornak magának kellett nevelni az írókat. Osvát és Mikes Budapesten, világvárosban szerkeszthetett lapot, irodalmi központban, Gaál Gábor emigránsként szorult Romániába, – a Tanácsköztársaság idején a szocializált színházak dramaturgja, majd a Vörös Hadsereg politikai megbízottja volt. Nem álltak mögötte pénzes olvasók; a maga külön munkájának jövedelmét is – órákat adott, polgári lapokba dolgozott – a lapba kellett fektetnie. Számról-számra figyelnie kellett a cenzúrára, a szigurancára, – maga is állandó rendőri felügyelet alatt állt, – munkatársai változtak, lapját a polgári országokból egymás után kitiltották. Egyetlen albérleti szobában, egymaga szerkesztette folyóiratát évekig. Volt idő, mikor tizkilónként vette a fát a sarki kereskedőtől, mert mására nem telt, – de lapja, a *Korunk*, minden hónap elsején pontosan megjelent.

A *Korunkat* vidéki városban kellett szerkeszteni, s a munkatársak két világrészben szétszóródva éltek. A Bécsben, Párizsban, Moszkvában, Budapesten és New Yorkban élő munkatársakkal csak levélben érintkezhetett. Levélben kellett elmondania mindent, a mű eszmeiségére, a részletekre, a kiadási lehetőségekre, az emberekre vonatkozó dolgokat; javítani, átírni a beérkező kéziratokat, s megteremteni egy „ezopuszi technikával” dolgozó nyelvet, amely a nyílt kimondás helyett belegondoltat; amelyből az olvasó ért, de amely fölött a cenzor elnézhet. Lenint az akkori Romániában lehetetlen volt útmutatóként idézni, a fasizmus szó használatát se engedte a cenzúra, a tanulmányok hát Uljanovot idézték és „szervezett regresszióról” beszéltek; az osztályharc fogalmát a „permanens társadalmi konfliktus” helyettesítette.

Az elvszerűséget Gaál Gábor a szükséges hajlékonysággal kapcsolta, így sikerült megtéveszteni a cenzúrát, s fenntartani egy lapot a tőkésföldesúri diktatúra, a cenzúra, az ostromállapot, a nemzeti elnyomás idején. Gaál Gábor a *Korunkban* sokféle néven (*Gaál Gábor*, *Szentgyörgyi Anna*, *Szeremley László*, *Szalai István* stb.) írt; politikai, közgazdasági, filozófiai, szociográfiai, művészeti, irodalmi tanulmányokat és cikkeket, vegyesen.

Irodalmi vonatkozású cikkeiben és kritikáiban a polgári irodalmi koncepciók, az anti-realista irányzatok ellen hadakozott s egy új, szocialista eszmeiségű realizmust sürgetett. A kritika szerinte nem egyéni kifejező forma, hanem közéleti nevelőforma, amely a műalkotások értékeinek és gyengéinek esztétikai elemzése során tisztázza a műalkotás felvetette lényeges társadalmi kérdéseket is, mint a múlt század nagy orosz kritikusai tették. Csakis így lehet – írta – a kritika az irodalom élő lelkiismerete, s közéleti cselekedet.

A polgári irodalmi-formai törekvéseket elítélte. Szerinte a formai kísérletek, az egymást sűrűn váltó izmusok csak „műtermi” kérdéseket oldhatnak meg; lényeges fordulatot az író valósággal szembeni új viszonyától várt. Meggyőződése volt, hogy igazán művészi formálás csak a „tisztá osztályvonal” – a marxista eszmeiség – alapján lehetséges, dialektikus szemlélettel. Az irodalom témáinak kizárólag az idő szociális és politikai kérdéseit ismerte el, az író feladatának a valóság tudatosítását tartotta, s a változás sugallását. Innen érthető, hogy a naturalizmust sokkal inkább elnézte, mint a formákkal való bibelődést. A *Korunkban* nem a megírás milyensége volt a válogatás fő szempontja, hanem, hogy a mű felkeltheti-e, elmélyítheti-e az olvasóban a világ megváltoztatására való akaratot. Lírából is csak azt közölte, amelyben nyilvánvaló volt a „társadalmias látománya”; a művészetben is csak a társadalmak élete és mozgása érdekelt. Eszménye a valóságirodalom volt; a „szociális megismer-

réseket" közlő – az életet összefüggéseiben ábrázoló – elbeszéléseket tartotta fontosnak. Ezt méltányolta a korai szovjet irodalomban, ezt Nagy Lajos, Nagy István, Sellyei József, Veres Péter, Dömötör Teréz, Morvay Gyula és Szilágyi András munkáiban. A riportszerű írásoknak, a dokumentumirodalomnak ezért juttatott olyan nagy helyet a *Korunkban*.

A dokumentumirodalmat persze nem célnak, hanem eszköznek tartotta, amelynek segítségével a korszerű realizmus tör utat. Elképzelése már az 1930-as évek elején az a nagyrealista beszély volt, „amely a részlegmegoldásokon és fotografikus vázolásokon túl és felül az egészeknek, a kornak a kifejezésére törekszik”; – s amelyet a korabeli szovjet szocialista irodalomban vélt megvalósulni. 1934-ben, a Szovjet Írók Kongresszusa után ő írta le először magyarul, s ismertette a szocialista realizmus fogalmát. Korábbi cikkeiben az új realizmust sok vonatkozásban ő is hasonlóan értelmezte.

Ezekkel, a több pontos a proletkulthoz közelítő elvekkel mérte Gaál Gábor a polgári irodalmat is, s így sokszor a valóságosnál is kisebb értékűnek találta a magyar polgári irodalmat, Móricz, Babits, Kosztolányi műveit, s különösen az *Erdélyi Helikon* irodalmát. A *Helikon* transzilvánista irodalmát csak egy kaszt-magyarság irodalmának tekintette, amelyben az időszerűség – a realizmus – helyett a történelmiség, – vagyis a stíl- és lélektani romantika – uralkodik, s amelyben a mindennapok legfeljebb csak elköltőiesítve ködlenek. Az erdélyi magyar polgári irodalom első tizen-nyolc évéből csak Tamási Áron *Ábelét* ismerte el igazi értéknek, abban is csak a figura szimbólumértékét. A transzilván irodalomból hiányolta a realista látást, a történeti-társadalmi mozgással való számvetést. Valóságos társadalmi problémákat csak két regényben vélt felismerni, legalábbis 1935-ig; Szilágyi András *Új pásztorában* és Nagy István *Nincs megállásában*; vagyis a „tisztá osztályvonal frontján” született művekben.

Gaál Gábor *Helikon*-mérlege téves, – több értéket mutatott fel a *Helikon* – de tévedését nemes indulat is magyarázza: ő a *Helikon* „hivallgó előkelőségével szemben” a külváros, a faluvég és az erdő embereinek az életét akarta látni a művekben. Szét akarta szakítani a transzilvánizmus ködfüggönyét. A híguló-önismétlő erdélyi magyar irodalom helyett romániai magyar irodalmat akart, amely az egész Romániában szétszóródó, s elvegyülő magyarság valóságos életéről beszél. Realista irodalmat akart, a valósággal szembenéző, s az időtől követelő. S azoknak adott helyt, akik erről beszéltek, akár versben, akár prózában, akár a tudomány fénytelen szavaival szóltak, – s akármelyik országból jelentkeztek.

Ma már szükségesnek találjuk Gaál Gábor esztétikai felfogását; a kor marxista igényű kritikájához mérve azonban inkább az a szembetűnő, hogy nagy műveltsége és esztétikai érzékenysége hányszor megóvta a szektás túlzásoktól. Szocialista irodalmunknak ő volt az egyik legnagyobb ébresztője. József Attilának a nevezetes platform megjelenése után is helyt adott, s ő közölte Illyés Gyula *Hősökről beszélek* című nagy elbeszélő költeményét. Pedig az ő eredeti elképzelésében a költészet talán nem is szerepelt. A lírát korszerűtlen műfajnak vélte, de mikor nagy költő tűnt fel, üdvözölni tudta a kivételes teljesítményt, így a *Nehéz föld*-ben a tiszta képet, a tiszta valóságot, „az idő kapuira” való verseket. Ilyennek képzelhette el a szocialista lírát: „teljes hosszával a földön fekvőnek”, a valóságból kinövőnek, amelyben benne van a magyar múlt öröksége, benne Európa, meg a világformáló szándék.

A KORUNK SZÉPIRODALMA

Osvát Ernő nagyon sok maga felfedezte íróról szólhatott volna, Mikes nevéhez is sokak indulása fűződik, – Gaál Gábor „felfedező lehetőségei” a körülmények folytán szűkösebbek voltak. Néhány nagy indulásról azonban mégis hírt adhatott. Nagy Istvánban az erdélyi valóság első szocialista szemléletű megíróját üdvözölhette. Szilágyi András *Új pásztorában* azt az újat, amelyet értenek a tömegek, Salamon Ernőben a „szegénység átpoetizálását” méltányolta, az artisztikumból ki-kicsapó vádló és fenyegető hangokat. A *Korunkban* indult sokatigérően Nagy István, Szilágyi András,

Kovács Katona Jenő, a költők közül Brassai Viktor, Korvin Sándor és Méliusz József. A *Korunk* karolta fel Sellyei Józsefet, Dömötör Terézt, Morvay Gyulát, itt nevelődött igazában szépiróvá Veres Péter s a *Korunk* volt első ébresztője Darvas Józsefnek is. A *Korunk* szellemi otthona volt a Tanácsköztársaság bukása után világgá szóródó forradalmi magyar íróknak, Fábry Zoltánnak itt jelent meg talán legtöbb lázas írása, a szocialista tudomány és közírás fiatal képviselői – Jeszenszky (Molnár Erik), Balogh Edgár, Korvin Sándor, Bányai László, Szabó Imre, Csehi Gyula, Méliusz József, Jordáky Lajos – itt szabad fórumot kaptak, s a népfronti időszakban a *Korunk* szálást adott azoknak a polgári humanistáknak is, akikben a fasizmusmal szemben már megérlelődött a kommunistákkal való fegyverszövetség gondolata (Böződi György, Endre Károly, Horváth Imre, Jancsó Elemér, Szemlér Ferenc, Szenczei László, Szentimrei Jenő, Tamási Áron stb.).

Hogy mégsem tudott a *Korunk* körül nagy szocialista irodalom nőni, annak nemcsak, s nem is elsősorban a jelentkező tehetségek milyenségében és a *Korunk* irodalom felfogásának a szűkösségében kell a legfőbb magyarázatát keresni, hanem a mostoha időben. Tíz esztendő nem elég egy új irodalom feldajkálásához. S micsoda tíz esztendő volt az; egy fasizálódó országban, egy világháborús világban; az élet pusztító lehelője sem volt biztosítva. A bécsi döntés után (1940) az Észak-Erdélyt megszálló hatóságok a *Korunk*at el is némitották. Kovács Katona Jenőt, a *Korunk* felelős kiadóját és társszerkesztőjét a csendőrök a Gestapónak adták át, azok meggyilkolták, Salamon Ernőt, Brassai Viktort és Korvin Sándort megölte a fasizmus, a külföldi munkatársak közül is többen elvesztek. Az életben maradtak jórészeivel még a felszabadulás után is poklokat járattak a sors; többen kommunistaként ültek éveket – a kommunisták börtönében. A *Korunk* több egykori munkatársának tehetsége kibontakozás helyett hosszabb időn keresztül szikkadásra kárkoztatott.

A *Korunk* romániai gárdájából szépprózában Nagy István alkotott legjelentősebbet, lírában Salamon Ernő ígerte a legtöbbet. A műfajok közül legtöbb eredménnyel a publicisztikát művelhették a *Korunk* írói; Gaál Gábor, Fábry Zoltán, Balogh Edgár, Csehi Gyula, Kovács Katona Jenő, Korvin Sándor és Méliusz József cikkei a magyar közírás értékes hagyományai közé tartoznak.

II. A VÁSÁRHELYI TALÁLKOZÓ JEGYÉBEN

ERDÉLYI FIATALOK

A *Helikon* keretén belül indult *Vallani és vállalni* vita (1929) már jelezte az írók társadalmi érdeklődésének az erősödését. A szociális és nemzeti kérdésekkel való szembenézést leginkább a fiatalabb székely írók (Kacsó Sándor, Tamási Áron) sürgették, s zavuk, túl az irodalmi berkeken, a felnövő értelmiségi ifjúságnál talált leginkább visszhangra.

Az 1920-as években fellépő nemzedék kultúráját még a régi Magyarországról hozta, az 1930-as évek elején szerveződni kezdő nemzedék már Romániában kezdett eszmélkedni; Bocskairól, Bethlen Gáborról már nem tankönyvekből, hanem Benedek Elek gyermekújságjából, a *Cimborából* szerezhettek értesüléseket. A román egyetemeken ebben az időben – 1930 körül – végeztek először nagyobb számban magyar diákok; a nagy változás első évében az érettségiig eljutottak nagyobb része – mintegy 4–5000 diák – magyarországi egyetemeken folytatta tanulmányait. Nem is igen tértek vissza Erdélybe, diplomájukat Romániában nem érvényesítették. Így szinte egész nemzedék kiesett az értelmiségből, s azokra is nehéz sors várt, akik a 30-as évek elején diákoskodtak vagy végeztek a romániai egyetemeken. Legtöbbjüket a munkanélküliség réme ijesztette; az állami tisztségekből eleve ki voltak zárva, a szabad pályákon korlátozottak voltak a lehetőségek, a szövetkezeti, gazdasági és közéleti munkahelyeket azok töltötték be, akik az első világháború után az állami állásokból kiestek, s az egyházi iskolahálózat még azoknak a keveseknek sem tudott helyet adni, akik a „numerusok” és „eltanácsolások” torlaszain átvergődtek. A Romániát is el-

erő gazdasági válság még tovább nehezítette a kisebbség életét; a válság terheiből az uralkodó többség minél többet igyekezett a kisebbségre hárítani.

Ezek a körülmények termelték a generációs mozgalmakat, s színezték az ifjúság érdeklődését erősen szociálissá. Az impériumváltás idején Erdélyben maradt értelmiség az irodalomban keresett fogódzót, a történelemben, s az elvonatkoztatott humánumban; ez a nemzedék az irodalomtól a szociális és kulturális munka felé fordult, s a néppel, elsősorban a parasztsággal való szolidaritásban vélte a kisebbségi értelmiség megmaradásának lehetőségét. Ez az elképzelés már korábban kezdett csirázni: *Kacsó Sándor* és különösen *Balázs Ferenc* útja már az 1920-as évek elejétől ebbe az irányba mutatott – *Balázs Ferenc* teológusként körüljárta a világot, aztán telepedett le egy kis faluban, Mészkon, s papja, agronómusa, orvosa, közigazdásza, építésze és szervezője lett falujának –, de 1930-ban, az *Erdélyi Fiatalok* című főiskolás lap körül, mozgalommá kristályosodik. Az alapítók között ott van *Balázs Ferenc*, *Bányai László*, *Demeter János*, *Dsida Jenő*, *Jancsó Béla*, *Jancsó Elemér*, *László Dezső* és *Mikó Imre*; a munkatársak között szerepel *Csögör Lajos*, *Gagy László*, *Kovács György*, *Kovács József*, *Méliusz József*, *Tóth Zoltán* és *Vita Zsigmond*; szinte mindenki, aki a romániai magyar irodalomban és demokratikus küzdelemben az elkövetkező évtizedben jelentőssé válik.

Most még nagyobbbrészt az egyetem padjaiban ülnek, vagy friss diplomával napnap utáni küzdelmet folytatnak a kenyérért, s szervezik a diákságot, hogy kivívja természetes jogait és felkészüljön az erdélyi magyarság, illetve a magyar művelődés szolgálatára. Munkájuk sokirányú: a diákmenza megszervezésétől a tájékoztató előadásokig és a falukutatásig terjed. Könyvket is jelentetnek meg. S munkájuknál csak a hitük nagyobb. *László Dezső* kifejti *A kisebbségi élet ajándékai* (1931) című tanulmányában: a romániai magyarságnak a külsőleges magyarkodás helyébe önmaga revízióját kell állítani. Ezen keresztül – vélte – kölcsönösen út nyílik a demokratikus szellem tisztelőben tartásához, az együttélő népek megismeréséhez; és a népek, mint testvérek fognak együtt élni. Hitték, hogy a magyar kisebbségnek különös rendeltetése van a Duna-medencében; a magyarság kovásza lehet a demokratikus átalakulásnak és a népek testvériségének. Enélkül a hit nélkül talán munkába se tudtak volna kezdeni.

Az *Erdélyi Fiatalok* ideológiáját sokan bírálták, jobbról és balról is. Nem volt zárt ideológia, csak alakuló, éppen úgy, mint a magyarországi *Bartha Miklós Társaság* és a csehszlovákiai *Sarló* ideológiája. *Ady* és *Móricz* forradalmi demokratizmusa, *Szabó Dezső* faji színezésű népiessége csakúgy hatott az útiutak kereső fiatalokra, mint a *Korunk* marxizmusa és kelet-európai tájékozódása. *Makkai Sándor* református püspök idealista „Magunk revíziója” gondolata csakúgy, mint *Gusti* román professzor materialista szellemű szociográfiai iskolája. Falu-felé fordulásuk narodnyik színezésű; elutasították az osztályharcot, a parasztság felemelkedését nem a proletáriátus vezetésével végbemenő demokratikus forradalomtól várták, hanem a néphez hajló értelmiségi ifjúság népművelő, falumentő akciójától. A nemzedéki őrségváltást, a szociografizálást és a szövetkezeti mozgalmat gondolták az emelkedés útjának.

A *Korunk* sok tekintetben okkal bírálhatta ezt a „népies és egyházi védiegyű” elképzelést; az *Erdélyi Fiatalok* balszárnyán azonban olyan falukutatás is indult, amely a falu problémáinak feltárásával a parasztság tudatosítását is szolgálni akarta, s tájékozódásában a történelmi materializmus módszereit is próbálta felhasználni. Ilven volt *Mikó Imre* *Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés* című munkája (Kolozsvár, 1932), amely az erdélyi falu osztály- és nemzetiségi viszonyait mutatja fel helvesen; az *Erdélyi Fiatalok* körében induló falukutató munkának lesz az eredménye *Böződi György Székely bánja* (1937) című megrendítő írói szociográfiája a székely megyékről, amelyet a *Puszták Népe*, *A legnagyobb magyar falu*, a *Viharsarok* és a *Futóhomok* mellett tarthatna számon az irodalomtörténet.

S az *Erdélyi Fiatalok*nak nemcsak a szociográfiai munkásságukban található érték; keverék-ideológiájuk magva is pozitív töltésű. Az *Erdélyi Fiatalok* körül zászlót bontó új nemzedék szembe akart nézni a valósággal. Feladták a revizionista csodavárást, s a népi radikalizmus és a Kelet-Európa-gondolat felé tájékoztak. A falu

szociális megújulását akarták, a társadalmi megújulás forrásának és letéteményesének a népet tudták. A „Nyugat bástyája” illúziókkal szemben a kelet-európai népek összefogását hirdették; hid-szerepre vállalkozva. A közös problémákat egymás értékeinek a megbecsülésével vélték megoldhatónak. A korabeli haladó román közvélemény méltányolta is az *Erdélyi Fiatalok* tevékenységét.

ÚJ ARCVONAL

Az *Erdélyi Fiatalok* politikai mozgalmának zászlóbontása után hamarosan megjelent az új nemzedék irodalmi jelentkezését hirdető antológia is, az *Új Arcvonal* (1931). Tizenkilenc író írását közli, szinte mind a tizenkilenc író az *Erdélyi Fiatalok* tagja. (B. Bányai László, Bélteky László, Dánér Lajos, Debreceni László, Flórián Tibor, Gagyí László, Jancsó Elemér, Janovics András, Kovács Katona Jenő, K. Grandpierre Emil, Kovács György, Kovács József, László Dezső, Méliusz N. József, Óvári Éva, Szemlér Ferenc, Thury Zsuzsa, Varró Dezső, Wass Albert).

Az együtt jelentkezők irodalmi ízlése és politikai elképzelése lényeges eltéréseket is mutat – a két háború közti romániai magyar irodalomban egészen elkülönülni se tudtak az irányok, a konzervatív *Pásztortűz* írói át-átjártak például a radikális *Napkeletbe*, s viszont – de az antológia legtöbb írójában a realizmus-igény a legszembe-tűnőbb. *Szemlér Ferenc*, *Bányai László* verseiben az utat fürkésző értelmiség szól, *Kovács György* novellájában valóságos paraszti sorssal néz szembe, *Méliusz* a sztrájkoló munkással szolidáris értelmiségit rajzolja, s a tanulmányírók – *Debreceni László*, *László Dezső* és *Jancsó Elemér* – a cselekvő humánusot hirdetik.

A fiatalok úgy érezték, hogy nem haladhatnak az apák romantikus népszemléletének az útján, vissza kell térni az erdélyi valósághoz, s az egyetemes magyarság irodalmába bekapcsolódni. A tárgyilagosságot, a valósághoz való közeledést látták alapvető feladatnak, s arra törekedtek, hogy az erdélyi írásban legyen szociális tartalom, tudósítás a küszködő nép valóságos gondjairól.

Az *Erdélyi Fiatalok* mozgalma, mint minden alakuló mozgalom, amelyben különféle törekvések próbálnak közös platformot kialakítani, hamarosan bomlásnak indult, illetve differenciálódott. Következtesen forradalmi nehezen lehetett ez a nemzedék; sokan úgy érezték, a kisebbségi sorsban mindenki bélyeget visel; a többségi nacionalizmussal szemben a kisebbség nemzeti egységét így fontosabbnak vélték a társadalmi radikalizmus követelményeitől. Az *Erdélyi Fiatalok* egy része ezért hódolt be a konzervatív és nacionalista Magyar Pártnak, – ők tartották meg a folyóiratot. Egy másik csoport később vált ki, s megindította a *Hitelt*; az önismeret és a radikális konzervativizmus jegyében (1935); ez a csoport később utat engedett a fasiszta eszmék fertőzésének is.

Az *Erdélyi Fiatalok* 1930-as csoportjából azonban a munkásmozgalomig is sokan eljutottak. Többen részt vesznek a RKP V. Kongresszusán hozott határozat értelmében megjelenő *Falvak Népe* című hetilap szerkesztésében, maga Demeter János is, az *Erdélyi Fiatalok* egykori alapító tagja, s ott vannak a *Magyar Dolgozók Szövetségének* (MADOSZ) megalakulásánál. A MADOSZ szembefordult a revizionista külpolitikával, a román demokratikus erőkkkel szövetekezett, s a Kelet-Európát elnyelni szándékozó német törekvésekkel a kossuthi Duna-konfederációs gondolatot állította szembe. A MADOSZ főtitkára *Bányai László* lett, az *Erdélyi Fiatalok* másik alapító tagja. S kommunista mozgalomig vezetett *Méliusz József* útja is; ő lett a *Korunk* „utazó diplomatája”.

Volt még egy másik elágazása is az *Erdélyi Fiataloknak*: az irodalom társadalmi szerepét különösen hangsúlyozók kiváltak, s *Jancsó Elemér* vezetésével megalakították az *Ady Endre Társaságot* (1934). A társaság nem vált jelentőssé, neve mégis érdemes a megőrzésre: ennek a Társaságnak a nevében fogalmazta *Balogh Edgár* a *Vásárhelyi Találkozóra* való felhívást, s ez a találkozó talán a legszebb fejezet a két világháború közti magyar kisebbség történetében, s jelentős a fasiszmussal szembe-forduló népi arcvonalak történetében is. A *Vásárhelyi Találkozó* a fasiszmussal szembeszegülve, harmóniába fogta a nemzeti és társadalmi felszabadulás kérdéseit, a román nép szövetségét kereső elgondolásban.

A *Találkozó* (1937) a parasztság, a demokratikus értelmiség és a munkásság szövetségét vallotta. A magyarság gerincévé a dolgozó népet kívánta tenni, s a magyar nép helyét a német fasizmus megosztó törekvéseivel szemben a dunai kis népek oldalán jelölte meg, mint néhány hónappal korábban a magyarországi *Márciusi Front* is. A *Találkozót* szinte Erdély egész magyarsága helyeselte, a kommunista *Korunk*, a demokratikus *Brassói Lapok*, a liberális *Ellenzék*; még a Magyar Párthoz közeleső területen is volt vonzása: a *Hitel* mellé állt, az *Erdélyi Szemle*, a *Pásztortűz*, a *Magyar Kisebbség* örömmel üdvözölte. Érdeklődéssel fogadta a román közvélemény, a Kommunisták Romániai Pártja is. Több lap egyetértően szólott nemzeti követeléseiről és a magyar-román megbékélést sürgető gondolatairól. Az országhatáron túl is rokonszenvet keltett a megmozdulás: a moszkvai *Új Hang* fordulópontnak látta a romániai magyar kisebbség életében.

A *Vásárhelyi Találkozó* antifasiszta népi arcvonal megteremtésén munkálkodott. Részletesebben kell róla szólnunk azért is, mert előkészítésében és programjának a kidolgozásában a harmincas években induló erdélyi magyar írók legtöbbször részt vett.

A fasizmus Kelet-Európában a nemzeti kérdés „megoldatlan lehetőségeivel” vélt talán legeredményesebben „operálni”; a nacionalista gyűlölködések szításával igyekezett megakadályozni a dunai népek közös frontba tömörülését. Egyaránt keleti terjeszkedésének útját készítette elő a revíziós magyar követelések biztatásával és a fasiszta román irányzatok támogatásával. A fasizmus eme elképzelésével szemben a kommunista pártok a fasizmus ellen széles népi tömörülést kezdeményeztek. A KRP is. Irányítása alatt a MADOSZ széles egységmozgalmat kívánt indítani, hogy a fasizmus által létükben fenyegetett magyar népi erőket összefogja Románia többi haladó erőivel. Ebben a kialakuló demokratikus harci frontban az Ekés front, a Demokratikus Blokk és a szociáldemokrata párt mellett részt vett a MADOSZ, s az antifasizmus zászlaja alá felsorakoztathatónak látszott a demokratikus magyarság. A fasiszta kisebbséget megsemmisítéssel fenyegette, – Szent Bertalan éjszakát ígért – ezt nem volt nehéz felismerni; így még a legjobboldalibb és legkonzervatívabb romániai magyarok sem mondhattak le teljesen a demokratikus jogok követeléséről, illetve védelméről. Azok feladása a hatalmat gyakorló nacionalizmus, s annak végletes formája, a Vaszgárda kényére-kedvére szolgáltatta volna ki a nemzeti kisebbséget; nemcsak a demokratákat, hanem a fasizmusra különben hajló jobboldaliakat is. Ez a körülmény tette lehetővé, sőt parancsolóvá, egy széles antifasiszta szellemi népfront kialakítását. A *Vásárhelyi Találkozó* elől 1937-ben még a *Hitel*-csoport sem térhetett ki.

A *Vásárhelyi Találkozó* eszméjének első megfogalmazója Balogh Edgár volt, a csehszlovákiai sarlósok egykori vezére. 1935 májusában utasították ki a polgári Csehszlovákiából – kommunista elveit és következetes kisebbségi küzdelmeit nem vették jónéven. Erdélybe, szülőföldjére is magával hozta keleteurópai és kommunista meggyőződését. A népfront-gondolatnak, a hazafiságnak és nemzetköziségnek eszmélkedésétől kezdve harcosa volt. Sorsa is keleteurópai sors: Temesvárt született, Pozsonyban nevelkedett, Prágában volt diák, a román hadseregben szolgált közkatonaként, részt vett tiszaháti vándorlásokban, medítált az Eötvös Kollégiumban, ismerős volt a cseh munkások között, borozott bolgárokkal és menetelt román bakákkal; benne élt a Szudéták, a Kárpátok, a Dunavölgy és a Balkán képe s szinte az apostolok hitével kereste, hogy a valahol elvetélt keleteurópai néptestvériség csakugyan valósággá váljon, s a „magyar, oláh és szláv bánat” közös öröme változzon. 1935 májusában jön Erdélybe, s már 1935 őszén, bizonyára az Internacionálé VII. Kongresszusának népfrontos elveitől is buzdítva – ez a Kongresszus (1935 július–augusztus) állította előtérbe a polgári demokratikus szabadságjogok védelmét, a nemzeti függetlenségért vívott harc szervezését, s hívta fel a kommunista pártok figyelmét a sajátos lehetőségek és harci módszerek keresésére – az *Ady Társaság* nevében körlevelet küldött az erdélyi magyar ifjúság csoportjainak, olyan találkozó eszméjét felvetve, amelyen a résztvevők felmérhetik az erdélyi magyar közélet legfontosabb kérdéseit.

Kevéssel később, 1936 áprilisában *Tamási Áron* tartott seregszemlét *Cselekvő Ifjúság* címmel a különböző ifjúsági csoportok felett, a demokratikus tájékozódású *Brassói Lapokban* és azok összefogására, ifjúsági egység létrehozására tett javaslatot. Az *Erdélyi Fiatalok* népi szellemét, a *Hitel* önismeretre törekvését, s a MADOSZ szocializmusát az egységes cselekvés sodró áramába kívánta egyesíteni. A Népfront gondolata volt ez; a szocialistákkal való együttműködés nyilvános meghirdetése. *Tamási*, a paraszti demokrata, csakugyan „eszközzé vált” a „valóság kezében.” Nagy tekintélyével vállalta a *Vásárhelyi Találkozó* elnökségét.

Az idő érett volt a találkozóra; minden jelentékeny ifjúsági csoport az egység megteremtését óhajtotta, s olyan programot, amely a magyar társadalom demokratikus átalakítását hirdetné meg, s ennek érdekében tömörítené az összes egészséges áramlatokat. A demokratikus magyarok létrehozandó egységfrontja találkozna a román nép hasonló törekvéseivel s a többségi néppel szövetségben végezné feladatát. Vagyis a parancsuralmi törekvésekkel szemben a demokratizmus, az idegen hódítással szemben a dunai népek együttműködését szorgalmazták.

Ezek voltak az alapelvek; ilyen elgondolások alapján kezdte meg Marosvásárhelyen 187 cselekvésre kész ifjúember a tanácskozást, 1937. okt. 2-án.

A magyar kisebbségi értelmiségi ifjúság demokratikus parlamentjének szerepét töltötte be ez a tanácskozás. Nem volt fontos kérdése a romániai magyar társadalomnak, amely kimaradt volna a megbeszélésekből; a nemzetiség, a kultúra, a mezőgazdaság, a tudomány, a színház, a *Hitel*-szervezet, a székelyföld iparosítása éppúgy, szóba került, mint a román-magyar együttélés. Nemzeti és demokratikus jogokat követeltek, például az anyanyelvi oktatás jogának érvényesítését, együttműködést a munkásosztállyal. A történelmi egymásrautaltságban élő két nép számára a szabad testvéri együttműködés lehetőségeinek a megteremtését sürgették. A kisebbségi önvédelem reális programját az együttélő népek testvérisége, az internacionalizmus jegyében fogalmazták. A romániai magyarság a *Vásárhelyi Találkozó*ban helyesen felelt az idő kérdéseire: a parancsuralmi törekvésekkel szemben a demokratizmust, az idegen hódító törekvésekkel szemben a dunai népek együttműködésének gondolatát állította. A magyarság a revizionizmus kereteiből az együttélő dunai népek közös programjának a megfogalmazásáig emelkedett.

A tanácskozás elnöke *Tamási Áron* volt, a szocialista munkásmozgalmat az író *Nagy István* és *Jordáky Lajos* képviselte, s részt vett a tanácskozásban többek között *Abafáy Gusztáv*, *Asztalos Sándor*, *Bányai László*, *Böződi György*, *Csőgőri Lajos*, *Dsida Jenő*, *Gagyai László*, *Kéky Béla*, *Kovács Katona Jenő*, *Kovács György*, *Kiss Jenő*, *Kemény János*, *Kós Balázs*, *Nagy István*, *Szenczei László*, *Vita Zsigmond*, *Tamási Áron*, *Kacsó Sándor*, *Tompa József*, *Molter Károly*, *Méliusz József*, *Józsa Béla*, *Kurkó Gyárfás*, *Nagy Imre*, *Szemlér Ferenc*, *Finta Zoltán* s *Jancsó Elemér*.

Így a *Vásárhelyi Hitvallás* az írók programjaként is felfogható. Az írók később is, írásokban, nyilatkozatokban többször vallanak a *Vásárhelyi Találkozó* szellemében; 1937–1938 körül még felolvasó estéken is – szakszervezetekben, munkásotthonokban, – többször hitet tettek a demokratikus erők együttműködéséről. Kommunizták és polgári baloldali írók demokratikus egységfrontja kezd kialakulni, az antiszizmus és realizmus jegyében; az *Erdélyi realisták* csoportja.

ERDÉLY FELFEDEZÉSE

1937-ben antológiájuk is megjelenik, az *Új Erdélyi Antológia*. (Szerkesztette: *Abafáy Gusztáv*, *Jancsó Elemér* és *Szemlér Ferenc*. Szerzői: *Dsida Jenő*, *Flórián Tibor*, *Jékely Zoltán*, *Kiss Jenő*, *Szemlér Ferenc*, *Varró Dezső*, *Böződi György*, *Kolozsvári Grandpierre Emil*, *Kovács György*, *Nagy István*, *Szabédi László*, *Szenczei László*, *Vásárhelyi Z. Emil*, *Abafáy Gusztáv*.) Az antológia írásai váltakozó színvonalúak; az elvek azonban jó irányúak, a *Vásárhelyi Találkozó* elveivel összhangzók. Ezek az írók szembefordulnak a romantikus életfelfogással s a transzilván köddel s vállalják a kisebbségi helyzet realitásait. Legalábbis szándékaik szerint.

1938 tavaszán indul a *Magyarország feltedezése* sorozatra is emlékezve, az *Er-*

dély feltedezése mozgalom. A szocialista és demokratikus írók együttműködően vettek részt benne. Időszerű előadásokat tartottak kolozsvári munkások előtt és mezőszéki falvakban, egyesületekben, kultúrkörökben s hozzákezdtek az erdélyi nép valóságos helyzetének a feltárásához. Böződi a Székely-földön, Nagy István és Jordáky Lajos Kolozsvár külvárosában, Kovács Katona Jenő a Partiumban végzett feltáró munkát.

Kiadó nincs, írásaikat a *Korunkban* adják közre. Böződi György *Székely bánját* közösen – 17 író – jelentetik meg, s az egyre nehezedő helyzetben roppant erőfeszítések árán, megalakítják az *Erdélyi Enciklopédia* könyvkiadót (1939). Az írók maguk szerzik az előjegyzőket, végzik az adminisztrációt, s árusítják a megjelent könyveket a szakszervezetekben és más népi szervezetekben. Balogh Edgár népi megújodást és keleteurópai összefogást hirdető könyve jelenik meg először, az *Iratlan történelem*, aztán Szemlér Ferenc (*Más csillagon*), Nagy István (*Külváros*), Szenczei László (*Korom és korona*), Vámszer Géza (*Szakadát*) és Köves (Kahána) Miklós (*Hat nap és a hetedik*) művei. Vagyis Böződi keserű székely-képe után a magyar-román találkozás, a kisebbségi élet, az erdélyi falu, a külváros és a szórványok élete is íróra talált; s a realizmusban egyre inkább *harmóniába* kerül a *Korunk* kemény látása és a *Helikon* művészete. Még a régi nemzedéknél is mutatkozott jele a megújulásnak a harmincas évek második felében. A konzervatív *Ellenzékből* kiválik Szentimrei, s Kacsó Sándor oldalán csatázik a *Brassói Lapokban*, Ligeti Ernő lapja, a *Független Újság* demokratikus igénnyel közöl cikkeket, s a *Korunk* szabadul szektás hajlamaitól, Helikonisták is felkeresik lapjait (Endre Károly. Szentimrei Jenő, Tamási Áron és mások).

A kibontakozás azonban megint elmarad. A fasizmus erősödésével a *Vásárhelyi Találkozó* belső gyengeségei egyre inkább kiütözköznek. Intézményei, kiépült szervezete nincs, 1938 novemberében voltaképp meg is szűnik. A demokratikus írói törekvések is egyre keményebb falakba ütköznek.

Nem a Találkozóban résztvevő erők lappangó ellentéte volt a széthullás fő oka, hanem a találkozót követő hónapok viharos bel- és külpolitikai változásai. A jobboldal gyorsan tört előre. A numerus valachius, a nemzeti munkavédelem és antirevizió után 1937 decemberében Goga került kormányra, 1938. februárjában bevezették a királyi diktatúrát Romániában. Ez a diktatúra – a királyi fasizmus – szinte semmire csökkentette a demokratikus mozgalmak cselekvési lehetőségét, s a nemzetiségek ügyét katonai kérdéssé tette. A Reményik vers most már kényszerűséget fogalmazott: Ahogy lehet... S a helyzet tovább rosszabbodott. Németország 1938 márciusában, Ausztriát bekebelezve, megjelent a Lajtánál, s közvetlen közelsége a közép-, s keleteurópai népek frontjának a teljes összezavarodásához vezetett. A népi erők lassú felsorakozása elakadt, a jobboldal előretört. A demokratikus erők még nem voltak eléggé összeforrvá, így az alakuló antifasiszta népi arcvonal a széthullás felé sodródott, Magyarországon is, Romániában is. A Kelet felé terjeszkedő fasizmus a bécsi döntéssel Erdélyt is kettészakította (1940).

III. NÉGYÉVNYI CEZÚRA

A SZÉTSZAKÍTOTT ERDÉLY

Észak-Erdély Magyarországhoz való visszakapcsolása a magyar-román ellentéteket feloldás helyett a végsőkéig mélyítette. A diktáló hatalmak már a határokat is úgy állapították meg, hogy a nemzeti gyűlölködést még magasabbra szítsák, s Románia és Magyarország egymással versenyezve keresse, újabb határrevízió reményében, a fasiszta Németország nyugtázó elismerését. Románia és Magyarország egyként német felvonulási területté lett... A Dél-Erdélyben kisebbségben maradt magyarság sorsa tovább nehezült, s az Észak-Erdélyben lakó románok is kisebbségi sorsba jutottak. A királyi Románia s a királyi Magyarország szinte versenyzett a nemzetiségek elnyomásában.

Dél-Erdélyben magyar nyelvű lap sem jelent meg egy ideig, a Magyar Ki-

sebbségen, s néhány egyházi s gazdasági jellegű újságon kívül. A Romániában, Dél-Erdélyben maradó írók – *Szemlér Ferenc, Méliusz József, Bányai László, Kacsó Sándor* – folyóirat, s kiadó nélkül maradtak, irodalmi munkásságukról leginkább antológiában adhattak jelt.

Észak-Erdélyben sem lett virágossá az élet. A magyarság a kisebbségi helyzetből feltápáskodott, de a nép szociális helyzete alig változott: a székely lányok és legények a bukaresti bojárók után most a pesti méltóságosok cselédjeivé lehettek. A szellem szabadsága is korlátozott maradt, a román cenzura helyébe a magyar cenzura lépett. A két háború közti erdélyi folyóiratok közül tovább élt a *Helikon* és a *Pásztor-tűz*, de elnémitották a kommunista *Korunkat*. A demokratizmust, a szabadgondolkodást, a türelmet, az együttélő népek egymást becsülő hagyományát a legnagyobbodott anyaország jórészt kihagyta az erdélyi leltárból...

Észak-Erdély visszatérésekor az erdélyi irodalom válaszút elé került. Sajátos szint a romániai valóságban nyert, most az anyaországi irodalommal került azonos társadalmi-nemzeti keretbe, s megnyílt a lehetősége, hogy viszonylagos önállóságát, sajátos hangúlyait feladva, teljesen beolvadjon a magyarországi magyar irodalomba. Erdélyi írói nem siettek a beolvadással: nem igen akartak kisebbségből kisebbségbe lépni: legtöbbjük szükségesnek érezte az erdélyi szellem demokratizmusának, illetve liberalizmusának a hangsúlyosabb érvényesítését. A horthyizmus ideológiáját a jelentősebb írók közül talán csak Nyíró József fogadta el teljesen, és sodródott az Erdélyi Párt képviselőjeként szélsőjobbra. Az írók legtöbbje változatlanul a türelmet, s a magyar-román megbékélés szükségességét vallotta, és fontosnak érezte az erdélyi irodalom sajátosságainak a megtartását. Még a *Helikon* is az erdélyi irodalom viszonylagos önállóságát akarta őrizni: „Hadd éljünk mi tovább is egy kicsit távol a nagy magyar szellemi központtól – írta Kovács László, az *Erdélyi Helikon* szerkesztője – sugaraikat kölcsönösen egymásra dobva, a magyar szívárvány színeit gazdagítva, testvéri vetélkedésben...”

TERMÉS (1942–44.)

Az erdélyi irodalom demokratikus hagyományait szem előtt tartva szervezkedtek a fiatalok is. Önállóságukat és függetlenségüket védve, *Termés* címen indítottak évnegyedes folyóiratot Kolozsvárt, a maguk erejéből (1942–44.). Szentgerlicei Jakab Jenő könyvkereskedő volt a kiadó, az egyes számokat *Asztalos István, Bözödi György, Jékely Zsolt, Kiss Jenő* és *Szabédi László* állította össze. A munkatársak között szerepelt többek között *Gagyí László, Horváth Imre, Horváth István, Létay Lajos, Lőrinczy László, Makkai László, Mikecs László, Parajdi Incze Lajos, Gy. Szabó Béla, Szenczei László, Varró Dezső* és *Wass Albert*; többnyire harminc év körüli fiatalok, akik gyermekkorukat az első világháborúban, ifjúságukat a kisebbségi sorsban töltötték, s most vállalni akarták az új helyzetben járható út keresését. Munkájukkal az egyetemes magyarság érdekeit akarták szolgálni, felszínre hozni a magyarság lappangó és eltemetett értékeit, – a *Vadrózsák* rovatban ezért közölték a még élő népműveltség költői alkotásait. Az irodalom dolgai mellett elsősorban a körülöttünk és velünk élő népek megnyilatkozásait figyelte a *Termés*. A „heveny” dolgoktól kissé távolabb állott, súlyosabb tanulmányokkal akart a felvetődő napi kérdésekben is állást foglalni, az eszmék különös zűrzavarainak korában a gondolatok tisztázására törekedett.

A *Termés* is csak kezdeti eredményeket mutathatott fel. Nem a „magáratálalt Erdély szava” volt – ahogy akkor többen vélték – de kereső-kutató szándékuk, s elszántságuk, hogy a maguk erejéből teremtenek a független szókimondásnak fórumot –, biztatott: megtalálják a kérdések megoldásához vezető utat.

A KORUNK SZELLEMEBEN

A *Termés* nem a szociális kérdést látta az első megoldandó feladatnak; a beszűntetett *Korunk* folyóirat nélkül maradt írói így inkább csak vitázó vendégként szólaltak meg benne. Mint mindenütt, ahol módjuk volt: a marxista népfront-gondolat szelle-

mében. A *Korunk* munkatársai közül Nagy István leginkább a *Szabad Szóban* és a *Népszavában*, Balogh Edgár a *Kis Újságban* és a *Magyar Nemzetben*, Jordáky Lajos a *Népszavában* tette közzé írásait. 1942-ben Gaál Gábor, Balogh Edgár, Kovács Kátona Jenő és Jordáky Lajos egy szocialista könyvkiadót terveztek; 1943-ban megkezdtek – kommunisták és nem kommunisták – a *II. Vásárhelyi Találkozó* előkészítését.

A szocialista könyvkiadóból és a *II. Vásárhelyi Találkozóból* semmi sem lett, akkor már nem is lehetett. De a szándék már maga jelezte Erdély íróinak demokratikus lelkiismeretét. Ez a lelkiismeret szólalt meg a *48-as Erdély* című kiadványban is (1943). A második világháború közepén, a vicsorgó sovinizmusok idején, Erdély magyar írói, művészei és tudósai a köztudatba lobbantották Erdély és magyar hon uniójának demokratikus alapját, a szabadságot, mely 1848-ban testvériségbe szólította a dunai népeket a reakciós Bécs megosztó politikájával szemben. Vallották, hogy Bem tábornok egykori csúcsai kiáltványának a szellemében szólhat igazán erdélyi szóval az 1940-es évek írója is.

IV. ÚJ DÉVA-VÁR ÉPÜL

Magyar író a *48-as Erdély* szavánál többet 1943-ban nem igen mondhatott; a történelem újabb fordulása elé már fegyverek dörögtek. A dörgés rettenetes volt, de mikor elvonult a vihar, derűs idő ígérkezett. Remény éledt, hogy a fasizmus alól felszabadult dunai népek, a szocializmus jegyében, rendezni tudják „végre” közös dolgaikat s a kisebbségben élő magyarság irodalma is kivirágozhat.

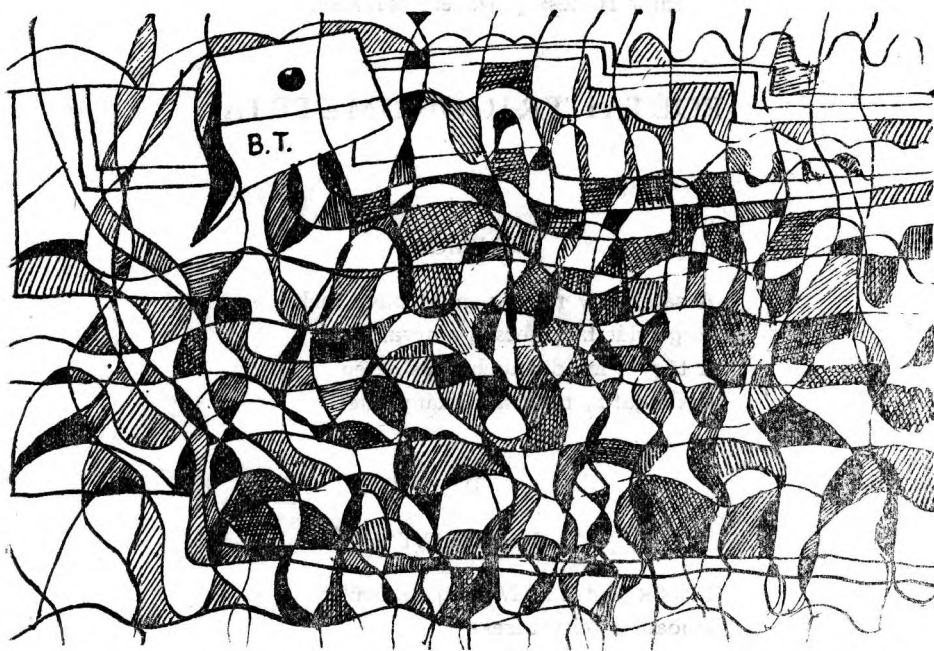
A két háború között erre egyre kevesebb volt a remény. Kezdetben még jobban hihették: kisebbségi helyzetükben egyetemes érvényűt mondhatnak s időtálló műveket teremthetnek. A nagy lendületek azonban újra meg újra megtörttek, a tehetségnél szinte mindig kisebb maradt a mű; a külső-belső cenzúra, a másodrendű állampolgári állapotba szorítottság, a halálraiteltség tudata, a morbus minoritásból következő lelkiállapot szinte rendre megrokkantotta a tehetségeket. Súly alatt a pálma? A két világháború közötti időben a kisebbségek csakugyan olyan időket éltek meg, „amelyre ma sincsen ige”, az első kisebbségi korszak derekán már többen úgy hitték – Makkai Sándor meg is fogalmazta –, hogy kisebbségben íróként élni nem lehet, s repatriáltak, ha tehették (Áprily, Makkai, Nagy Emma, Gulácsy Irén, Osvát Kálmán, egyidőre Bartalis, majd Tamási Áron, Krenner Miklós) vagy becsavarták a tolat, reménytelennek érezve az erőt meghaladó feladatokkal való birkózást. A bojár tőkés Románia kisebbségi irodalma, annyi tehetség, próbált emberség, nemes szándék és erőfeszítés ellenére, végül is csak kis irodalom maradt; – csak hiányosan, vagy torzán tudta megteremteni az irodalmi élet szervezeteit, nem volt lehetőség a dráma művelésére, nem fejlődhetett a kritika, nem kristályosodhattak ki az irodalmi irányzatok, az esszé, az irodalomtudomány meg sem született. Az idő volt rövid? A romániai magyarság lélekszáma volt kevés nagy művek létrejöttéhez, illetve az írói erőt megnövelő irodalmi élethez? A polgári demokratikus, három nyelvű Svájcban mindhárom nemzetiség teremtett irodalmat – így Kellertől Dürrenmattig, számos nagy német író nőtt innen – a Szovjet Szocialista Köztársaságok keretébe került kis népek némelyikének a semmiből született irodalma, – a kisebbségbe rekedt népcsoportok művészete azonban a polgári országokban mindig töredékes maradt; még a kisebbségi életet maradéktalanul kifejező mű se igen született sehol.

A második világháború befejezése után új korszak kezdődött a közép-európai kisebbségek életében; a romániai magyar kisebbség életében is. Erdély a békeszerződés értelmében újra Romániához került, – de a demokratizmus útjára lépő Románia a nemzetiségek boldogulását is biztosítani akarta, s a marxista-leninista nemzetiségi politika megvalósulását ígérte. Amit a két háború között hiába sürgettek a romániai magyarok: 1946-ban magyar egyetem nyílt Kolozsvárott – működött is 1957-ig –, orvosi és gyógyszerészeti intézet Marosvásárhelyen, s állami segítséggel magyar irodalmi lap indult, az *Útunk* Gaál Gábor szerkesztésében. 1954-ben Marosvásárhelyt indult új irodalmi folyóirat, az *Igaz Szó*, a fiatal Hajdu Győző szerkesztésében, s 1955-

ben újra megjelent a *Korunk* is, világnézeti szemleként. A magyar írók műveit a román állami kiadók adják ki, a magyar színházak – Kolozsvárt, Marosvásárhelyt, Nagyváradon, Szatmáron, Sepsiszentgyörgyön, Temesváron – a román színházakhoz hasonló állami támogatást élveznek, a magyar írók a Román Írószövetség tagjai; még a Román Írók Szövetségének egyik titkára is magyar. Vagyis az irodalmi élet szervezetei kiépültek.

Tehetségek is születtek; Erdély a felszabadulás után is a tehetségek termőföldjének bizonyult. A felszabadulást követő években, akárcsak nálunk, szinte csoportosan jelentkeztek az új ígéretek (Sütő András, Bajor Andor, Szász János, Székely János, Kányádi Sándor, Páskándi Géza, Márki Zoltán, Katona Szabó István, Papp Ferenc, Huszár Sándor, Fodor Sándor, Szilágyi Domokos, Lászlóffy Aladár, Veres Zoltán, Varró János, Dávid Gyula, Hajdu Győző, Kántor Lajos és még sokan mások) s azonnal, vagy néhány esztendei hallgatás után a felszabadulás előtt indult polgári írók is tollat fogtak. Abban a hitben, hogy az új Dévavára mégiscsak felépül.

A felszabadulás óta 23 esztendő telt el; több, mint a két világháború között. A második világháborút megelőző 22 esztendő a romániai magyar irodalom történetében egész korszakot jelentett. A mégoly nehéz helyzetben, egy fasiszalódás felé tartó tökésojór állam keretében. Érelődtek eszmék, nőttek írók és születtek jelentős művek is. A Románia felszabadulása óta eltelt huszonhárom esztendő bizonyára még korszakosabb súlyú a romániai magyar irodalom történetében. Ennek a korszaknak a belső lüktetését, töréseit és továbbvezető áramlatait azonban alig-alig ismerhetjük; az irodalomtörténeti számvetés még el sem kezdődött.

BARCSAY TIBOR rajza

TAKÁTS GYULA

MECÉNÁSOMHOZ

Te lennél hát? . . . A költőnek való
márvány lábak helyett egy gipszcső? . . .
Mecénás mégis! . . . Császári hajó,
kezembe adtad: itt a felhő

s eget kopasztva, végre sebtibe
jó mankómat, mint biztos dárdát
beszúrva, zöld földünk nyűgözve le,
pengethetem, akár a hárfát.

Sántán is dal! . . . Már volt, nem egy, aki
zengette így . . . Hát megköszönve
próbálom az időt hallani:
mit csendít egyre leszűkülve,

s az ércet akként kalapálva,
mint Hádesz pajzsverő kovácsa.

POÉTAI TRIGONOMETRIA

I

A DÉMON

A sátra úgy ragyog, mint páva farka
és glóriát tart kecske-szarva.
A tőgyét mindig új búcsús sereg
kóstolgatja, mint a sárkány-tejet!

II

A BÁLVÁNY

Igazuk van? . . . Mindig az örület
lobbantja fel a tüzeket
s a lángtól aki visszahátrál,
jéggé lesz, mint a sarki bálvány?

III

A SZERÁF

A teret, a napot és az eszmét
ki adhatná nekem? . . . Csak az vagyok,
ki malmaik közt egyre csak kopik,
oly annyira, hogy már a szép is átragyog!

A BERKENYE

– Mindaz, mi itt áll körbe-körbe
már mind-mind élt az emberekbe,
mert látta mind az elődök szeme. –
Erről beszélt minap egy berkenye . . .
Nem értettem . . . Dadogva álltam . . .
– Ő él tovább, vagy én a halálban? –

PAPP OSZKÁR rajza

CSANYI LÁSZLÓ: *Ozora, 1967*

BALOGH LÁSZLÓ: „A működésben van a nyugalom”

POMOGÁTS BÉLA: *A mesterség értelme*

ROMVÁRY FERENC: *Az I. Országos Képzőművészeti Biennálé*

DÉVÉNYI IVÁN: *Tihanyi beszélgetés Borsos Miklóssal Vass Elemérről*

RÓNAY LÁSZLÓ: *Zenei levél Budapestről*

TAXNER-TÓTH ERNŐ: *Színházi levél Budapestről*

CSANYI LÁSZLÓ

Ozora, 1967

Ahogy kapaszkodunk fel a Tükörcsösre, mindig más arcát mutatja a táj; előbb a vár süllyed alá, hogy végül majdnem belelátunk szűk udvarába, aztán a falu másik fele válik ki a mélyből, az egymásra dobált házak között a Cinca kanyarog, csak a Barátkút környékén szélesül ki az utca, s teret formál a hajdani kolostor földbe süppedt romjainak. A természet fogja egységbe a falut: amott a Sió szab egyenes határt, szemben a Kálvária-domb, itt pedig a történelmi Tükörcsös; biztos és végleges kompozíció.

S így váltja színét, szabályos dombok közé ékelődve, a történelem is: a Kálvárián bronzkori földvár pontosan kivehető rajza, az Ozora jelképévé vált híres vár Pipo Spano, más néven Filippo Scolari emlékét idézi, Minheer Van Onazarát, vagyis Ozora urát, miként Jan van Eyck festményén olvashatjuk. A Barátkút nevében is megőrizte a XV. századi franciskánusokat, a hajdani nagyvendéglő melletti emeletes házat a pesti Neugebäude ideszállított anyagából rakták, maga a nagyvendéglő pedig a színész-Petőfi első állomása volt. Tükörcsös, melynek meredek dombján kapaszkodunk föl, az Ozorai példából lép emlékezetünkbe, mert ez a föld a „sármelléki törpe Thermopilé”, ahol 48-ban „húsz tűznél főzték a gulyást a lányok” a hüledező ellenség előtt. S ez már átvezet a jelenbe, hisz Illyés Gyula sorai ezek, akinek versei minden szögletből kicsapnak itt. Még a Cinca felett ívelő szerény bűrű is őt idézi, gyerekkorát s az Illyés-család buzgalmát, mert ma is időtállóan „dicséri Náci bácsi markait, dicséri Józsi sógor ökleit, apám vidám pörölyütéseit”.

A történelem ezzel sem ér véget, nemcsak az 1766-os jobbágyzendülés, vagy az 1905-ös aratósztrájk emléke kísért, mert a „Hadfyak, Ferenczyek, Janiak” ma is itt vannak, tanúnak és bizonyásznak, közülük Hadfy Béla személyesen is, s a történelmi emlékek kijáró tisztelettel mutat a prэшház előtt porosodó öreg fotelre, melynek piros huzatát már kiszítták a nap:

– Itt „búsult” szegény Gyula, 44-ben, nyomában volt a Gestapo, menekült. Előbb arra gondolt, hogy itt búvik meg, a Tükörcsösön, de tartott tőle, mert a falu-

ban mindenki ismerte. Valami erdészhez készült aztán, de arról is letett, s ment tovább Somogyba.

Oly szép a táj, annyira derűs és tiszta, hogy szinte sűrítve mutatja a Dunántúlt. De nemcsak a vonalak nemes harmóniája, történelme is az egész Dunántúlt idézi. S mégis, ez a gazdag múlt, az egymásra rétegződő történelmi századok minden lépésnél előbukkanó nyoma, hasztalanul jelent megújuló csábítást régészeknek, irodalomtörténészeknek, a szaktudomány alig figyelt fel rá, s még az olyan látványos események is, mint a jobbágyzendülés, vagy az aratósztrájk, nem találtak avatott kutatóra. Pedig – tegyük hozzá – a helyi buzgalom áldozatoktól sem riad vissza, a községi és a járási tanács hivatali ügybuzgalommal párosult megértéssel karolta fel az amatőr régészek lelkesedését, s így valósult meg – más kérdés, hogy nem sok köszönet van benne – a szerény vármúzeum. Mert alig nyitották meg kapuját, lecsapott rá a bürokratikus gépezet szelleme, s most ott tartanak, hogy a sok éves türelem és buzgó szeretet első gyümölcse sem érhetett be. A múzeum hivatalosan a szekszárdi anyaintézethez tartozik, Szekszárd pedig messze van, védőszárnyai nem érnek el Ozoráig. A hivatalos figyelem zord parancsba sűrűsödött: csak néprajzi gyűjteményt állíthatnak ki, ami Ozorán nincs, a gazdag régészeti anyag pedig egyelőre ott zsúfolódik egy mellékhelyiségben, kiselejtezett iskolai szemléltető eszközök társaságában; kengyelvas, fából eszkábált traktormodell, békacsontváz, kilyukadt gumilabda egymásra tornyozva dicséri a hivatali fontoskodással párosult nemtörődömséget.

Pedig a történelem szinte a levegőben érzik, mindent átjár, mindenütt a múlt kísért. Elsősorban természetesen Pipo, akinek egyébként is sok adattal vagyunk adósak, a magyar korareneszánszal egyetemben. A franciskánus kolostor feltárása feltétlenül segíthetne, ezt mutatták a néhány év előtti próbaásatások is, de abbahagyták, ezt is, mást is. Pedig az ozoraiak sokat várnak Pipótól, akinek tenger építkezéséből csak ez a vár maradt fenn, s rebesgetik, hogy az újabb feltárás ritka meglepetéseket, köztük Masolino-freskókat is tartogathat. Firenze és az olasz reneszánsz a beszélgetés során épp oly természetesen kapcsolódik Ozorához, mint Párizs, Illyés műveiben, versben és prózában, szinte egymásnak feelve. Babits írta, hogy a szekszárdi dombokról egész Európát belátta; a példák bizonyítják, hogy az ozorai hegyekről is meg lehetett látni a nagyvilág fényjeleit.

Most is az utakat keresik, a valószínűtlen határán lebegő tervek készen állnak, s a cél nem kevesebb: Ozorát idegenforgalmi nevezetességgé tenni. Múzeum, szálloda, jó utak, olvasom a tervben, s körítésnek és vendégmarasztalónak már itt van az ozorai hegyek kitűnő bora, – de egyelőre alig lehet behajtani a faluba a hepehupás utakon, s az utcák fölött sűrű, szürke por kavarog, ha ugyan nem a sár nyel el mindent. Mennyi minden kellene! – mondják az ozoraiak, s ki tudja, még meddig fogják mondani, vergődve a nagyszabású tervek és a szűkreszabott lehetőségek hálójában. S addig? Ne szépítsük, sok mindenre csak legyintenek, tudomásul véve a valóságot, közben pedig nyakalják a bort. Kedvderítőnek, pedig gyakran a jókedv helyett fenekedő indulatokat kelt, s ilyenkor kések villannak, hogy vér öntözze a földet, melynek pedig már épp eleget adózott vérével minden nemzedék.

– Emberemlékezet óta nem volt idő, hogy ozorai ne ült volna a tömlőcben. Jelenleg hárman, természetesen mindegyik gyilkosságért, – mondja valaki a tényközlés közönyével. Mások azonban így vélekednek:

– Ami történt, megtörtént. De akárhogy is esett, azzal kell törődni, aki életben maradt...

– A Gyula fivérét is „megszúrták”, – mondja Béla bácsi, a tükörcsösi bor mellett. – Vérében hozták haza, – s az alkonyati poharazás közben a Magyarok egyik drámai részlete elevenedik meg előttünk, s váratlanul egy verssort is fölvet az emlékezet: Kilenc sebéből itt folyott el vére...

Azt mondják, a bor teszi, főleg a hitvány vinkó, mert ilyen is akad a nemes borra érdemes hegyoldalakban. A háztájiban csaknem minden családnak megterem a bora (a tanácselnök szerint a családok 80 százalékáról van szó), s bőven jutna békés poharazásra, de ezzel nem mindenki éri be; a 3600 lelkes községben jelenleg öt kocsmáigyekszik túlteljesíteni a tervét, s nem is eredménytelenül. Az elmúlt négy év alatt

600 000 forinttal (!) nőtt forgalmuk, de a lenyűgöző adat mellé tudnunk kell, hogy főleg e négy év alatt nagyon megszorodott a vidéki munkavállalók száma, s jelenleg 5–600 férfi dolgozik másutt, csak hetenként, kéthetenként térve haza. A közbeeső időben természetesen más vidékek kocsmaforgalmát gyarapítják.

– A felnőtt lakosság 10–15 százaléka idült alkoholista, – mondja dr. Jilling Ádám, a falu orvosa, akinek statisztikája más szempontból is megdöbbentő: szerint 60 iskoláskorút, tehát az iskolások tíz százalékát kellene állami gondozásba venni. Pedig a gyermekeknek általában nem adnak italt, egy-egy alkoholmérgezés kirívó eset. De rosszul tápláltak, szellemileg fejletlenek, a szülők részegeskedése, érthetően, a gyermekek tanulására, nyugalma is kihat. Az első osztályosok átlagsúlya a kívánatos 22 kiló helyett 18 kiló, de nem ritka a 15 kilós gyerek sem. A magyarázat az egyoldalú, rossz táplálkozás. Gyümölcsöt, főzelékféléket, tejet, tejterméket a faluban jószerivel senki nem fogyaszt! Zsír, hús, krumpli, bab, borsó és töménytelen fűszer, – ebből áll a táplálkozás.

Pedig az egészségükre láthatólag vigyáznak, s rögtön ide kívánczok: nem babonás, elmaradt falu, nincsenek titkos kuruzslók, az emberek a legkisebb bajjal is rohannak az orvoshoz, amit egyébként jól mutat az orvosi napló is: évente átlag 20 000 (!) vizsgálatot kell elvégeznie a falu egyetlen orvosának!

Ennek felel meg a patika forgalmának növekedése is: 1961-ben 23 800, öt évvel később 47 000 forint volt a havi gyógyszerfogyasztás, az idén pedig már körülbelül az 50 000 forintos átlagnál tartanak.

– Tovább fog emelkedni, – mondja az orvos is, Birtalan Albert, aki patikus és a falu párttitkára egyszemélyben. Csak ki kell nézni az ablakon: sűrű felhőkben kavargó a por, s ha valaki a Kálvária vagy a Tükörcsös oldaláról nézi, úgy látja, mintha ködben úszna a falu. Az elmúlt években rohamosan gépesített a termelőszövetkezet, traktorok, gépkocsik kavargják a port, útjavításra azonban sehonnan nem jutott pénz. Az orvos és a patikus már ki is számította: 4 millióba kerülne a községi utak portalánítása, aminek többszörösét kell majd néhány év múlva táppénz formájában kifizetni, hisz már most kimutatható az asztmatikus betegségek szaporodása.

Pedig a szövetkezet még csak a gépesítés kezdetén áll, személyautó-vásárlás is csak a családi tervekben szerepel; az igazi gépkorszak majd ezután következik.

GÖRÖNGYÖS ÚT A KÖZÖSHÖZ

Amíg a mai, 9000 holdas Egyetértés Tsz kialakult, sok viszály, egyenetlenkedés szította a kedélyeket, hogy végül kasza villanjon, s kioltsa az ártatlan agronómus életét. Az alkoholista gyilkost természetesen semmi sem menti, a falu sem, ahol a tragédia emléke ma is elevenen él. De azt sem felejtették, hogy a feneketlen gyűlöletet végtére az akkori elnök váltotta ki, akit felsőbb akarat kényszerített rájuk. A paraszt is szakember, gyakorlott szeme az első pillanatban meglátja, kivel tud közösséget vállalni, s kivel nem érdemes együtt dolgoznia. Az akkori elnök csak jószándékával hozakodhatott elő, de mit ér ez, amikor ma is emlegetik, hogy az ő pénzükön taxizgatott Pestre, szórta a pénzt, s bár a tragikus gyilkosság után elhelyezték – így mondják –, az elherdált pénzt csak részben fizették meg vele. Ez pedig alig szolgálja az egyetértést, még kevésbé a lassan épülő jövőt.

A mostani elnököt, Siklósi Imrét, azzal mérik, hogy ottléte első évében jó jövedelmet biztosított, 20–55 000 forintot vittek haza azok az emberek, akikkel nemrégén még a havi négy forintos előleget is visszafizettették zárszámadáskor.

Megjött hát a munkakedv, ma már nemcsak a háztáji szőlőt látják el, sőt egyre inkább az a vcsély fenyeget, hogy nem tudnak mindenkinek munkát adni. Azt mondja Tóth Ferenc, az elnökhelyettes, hogy 700–720 emberre számíthatnak rendszeresen, s így az 1400 hold kukoricából például már alig 1–2 hold jut egynek; jobban nem lehet fölöstani a földet. Új tag tehát nem kell, legalábbis gyalogmunkás nem. Szakember elkelne még, bár a gépműhelyben huszonketten dolgoznak, az 52 erőgéphez pedig majd száz képzett vezető van, akiknek nagyobb része fiatal, s a közel-

múltban tért vissza másunnan. A jövő a szakembereké, s maguk is igyekeznek gondoskodni a szakemberképzésről, hisz 1970-ig 15–20 milliós beruházást akarnak megvalósítani. Siklósi Imre kész terveket tesz elénk, azt mondja, erre az időre ötszázas tehenészetük lesz, ezer szarvasmarha, ötezer hízó. Építkeznek is: istállók, fejőház, melléjük szociális épületek, s a gödöllői egyetem és a kaposvári felsőfokú technikum állandó tanácsai segítik, hogy lépést tarthassanak a világszínvonalal.

Persze az emberek, a „nép”, a falu népe, mindebből egyelőre nem sokat lát. Legyünk őszinték – a sok családás után – inkább az eredményt várja, addig óvatos a lelkesedéssel is. Egyelőre csak azt látja, hogy annyi hányattatás után az 1966-os év jól fizetett, „most” érdemes dolgozni. „Most” – ezt többen is kihangsúlyozzák, amiben ott van, hogy az elmúlt években kár volt egy kapavágást is tenni, hisz a volt elnök alatt nem mentek semmire, ugyanakkor ezzel a „most”-tal valójában az egész történelem áll szemben. Tudom, a szó egy kicsit patetikusan hangzik, de ha valami eleven valóság Ozorán, hát a történelem az, a maga megfoghatatlan egységében. Mert a valóság egyértelmű s félreérthetetlen szembenállást jelentett a hatalommal, melynek keze mindenhová elért, s amely ellen csak lázadni lehetett, konok zendüléssel, mint 1766-ban, furfanggal, mint 48-ban, vagy akár megvillanó kaszával.

Ez a történelmi örökség is hozzájárult, hogy olyan göröngyössé tegye a közöshöz vezető utat. Más is természetesen, s ami ma már a kívülálló szemlélőnek csak megcsízlelendő tanulság, az itt élőket kimondatlanul is nyomja-szorítja, hisz visszahozhatatlan évek veszelődtek el, amikor csak a hegyoldali pincék mélye adott vigaszt, ez pedig gyorsan átcsapott az elszánást adó bor konok mámorába.

VALTOZATOK TÖRTÉNELMI TÉMÁKRA

Mi a történelem? Az évszámok csak útjelzők, melyek között a szorgalom bárkit elvezet. Ozora a „történelemben él”, nevek és évszámok nélkül is, mert ez a „történelmi levegő” még nem tudott idegenforgalmi közeggé válni, a múlt itt nem múzeumi tárlók cédulákkal megjelölt leltári anyaga, hanem eleven hatóerő, egy kimondatlanul is vállalt sorsközösség, melyben korok, események torlódnak egymásra, de mind csak arra jó, hogy a benne élő minden pillanatban érezze az odatartozás örömet és fájdalmát. „Ozora az ozoraiaké” – hallom több helyről is, de ezt nem a lokálpatriótizmus büszkesége mondatja, hanem a gyakran rosszul értelmezett történelmi lecke, mely évszázadokon át csak egyet tanított, néha véres példákkal is aláhúzva: megmaradni, kibírni, ahogy lehet. A múlt ezért nem lett Ozorán könyvbe foglalható történelem, romantikus emlék, hanem erő és büszkeség, s a jobbágyfelkelés, 1848, az aratósztájk, a Horthy-évek baloldali mozgalmainak apáról fiúra szálló elbeszélései sem szelidültek legendává, mert mindegyik a szembeszegülés merészségét és a megmaradás okosságát hirdette, s a tanulság a parancs kényszerét jelentette minden nemzedék elbeszélésében.

Közbe kell szúrunk: a művészet harmóniája, a látvány felemelő élménye sem mindig egyértelmű. Ozorai Pipo nemcsak várat és a hagyomány szerint 180 templomot emelt, hanem arra is volt gondja, hogy ozorai birtokai mellé megkapja a pallosjogot, s a reneszánsz pompa, Masolino feltételezhető freskói, a Mediciek Firenzéjére emlékeztető felvonulások, kerti ünnepélyek csak a vár lakóit szolgálták; akik kívül éltek a falakon, a pallosjoggal kellett szembenézniük. Itáliából csak a művészeket importálták és az izlést, az ingyen munkaerő a várfalakon kívül élt, építve vagy hadakozva, ahogy a sors és a sorsot megtestesítő urak akarata róttá rájuk.

A török után Eszterházy-birtok lett a környék, s a láthatatlan úr jogait ispánok gyakorolták, míg véres zendülésbe nem csapott át a keserűség. 48 „világ csudája” egy pillanatra kinyújtotta a láthatárt, de az 1905-ös aratósztájkot már újra a nemzedékről nemzedékre öröklődő indulat, plebejus düh szervezte, mely farkasszemet nézett a csendőrszuronyokkal is. S ha nem tudott kitörni zárt világából, a falu önmagát pusztította. „A Gyula fivérért is – hallom Béla bácsi szavát – vérben hozták ha-

za..." A történelem átcsap a múlton, ami az előbb még évszázadok emléke volt, a mondat második felében már a jelent idézi, azzal a könnyörtelen közömbösséggel, mely megtanulta, hogy csak a valósággal szabad számolnia.

Kodály azt tanította, hogy születése még senkit nem tesz magyarrá, ezért is meg kell dolgozni. Ozorát a múlt tanította, minden nemzedékre kiróva a történelmi leckét, de csak azt tanulta meg, hogy szemrebbenés nélkül tudjon állni a sors előtt, s a megmaradás kényszeréből azt olvasta ki, hogy csak az élőkkel törődjék. Illyés talán épp itt, Ozorán, fogalmazta meg, szinte programszerűen: „A magyar az, akinek jellemzésére azt mondhatjuk el, amit a tökéletes emberről gondolunk.”

Ozora csak a múltat tanulta meg. Most kell megmutatnia, hogy a történelmi lecke megérlelte a jövőre, az örök eszményre.

UTAK A JÖVŐBE

A tanácsház előtt teherautó kavarja a port, mögötte traktor bukdácsol, gödörből gödörbe, a vár fölött növényvédelmi repülőgép kering. Állunk a Tükörcsös oldalában, kezemből papirokat lobogtat a szél, melyek pontról pontra felsorolják, mit kellene tenni, hogy kiemeljék és megmutassák a világnak Ozorát. „A Járási Tanács VB intézkedést tesz a Megyei szervek felé...” – olvasom, s a fültépő hivatali stílusból is kiérzik a szeretet, de a nyilván akaratlan nagybetűs hódolat „a Megyei szervek felé” eddig nem sok eredményt hozott. A szövetkezetben azt mondják, a 15–20 milliós fejlesztés, mely korszerű, biztos nagyüzemmé változtatja a 9000 holdas határt, átalakítja majd az emberek tudatát is, kikényszerítve a szakmunkásparaszt életforma kialakulását. A port kavaró teherautó, a növényvédő repülőgép, mely magabiztosan hinti az áldássá váló permetet, már a jövőből előlegez valamit. Az emberek is megszokták, föl se néznek, csak mennek tovább.

S amíg a szövetkezeti irodában a következő évek gazdasági programját formálják, a falu vezetői másképp keresik a nagyvilághoz az utat. S ez nemcsak képletesen értendő: Pincehelyig 10, Fürgedig ugyanannyi, Simontornyáig 13 kilométeres szakaszt kellene járhatóvá tenni, ami a 7-es műút ésszerű és kívánatos tehermentesítése mellett azt is jelentené, hogy a balatoni utas, bárhonnan érkeznek is, útba ejtené Ozorát. Mert a Balaton tulajdonképpen itt van a közelben, ha a rossz útviszonyok miatt egyelőre megközelíthetetlenül is, – a Tükörcsösről idesejlik, bár „habját nem látni, csak a déli napnak a vizről égre robbant sugarát”, hogy Illyés Gyula mindennél pontosabb költői-természettudományos megfogalmazásával élünk.

S mi kellene még? A vár restaurálása, hisz készen kínálja nemcsak a múzeumot, hanem a könyvtár, mozi helyiségeit is, s természetesen az elmaradhatatlan „vendéglátó egységeket”, amint a programban olvasom. Persze egyelőre művelődési otthon sincs, a rogyadozó egykori beszálló kocsmában, mely Petőfi színésszépülésének első állomása volt, az új iskola elkészültéig tanítanak, s bár korábban itt volt, ma már semmiképp nem felelne meg művelődési otthonnak. „Talán egy kis Petőfi-kegyhelynek jó lenne” – ölik fel bennem hirtelen, de nem is merem mondani, mert csak a mesebeli terveket szaporítanám.

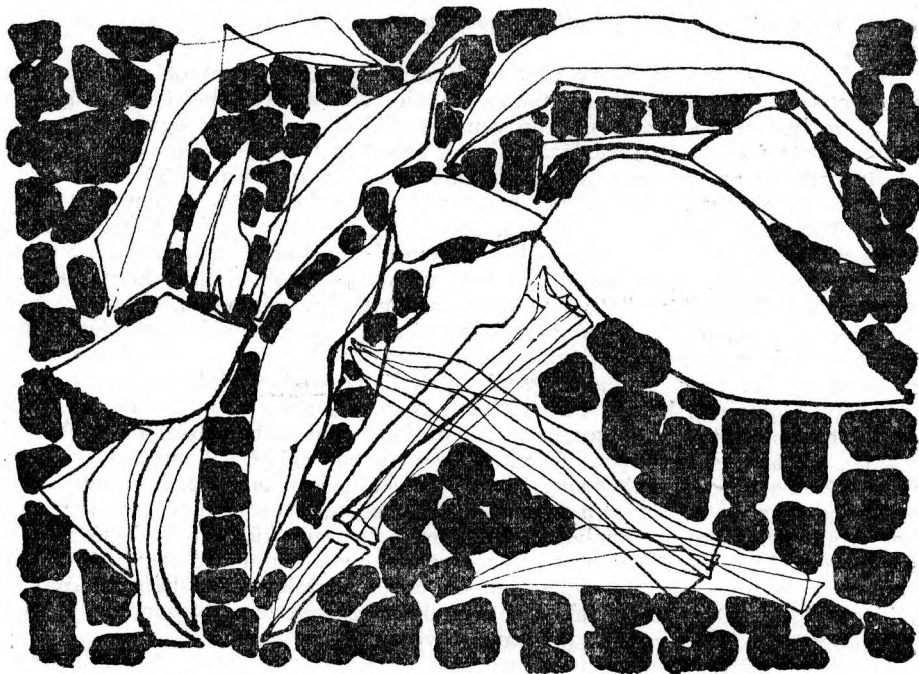
Amit a falu egymaga meg tud csinálni, vajmi kevés, s csak a közvetlen gondokat enyhíti. 18 kilométeres vízvezetékhalózatot építettek, 5 kilométernyi járdát, mondja a tanácselnök, a barlanglakók egy része csinos otthont kapott, s jövőre felépül az új orvoslakás is, – a félmillió községefejlesztésből s a szerény állami támogatásból többet nem lehet kihozni. Közben az is gond – s ezt az orvos többször is szóba hozza –, hogy állandóan növekszik a betelepülők száma. Kóbor, otthontalan emberek, főleg cigányok érkeznek az ország minden részéből, növelve a lakáshiányt, s szaporítva az egészségügyi ellátás gondjait. Pedig az itteniek lassan beletalálnak a jelenbe, erre tér vissza Bán Miklós tanácselnök is, s talán a jövőt is egyre világosabban látják.

– Négy, öt éve még valóban létbizonytalanságban éltek az emberek. Azóta sok minden megváltozott, már külsőre is. Jobban öltözködnek, hárommillió bankbetét van

a faluban, 130 tv-előfizető. S itt említem meg – folytatja –, hogy a népkönyvtár állománya hatezer kötet, a különböző ismeretterjesztő előadásokon pedig rendszerint el se férnek az alkalmi teremben. Mit kérdez az elvtárs? Nem, nem igen építkeznek, mert aki másutt dolgozik, hazajön ugyan, de vendégnek érzi magát, az állandó lakosság meg, – hogy is mondjam? Jószerivel mindenhova új ház kellene, vályogépítkezés az egész falu, alig van téglapépület. Az agyagos part sok helyütt leomlik, de hogyan segítsünk?

„Büszkeség a múltra” – írom fel újra a jegyzetfüzetembe, s ezt csak megerősíti Palánki László, a nemlétező művelődési ház igazgatója, aki a múlt és jövő között él, s nem minden elégedettség nélkül mondja azt is, hogy október 7-ét a falu ünnepévé tették, az iskolában nincs tanítás, s a 48-as diadal emlékére a diákok kirándulnak a Tábor-dűlőbe. A vár mellett állunk, a régi falak árnyéka messzire nyúlik. „Felirtad, hogy a várban ma is terményt raktároznak, meg birkagyapjút?” – kérdezi valaki. Béla bácsi az ozorai betlehemes dallamát dúdolja, amit ő játszott le Kodálynak. „Nem is tudom, miért tetszett neki annyira, hisz oly egyszerű.”

Fúj a szél, az utcán felhőt kavár a szürke por. A növényvédő repülő felettünk húz el. Zaja elkeveredik az ozorai betlehemes dallamával.

PAPP OSZKÁR rajza

„A működésben van a nyugalom“

*Alkotásproblémák József Attila utolsó éveiben**

József Attila verseinek, cikkeinek kulcsszavai a szabadság és a rend motívuma köré kristályosodnak az utolsó esztendőikben. A „megszerkesztett, szép, szilárd jövő” egymásra utaló alapfogalmává vált „az emberi fölzsabadulás” és „szép gyermeke”, a rend. A jelen „össze-vissza kusza szövevénye” és a „nyomorító hatalmak” ellen az értelem, a „szorongást eloszlató szellem” világosságot és rendet teremtő hadait mozgósítja. S egyszerre kellett felvennie a küzdelmet a kinti és a benti erőkkal. Félelmetes hatalmakkal viaskodott, hiszen egész élete a neurózist szülő ingerek sorozatából állt. Ezeket a megrendítő mozzanatokot Varga Ervin dr. illesztette egymás mellé József Attiláról szóló patográfiai tanulmányában. „A sorozat ütései egyre gyorsabban, halmozottabban érik egymást – vonja le a következtetést –. Míg a korábbi csapásokat kiheveri, ha sebzetten is, de talpra áll és újra kezd – 31–32-től mind kevesebb ideje marad a lélegzetvételhez. Ez az élet zsúfolásig tele van ütésekkel, törésekkel, tartósan ható izgalomokkal, feszültséggel, a gátlás túlfeszítésével. A 30-as évektől nemegyszer jut dermedt, halálmimikri védőgátlásos állapotba. Tulajdonképpen az a feltűnő, hogy a tragikus befejezés nem korábban jött, és hogy így történt, azt részben alkotó készségének és a páratlan intellektuális erőnek, a korrekciós képességnek tudjuk be.”

Minden azt bizonyítja, hogy 1935-től kezdve már csak az alkotás, a különleges összeszedettséget igénylő költői munka az egyetlen erő, amely képes összetartani szétbomló személyiségét. S ezzel tisztában van József Attila is, hiszen egyforma tudatossággal elemezte a kinti világ romlását és saját betegségét. Az alkotás, a munka, a produktivitás mindig az egészség, az élet bizonyítása volt számára. A 30-as évek derekáról visszatekintve meghökkenünk levélsorain, amelyeket 1926. december 19-én írt Jolánnak Párizsból. Még nem járt analízisre, nem merült el a freudizmusban, nem tört fel szizofréniája. Ekkor még csak a „gyomrában működő megőrült dugóhúzóra” panaszkodik állandóan. A kimerült, pihenni vágyó Jolánnak ajánlja, hogy „a magátólértetődő teendőkön kívül” foglalkozzon „valami olyan dologgal, amely vagy nagyobb lelki vagy nagyobb fizikai emóciókat vált ki”. Az effajta koncentrációra javasolja nővérének a versírást: „Biztosítalak, hogy a harmadik versnél, ha komolyan csinálod, ha nem is lesz zseni – különben ki tudja! –, de gyógyuló, tehát produktivitás felé haladó ember leszel. Nem úgy igaz, hogy aki beteg, az nem dolgozik, hanem: aki nem dolgozik, az beteg. Aki beteg, abban azért még lehet produktivitás, de akiben nincs produktivitás, az nem egészséges.” S néhány év múlva, amikor 1929-ben Dóczy Jenő *Arany János* című könyvéről bírálatot készített, először bizonyára meglepődhetett, mert a saját gondolataira ismert azokban a levelekben, amelyeket Arany írt Tompa Mihályhoz, részletezve bennük különös betegségét. Ezért emeli ki aztán József Attila az Arany neuraszténiájával foglalkozó tanulmányra utalva, „hogy a költő már annak idején, amikor az idegbajokat mind képzelgésnek vették, idegessége pontos tüneteinek leírása mellett az egyetlen gyógymódra is rájött, ami természetesen az elfoglaltság, a munka volna.”

A betegség tüneteit ekkor már magán is tapasztalhatta József Attila, hiszen az

*Részlet a szerző elkészült József Attila-monográfiájából.

előző évben volt először kórházban neuraszténia gráviisszal. S a 30-as évek közepétől, amikor idegbaja egyre „hangosabbá” vált, nagy önfegyellemmel és összeszedettséggel arra törekedett, hogy egyrészt a kór tüneteinek, schizofréniájának minél pontosabb leírását nyújtsa verseiben, másrészt az elfoglaltság, a munka, a személyiség koncentrátsága, a produktivitás révén fölébe emelkedjék a betegségnek:

Szurkálnak, óvnak tudós orvosok,
írnak is nekem, én hát olvasok.
S „dolgozom”, ímhol e papírhalom –
a működésben van a nyugalom.

(*Le vagyok győzve*)

Emberfeletti küzdelmet vív a beteg lélek az értelem egészségéért, gondolatainak és a külső világ dolgainak fegyelmezettségéért. A *Szép Szó* tervezgetése, előmunkálatai, majd a szerkesztés és az újra megnyílt közlési lehetőség jótékonyan leköti energiáit. Alkotókedve megpezsdül, aktivitása ismét a régi s koncentrált, harmonikus nagy versek születnek ekkoriban. És mégis, már 1935-től megfigyelhető, ahogyan szorongva, kétségbeesve küldi félelmetes híradásait a személyiség tragikus felbomlásáról. Iszonyatos tárgyilagossággal állapítja meg:

Leülepszik, nem illan el bajom.
Bár munkát fogni, noha mit se tud már,
a szerencsétlen ember ugrabugrál,
mint ketrecében az ijedt majom.

(*Leülepszik...*)

S egy újabb jelentés 1936-ból: „Dolgaim is úgy hallgatják személyem, / mint bolond tanárt az üres padok.” (... *aki szeretni gyáva vagy*). Ekkor kerül ismét szanatóriumba, de csak pihen, kezelést nem kap. Egyidőre összeszedi magát, de már nyilvánvaló, hogy skizofréniája „ha megindult a kórfejlődés, az mint eldobott kő, végighalad pályáján.” (Varga Ervin dr.) 1936 telén dr. Bak Róbert kezdi gyógyítani. Egyelőre pszichoterápiás kezelést kap. S mint korábban a pszichoanalitikusoknak segítséget nyújtott tudattalanjába alámerülő, önelemző verseivel, most szinte a saját kórképét állítja össze az egyes versrészletekben és töredékekben. „Nem ember szívébe való nagy kinok késeivel játszom” – vallja kegyetlen önuralommal. Megszaporodnak az éppenhogy elindított, megtört versek, a sóhajtásnyi meghökkenések („Én ámulok, / Hogy elmúlok”), a kimondhatatlan után kétségbeesett erőlködéssel vagy zavartan kapkodó próbálkozások, az elcsüggedések, a letörések („Nem találom szavakat magamra”). A személyiség tragikus felbomlását követhetjük nyomon ezekben a sorokban. Mindezt József Attila is pontosan tudja. S a költő vállalja ezt a szomorú híradást saját állapotáról. Ilyenkor nem kifele, hanem befele akar menekülni, hogy utolsó energiáival rendet és fényt vigyen egy félelmetes és ismeretlen birodalomba. „Mélyebbre kell még hajlanom, / hogy semmit nem tudón daloljak.” Az alkotói mechanizmus még hibátlanul működik s néha döbbenetes erővel tudja megfogalmazni a tudat bénulását, a beteg személyiség tehetetlen vergődését:

A kínhoz kötnek kemény kötelek,
be vagyok fonva minden oldalon
és nem lelem a csomót, amelyet
egy rántással meg kéne oldanom.

Borzongató pontossággal tudósít a koncentráció meghíusult erőfeszítéseiről: „Eszméim közt, mint a majom / a rácsok közt le és föl, / vicsorgok és ugrándozom”. (*Kiáltozás.*) S az embert végül letiporhatta a kór, a költő mégis győzedelmeskedett. Mert ugyan ki tudott még olyan józan elemzéssel beszámolni a saját személyiségének széthullásáról, mint József Attila ezekben a sorokban:

Ki-be ugrál a két szemem, úgy érzem.
Ha megbolondulok, ne bántsatok.
Erős karokkal fogjatok le szépen;

ha majd egész valómmal kancsítok –
ne mutassatok öklöt, úgyse látom.
A semmiből vissza ne rántsatok.

Gondoljátok meg: Ezen a világon
nincs senkim, semmim. S mit úgy hívtam: én,
az sincsen. Utolsó morzsáit rágom,
amíg elkészül ez a költemény...

(*Ki-be ugrál...*)

Egészen közeli rokon ez az alkotói összeszedettség az öregedő Vörösmarty és a halál előtti Ady viaskodásával, amikor már minden vers egy-egy kicsikart győzelem a bomló test, a meghasadt értelem és a széthulló személyiség ellenében. S mint egykor Ady, József Attila sem titkolta, ha az ismeretlennel, a kimondhatatlannal vagy a mindenséggel tusakodva olykor „elvérzik egy gondolaton”:

Tizenöt éve írok költeményt
és most, amikor költő lennék végre,
csak állok itt a vasgyár szegletén
s nincsen szavam a holdvilágos égre.

S ami a legcsodálatosabb: az értelem, a személyiség e széteséséről eddig még sohasem hallott, megrendítő jelentéseket hozó versforgácsok, töredékek, nekirugaszkodások és kész művek mellett és velük egyidőben olyan harmonikus nagy költemények születtek, mint az egyéni és közösségi szándékot egymásba olvasztó *Levegőt!*, *A Dunánál*, *Thomas Mann üdvözlése*, *Ars poetica*, *Hazám*, vagy a tündökletes szépségű Flóra-versek. Mert a „működést”, az iszonyatos erő kifejtését követelő alkotást József Attila arra akarta felhasználni, hogy letisztult fogalmakat, összefüggéseket, végső és megmásíthatatlan rendet hagyjon maga után. Ezért lehetett számára – mint Nagy Lajoshoz írott egyik leveléből kiderül – a *Bűn és bűnhődés*-ben Raszkolnyikovnál érdekesebb figura Porfirij Petrovics, akinek kezében nincs semmi bizonyosság, csak a pszichológia, de olyan matematikai következetességgel jár a dolgok végére, hogy minden egyszerűvé és világossá, értelmessé és megcáfолhatatlanul igazzá válik. Ezt a megtámadhatatlan bizonyosságot áhította József Attila is. Az esztétikai elvek mellett ars poeticáját a harmóniára vágyó forradalmárnak az a törekvése szabta meg, amellyel az elidegenedés és a betegség ellenében a nyugodt pontosságra, a hibátlan logikára, a végérvényes rend megteremtésére tette fel életét és alkotását:

Ne légy szeles.
Bár munkádon más keres,
dolgozni csak pontosan, szépen,
ahogy a csillag megy az égen,
úgy érdemes.

Tragikusan nagyszerű József Attilának ez a magatartása az utolsó években. Találónan nevezte Bálint György „az értelem vértanújának”, aki „a világosságot, az értelmet imádta, ezt védelmezte görcsösen és hőiesen az elborulás ellen... A legtöbb költő napközben többé-kevésbé józan, és csak az ihlet pillanataiban engedi át magát a mámorhoz hasonló állapotnak. József Attila élete utolsó évében már megfordítva élt: a köd-állapot vált nála csaknem mindennapivá, és az ihlet pillanatai hozták meg a rövid, de éles világosságot.” Ezekben a ritkuló percekben azonban félelmetes alkotói energiával fogja össze a széthulló világot. A *Medvetánc* kötetben a végső tökéletességig fejlesztette a látszólag oldott sorkötésű, laza szövetű, de valójában a legszigorúbb matematikai következetességgel építkező verset, amelyben a tartalom és forma szételemezhetetlenül, egymást munkálva és erősítve bontakoztatja ki a költeményt. (*Téli éjszaka, Óda, Elégia*). 1935-től e felizgatott, vibráló, disszonanciára disszonanciával válaszoló versépítkezés után éppilyen tudatossággal a disszonanciák feloldására, a befejezettségig tökéletes harmónia megteremtésére, saját eredményeinek klasszicizálására törekszik. Mintha az adott világ disszonanciája és a jövő, a rend, a szabadság konszonanciája között bírhatatlan feszültséget a megszerkesztett harmóniával akarná feloldani. Nem véletlen, hogy ez időben újra sokat foglalkozik a művészi megformálás problémáival. Most írja egyik legszínesebb tanulmányát, amelyben finom elemzéssel bontja ki Kosztolányi ars poeticájának és költészetének ellentmondásait, megértve e költői magatartásnak a mélyebb összefüggéseit és lehetőségeit. A közvetlen elődök közül Adyn kívül Kosztolányi hatott rá a legertermékenyebben, s ez az ösztönzés a széthullás felé siető években egyre erősödik. Amikor minden energiáját latba vetve a végső értelmet akarja kifejezésre juttatni költeményeiben, egyre vonzóbb lesz számára a lírikus Kosztolányi, aki „képeit latin világosságú, kristályos rendbe foglalja”.

Kosztolányi „gyémánt szavai”, változatos és igényes formái jó serkentői, amikor egyszerre keresi a pontosságot és az egyszerűséget, a világosságot és a rendet. Most sem a formák csábításának engedett József Attila, hiszen azt sohasem tudta elválasztani a tartalomtól. S mert dialektikusan fogta fel a forma és a tartalom viszonyát, eleve értelmetlennek látta az erőlködést, amely akár a formára, akár a tartalomra akarja tenni a hangsúlyt, s ezzel megsemmisíti a műalkotás egységét. József Attilának van igaza, amikor Nagy Lajosnak azt írja egy levelében, hogy „a vers éppen azért kötött kívül, mert belül, tartalmilag folyékony. Víz pohárban, gáz pneumatikában. Ha kiszűrod a gumit, a gáz elillan, tartály, tehát – rugalmas vagy merev, azaz szilárd külső forma nélkül a költő nem mondhatja el, amit akar.” Az 1932–34-es nagy versszimfóniák pneumatikus külső formái után most feszesebben, szilárdabban fogja körül a tartalmat. Nincs mit szépitgetnünk: ezekben az években a formai kötöttség, a metrumok fegyelve, a dallam továbbszűkítése, a sorok bonyolult összerakása, a rímek egymást hívása volt az a bizonyosság József Attila számára, amelybe kapaszkodva ki tudta emelni magát a lehúzó hinárból, amelynek a segítségével roncsolt idegzete és agya belelendült az alkotás mechanizmusába. „Még jó, hogy vannak jambusok és van mibe / beléfogóznom. – Jární gyermek így tanul” – vallotta be *Szürkület* című versében.

A kezdő évek szonett-tanulmányai után most hirtelen megszaporodnak a zárt szerkesztést, a fegyelmezett és tudatos alkotói munkát követelő szonettek, amelyekben nem nehéz felfedeznünk Kosztolányi *Számadás* című ciklusának indítását. Sőt e ciklus költői magatartásának bizonyos elemei is fel-felbukkannak József Attila verseiben. A *Hazám* című füzérrel pedig mintegy kollektivizálja az intim, elsősorban az individuum kifejezésére szolgáló szonettformát. Megélnéköltő poétikai érdeklődésre mutat, hogy egy modern verstan megírását szándékolta. Sajnos, csak ötletekre, részletek kidolgozására futotta idejéből és energiájából. De így is sikerült megvilágítania egy máig sem megnyugtatóan tisztázott verstani problémát, amikor Csokonai *Egy tulipánt*hoz című költeményének ritmusát elemezve, a babitsi iskola hagyományával szembeszegülve érdekes felfedezéseket tesz. (*Ütem és fogalom.*) Jó érzékkel veszi észre, hogy az ún. tagoló ritmus „egyeduralomra tör – különösen Ady óta –

újabb költészetünkben, amelyet rejtélyes ragaszkodással meg nem unnak jambusoknak nevezni – versmértékhitelítő hivatalainkban. Nem nagy meglepetés, ha azok, kik jambusos mértéket keresnek ott, ahol nincs, nem veszik észre a mértéket ott, ahol van, így e Csokonai-versnél”. Minden valószínűség szerint e tanulmány folytatása következő két töredéke, hiszen a konkrét elemzés után itt jut el következetes logikával az általánosításhoz: „Egyébként a következő tanulságokat is levonhatjuk. A magyar vers ma kétféle: 1. hangsúlyos; 2. időmértékes. Igen ám, de miben különbözik egymástól a kétféle verselés? Hiszen a hangsúlyos versben is van időmérték, amely *lényegesen* befolyásolja a vers zeneiségét; de az időmértékes versben is érvényesül – zenei módon – a hangsúly. Versünk *valódi* zenéjét *minden esetben* a kettő ölelkezése teszi.” „Akik ezt tagadják, azok magát a verset tagadják meg, vagyis azt állítják, hogy a vers zene, – nem pedig értelmes zenei szöveg. Ezek a legjobban teszik, ha versekben fogalmi értelmet nem keresnek . . . Azt hiszem az a legokosabb, ha időmértékesnek csak azt a verset nevezzük, amelyben tiszta időmérték-képlet ismétlődik periodikusan. Minden más verset hangsúlyosnak kell tekintenünk, beleértve a szabad verset is, ha ugyan az versnek nevezhető.”

Érthető a költőnek ez a pontos elhatárolásra törekvése. Hiszen éppen ez idő tájt újítja fel az általa addig ritkán használt tiszta időmértékes formákat: a hexametert (*Két hexameter; Drága barátaim . . .*), a disztichont (*Egy spanyol földműves sirverse*), a tercínát (*Ki-be ugrál . . .*). Az egyik Flóra-versben pedig sajátos ötlettel a sapphói strófába a 18. századi virágénekek ízeit, hangulatát keveri:

Este van, mindent körüláll a csillag,
lásd, a mindenség aranyos kalitka,
benne itt vagy, én csevegőm, oh itt vagy,
rabmadaracskám!

(Én ki emberként)

Az ilyen tiszta időmértékes versek azonban csak kivételesek József Attila lírájában. Mint Ady, ő is az időmértékesnek és a hangsúlyos verselésnek a szabadabb lehetőségével élt, amely éppen az értelem zeneisége révén a tagoló ritmushoz áll a legközelebb. A ritmus, a formák, a szerkezetek változtatására és változtatosságára sohasem ügyelt olyan gondnal, mint ezekben az években. Harminckettedik születésnapján egy francia chanson formájára írta híres költeményét. Egy töredékében a Kalevala világát újraélve beszél a szervezetét bomlasztó betegségéről. (*Szól a szája szólítatlan*). Legnagyobb lélegzetű, önnön eredményeit klasszicizáló költeményeiben bonyolult sorfelépítésű hat-, hét- és nyolcsoros strófákat szerkeszt és csak elvétve hagy rímtelenül egy-egy sort. (*Kései sirató; Levegőt! A Dunánál*). Ez a formai gondosság és igényesség is arra az erőfeszítésre vall, amelyet az elrendező értelem segítségével a külső és a belső harmónia megteremtése érdekében tett a költő. Legutolsó, számvetést készítő verseiben pedig a szemre egyszerű, népdal-szerű ritmus és forma valójában a gondolatok megdöbbenő logikai feszességét, a költő létének végső érvényű, evidenciaszerű összegezését rejti. (*Tudod, hogy nincs bocsánat; Karóval jöttél; Talán eltűnök hirtelen; Ime, hát megelétem hazámat.*)

A mesterség értelme

Vázlat a 75 esztendőös Komlós Aladárról

Az irodalomtörténetírót, a kritikust sokan „könyvembernek” hiszik, aki életét abban a szűk körben éli le, amit lámpája az íróasztalára: könyvre, kéziratra vet. Aki könyvekből ismeri az életet, aki a valóságot egy másodlagos világgal: az irodalommal cserélte fel. Pedig vannak tudósok és kritikusok, akik élet és irodalom szerves egységét tudták megvalósítani, az irodalommal foglalkozva a valóságot tudták alakítani: eszméket alkottak, eszményeket sugároztak. Gyakorlati igazságokat ismertek fel és hirdettek a műhely keretei között. Nálunk bizonyára Gyulai Pál, Péterfy Jenő, Riedl Frigyes, Ignótus, Hatvany Lajos képviselték a kritikának ezt az extenzív, az élettel hatékony kapcsolatot tartó formáját: vagyis kritikánk legjobb mesterei, hagyományai. Ha e névsort mintegy „meghosszabbítjuk” a jelen felé, további neveket is leírhatunk: elsőnek éppen Komlós Aladár nevét.

Komlós az a tudós és kritikus, akinek számára eleven stúdium a tudomány, alkotó élet a kritika. Maga is eszményeket képvisel, nem reked meg a betűnél, a műalkotás emberi jelentéséig hatol; felismeréseit, ítéleteit emberformáló energiaként tudja hasznosítani. Minden érdekli, elmerül a kor valóságában, problémáiban, egy-szersmind fölējük emelkedik. Tudós, aki nemcsak kutat, vizsgál és elemez, hanem fogékony érzéssel és szenvedélyes szívvel át is éli a modern ember irodalomba rögzített élményeit. A tudományt író módjára műveli, sőt bizonyos lírai érzékenységgel, személyes átéléssel; ami annál kevésbé csodálatos, minthogy ő maga is író, sőt egyéni hangon megszólaló versek lírikusa.

Igaz, Komlós ma már úgy tekint vissza költői műveire, mint aki „túlélte” őket, mint ifjúságának emlékeire; életéhez mégis elválaszthatatlanul hozzátartozik e néhány költemény. A tudós arcán ma is átderegenek az egykori költő vonásai, egyéniségét ma is megismerni segítenek az egykori verseskötetek. Versei egy szorongató világban élő érzékeny férfi rossz közérzetét tolmácsolják. Panaszaikon, látomásaikon érződik, hogy alkotójuk a napi robotból, az „írás, tanítás gépszíjai” közül bennük keresett szabadulást és elégtételt, bennük szerzett magának igazságot. Komlós hitványnak és hazugnak érezte korát, s verseiben vallott ellenérzéseiről, bennük fogalmazta meg panaszait, undorát és haragját, bennük ítélkezett, – most már nem az irodalom, hanem a világ és a társadalom kritikusaként. S olykor bennük élte át újra az ifjúság boldog emlékeit, azt a felhőtlen egykori édent, amiből kiűzetett. Az ifjúság rövid boldogságát, az eszmélkedés éveit, a pesti egyetem, a Galilei-kör, az új magyar irodalommal való ismerkedés élményeit túlságosan is hamar és durván követte a világháború, az olasz front, a huszas évek ellenforradalmi közszelleme. Úgy hisszük, Komlós írói személyiségét, eszményeit e korváltás, a két élménykör összehasonlításának napi alkalmai alakították ki. Mintha vallomásként, önmagáról írta volna a nemzedékéről fogalmazott mondatot: „az idealizmus országában született és életét a cinizmus földjén kell tengetnie”. Komlós elveit, ízlését, eszményeit a polgári radikalizmus, a radikálisok reményei s a Nyugat hőskorának nagyszerű eredményei formálták. Ne csodálkozzunk azon, hogy a két háború között, a kor igájába hajtván, körülvéve a bomlás mocsarával, ifjúságának nemes eszményeihez és felismeréséhez ragaszkodott. Ezért vált a Nyugat szellemének és esztétikájának hirdetőjévé, noha az örökölt elveket és esztétikát ő is átfogalmazta a kor és a haladás új követelményei szerint.

Életművének tengelyébe így került a Nyugat irodalmi forradalmának, főként a

modern magyar lírának vizsgálata. „Ennek az új lírának a születése idején – emlékezik – egy-egy új vers olvastára oly borzongás remegett át rajtunk, mintha akkor tanultuk volna a nyelvet: kifejezési lehetőségét olyan élményeknek, amelyek addig névtelenül és vakon heverték tudatunk mélyeiben”. E korai versélmények alakították ki azokat az elveket, miket az irodalom természetéről, hivatásáról és sajátosságairól vallott. Az irodalmat mintegy laikus vallásnak fogta fel, az emberi üdvösség eszközének és lehetőségének. „Az új líra – írta – az objektíve nem igazolható, de szubjektíve mégis továbbélő nagy vágynak, az élet isteni teljességére való vágyaknak a teremtménye, azé a vágyé, amely ebben a korban vallássá nem, mindössze csak művészetté tudott sűrűsödni”. A művészet, az irodalom e körülménytől nyeri totalitását és autonómiáját. Az emberi létezés valamennyi szféráját – az egyéniséget és a közösséget, az értelmet és az ösztönt, a „végső kérdéseket” és a konkrét erkölcsi, társadalmi törvényeket – össze kell foglalnia, magába kell olvasztania, mint egykor a vallásnak. Másrészt önálló létet kell kapnia: autonómiát, hogy megfelelhessen sajátos hivatásának. Komlós ezért látja a művész szerepét különleges, közhasznú emberi tevékenységnek, a művészt magát pedig részben a közösség képviselőjének-kifejezőjének, részben eligazítójának. „A művész az a szerve a társadalomnak – hirdeti –, amelyen át egy-egy emberi közösség még névtelen képzei, homályos indulatai napvilágra jutnak. A költő szociális őshivatása tehát: meggyónni, tudatossá tenni az elfojtott élményeket.”

Az irodalom autonómiájának elvéből következik, hogy Komlós jelentőségükhöz mérten tulajdonít fontosságot a műalkotás esztétikai sajátosságainak. Az irodalmi alkotást sajátos építménynek, mondhatnók: „struktúrának” tekinti, a tartalom és forma kölcsönösségét vallja. Vagyis arról beszél, hogy a mű mondanivalóját nem csupán a „tartalom”, az írói szándék hordozza, hanem a szerkezet, a műfaj, a nyelv is: a mű „formai” jegyei. „A műalkotás szépségében is szól valamily üzenet, de itt ez elég tisztán ki is betűzhető: egy vers szépsége tudniillik ugyanazt mondja el muzsikával, amit az értelmi jelentése értelemmel” – hangzik véleményének tömör foglalata. Komplex szemléletet és vizsgálatot kíván, a műalkotás átfogó értelmezésére vállalkozik; állásfoglalásainak, műveinek ezért lehet oly nagy szerepe esztétikai kultúránkban.

Az esztétikai követelményeket azonban sohasem értelmezte absztrakt, formalista módon: súlyosabb tartalmat adott nekik. Komlós emberi jelentéseket várt az irodalomtól: „Az irodalmi mű – írja – valaminő emberségnek a szó anyagában való megvalósítása.” Máskor meg így beszél: „A művészet feladata alig lehet más, mint egy értékes lélek szuggesztív bemutatása”. Az irodalom emberközpontúságának gondolata szintén a Nyugat és a radikalizmus öröksége. Az egyéniség megbecsülését jelenti, amire egyébként a Nyugat nagy egyéniségei nevelték. Ő maga Ady és a Galilei-kör tanítványának vallja magát, aki azonban Babbitstól, Ignostól és Kosztolányitól is tanult. Vagyis nem ragaszkodott egyetlen mesterhez, mindegyiküktől tanult valamit. De mi fogja egységbe e különféle hatásokat, egymással bizony perlekedő eszményeket? Az, ami a Nyugat eszményeit is: egy tartalmas és határozott emberideál. Komlós ideálja a figyelmes, fogékony és türelmes ember, aki kitart vallott meggyőződése mellett, de érdeklődéssel, egyfajta magasrendű, mondhatnók: demokratikus vitaerkölcs, birtokában veszi tudomásul mások véleményeit is. Ez az ideál széleskörű fogékonyságra utal: „szerettem a realizmust – vallja Komlós maga is –, de szerettem a meseszerűt, a transzcendens sejtelmeit, az álom és a homály varázsát is”. Eszménye ezért lehet a „táguló” irodalom, ő maga ezért lehet sokoldalú és türelmes kritikus, aki azonban nem tetszeleg a liberalizmus közömbösségében. „Csak azon a határon torpantam meg mindig – írja –, amelyen túl az értelmetlenség, a magának való szubjektivitás, illetve az embertelenség vagy a tények meghamisítása fenyegetett.”

Komlós a radikális Nyugat eszményeit kapta örököül, őket fejlesztette tovább, lekesítette át a haladás új eszményeivel. Mert fejlődésében nem ismert megállást, mohó vizsgálataiban nyugalmat. A két háború közötti magyar társadalom őt is eljuttatta a forradalmi átalakulás vágyáig: „A forradalmat hiába verték le a fegyverek – vallotta –, a szellem nem vett erről tudomást, s továbbra is át volt hatva a meggyőző-

déstől, hogy társadalmunk megérett a pusztulásra és gyökerestől át kell alakulnia". E szellemben és felismerésben osztozott ő is kora haladó elméivel. Ezért jutott el az egyéniség vizsgálatától a széleskörű társadalmi elemzéshez, ezért ismerte fel az irodalmi fejlődés társadalmi mozgatóinak szerepét, noha az irodalom viszonylagos autonómiájának elvét később sem adta fel. Szemlélete, módszere sokat magáévá tett a marxizmus felismeréseiből, *Irodalmunk társadalmi háttéré* címmel ő írta az első marxista szellemű irodalomtörténeti összefoglalások egyikét.

Irodalmi eszményeinek ismeretében nem lehet meglepő, hogy tudósként bemutatkozva a Nyugat költőivel foglalkozott. *Új magyar líra* című könyve úttörőként végezte el az első Nyugat-nemzedék költői tevékenységének mérlegét. Az alkotó egyéniség iránti érdeklődéséből következett, hogy leginkább a portré műfaja vonzotta: később is hiteles arcképekben idézte meg a Nyugat nagyjait. A személyiség vizsgálatával azonban nem elégedett meg, az összefüggések feltárása, a folyamatok rajza éppígy érdeklődési körébe tartozott. Könyvében ezért vizsgálta oly igényes figyelemmel az első nemzedék lírájának mélyebb összefüggéseit, általánosabb természetét. „Hiszen annak – írta –, hogy a modern magyar költőket együtt tárgyaljuk meg, minden értelmé megsejnik, ha nem hisszük, hogy van *modern magyar költészet*, azaz ha nem hisszük, hogy: minden korszak egy-egy gigászi költőnek tekinthető, aki ezer poétáján, mint megannyi szájon keresztül dalolja a maga énekét". S máskor: „Az egyes költemény, a költő s a kor költészete megannyi, zártságában egyre csökkenő, de terjedelemben egyre táguló egységet alkot.” Az új magyar költészet vizsgálatában ezeket az elveket érvényesítette: a „portré” és a „tabló” igényeit és módszerét sikerült szintézisben egyesítenie.

Később két irányban is túlhaladt a Nyugat nagy korszakán. A húszas években az új költők legértőbb kritikusai közé tartozott; *Írók és elvek* című tanulmánygyűjteménye máig ható érvénnyel mutatott rá a második nemzedék lírájának jellegzetességeire. Komlós érzékeny kritikusnak bizonyult, a kevesek közé tartozott, akik például József Attilát valóságos jelentőségéhez mérten értékelték. Nemcsak gondolatokban gazdag írásai tanúskodnak erről, hanem magának a költőnek egyik verstöredékébe foglalt vallomása is.

Érdeklődése másrészt a Nyugat előzményeire, előkészítőire irányult. Tudós munkája során e témában építette legfőbb eredményeit. Sorra dolgozta fel Vajda János, Reviczky Gyula, Komjáthy Jenő tevékenységét, a XIX. század második felének irodalmi ellenzéki mozgalmait, a hazai szocialisztikus líra előzményeit. Végül *A magyar líra Petőfitől Adyig* című hatalmas vállalkozásában összegezte a fél évszázados fejlődést. A sokáig elhanyagolt kiegészítés utáni korszakot s a századvég sokfelé próbálkozó költészetét éppen Komlós könyvei és tanulmányai kapcsolták újra az irodalomtörténet érdeklődésébe.

Figyelme, munkája azonban még ennél is sokoldalúbb. Különösen gazdagok líraelméleti, stílustörténeti és kritikátörténeti kutatásai. A vers esztétikai problémái költőként-tudósként egyformán érdekelték. Már az új magyar költészetéről írt könyvében számos elméleti megállapítást tett, később pedig újra és újra visszatért a líra műfaji kérdéseire; végül egész kis könyvet – *A líra műhelyében* című esszét – szentelt a költői alkotás problémáinak. Stílustörténeti érdeklődésének termése az a két nagyobb tanulmány – *A szimbolizmus és a magyar líra*, *A szimbolizmus* –, amelyekben a szimbolizmus hazai történetét és általánosabb kérdéseit dolgozta fel. A kritikátörténet merőben új és modern stúdiumát pedig szinte ő honosította meg *Gyulaitól a marxista kritikáig* című történeti összegezésében.

Ezek mellett Komlós nagyszerű kritikus. Kritikai életműve nemcsak fél évszázad harcaira tekint vissza, hanem sajátos kritikai egyéniséget és magatartást is képvisel. Bírálati elveit többször is körvonalazta: először *Az új magyar líra* bevezetésében, majd *A kritikus problémájában*, végül kritikátörténetének bevezető fejezetében, illetve *A kritika* című írásában. A Nyugat – Ignóus, Kárpáti, Kosztolányi – pluralista kritikájától indult. Liberális pluralizmusa a húszas évek balkáni nacionalizmusa, alpári akadémizmusa ellen tiltakozik: „Egy-egy művet a benne megnyilatkozó emberiség, a hívó vagy hitetlen, a hazafias vagy hazafiatlan, a vallásos vagy vallástalan vol-

ta miatt támadni semmivel sem bölcsebb és magasabbrendű dolog, mint az, ha mondjuk, a tigris elhibázott teremtésnek tartja az oroszlánt vagy vizont. Esztétikai mértékkel mérni viszont annyit jelent, mint, hogy a képnél maradjak, azt vizsgálni, hogy az oroszlán oroszlánnak, a tigris tigrisnek jó-e, azaz: hogy a művész hű-e önmagához". E tételtől közeledett a normatív esztétikai kritika elvei felé.

A kritikus első kötelességét annak az alapvető dilemmának az eldöntésében látja, hogy válasszon a szubjektív és objektív: vagyis az impresszionista, pluralista és a törvényalkalmazó, kanonizált mértéket használó bírálat között. Mindkettőt megvizsgálja, rámutat hibaforrásaikra, s mindkettőt elveti. Vagyis szerinte a kritika se nem művészet, se nem tudomány, hanem egy harmadik minőség, merőben új emberi lehetőség és feladat. „A kritikus – állítja – nem képekben fogja fel élményeit, hanem olyat ad, amit sem a természettudomány sem a művészet: indokolt értékelést". Majd máshol: „A műkritika éppen az értékelés tényével különbözik minden más szellemi tevékenységtől, ez teszi kritikává". Az „indokolt értékelés" elve azonban csak keret, amit tartalommal kell kitöltenie. Meg kell fogalmaznia azokat a kritériumokat, amelyek az értékelés elvégzését lehetővé teszik. E kötelezettség valójában csapda: kézenfekvő lenne ugyanis, hogy valaki az értékelés kritériumait objektív vagy szubjektív tényezőkkel határozza meg. Komlós azonban nem akarja visszacsempészni azokat az elveket, miket az előbb elvetett, s ezért a rá leső csapdából egyféle szintézis megfogalmazásával szabadul. Az értékelés kritériuma így a *tetszés*, vagyis pszichológiai fogalom lesz: „A tetszés vagy nem tetszés spontán reakció, minden egészséges lélek törvényszerű válasza a műre, önkéntelen, mint az idegrángás, ha belénk szúrnak". De, hogy e meghatározás relativista-szubjektív értelmét elkerülje, rögtön objektív tartalmat ad a tetszés vagyis a művészi ízlés fogalmának: „A művészi ízlés nem olyan természetű, mint gasztronómiai ízlésünk, ezt csak a gyomoredveink befolyásolják, róla *non est disputandum*'. Esztétikai és egyéb elveink, világnézetünk, kultúránk, élettapasztalataink, morálunk mind beleivódnak látszólag ösztönös ítéletünkbe, szétbonthatatlanul összeolvadnak lényünk természetes reakciójával, akkor is érvényesülnek, amikor gondolkodás nélkül reagálunk a műre". Vagyis objektív körülmények határozzák meg a tetszés lélektani folyamatát. Ebből következik, hogy a kritikusnak éberebben kell átélnie ezt a folyamatot, mélyebben és tudatosabban kell kifejeznie „tetszésében" (vagyis ítékezésében) az ízlés objektív, az egész közösségre érvényes meghatározóit.

Így jut el a kritikusi hivatás értelmezéséhez. Elméleti állásfoglalásaiban mindig gazdagabban, egyszersmind lakonikusabban fogalmazta meg a mesterség feladatait. „A kritikus tudniillik az az ember – fejti ki először –, aki nemcsak átéli a hangot, hanem azonfelül tudatossá is teszi az élményét. S azáltal, hogy megmondja, mire kell figyelni, mi szól a hangban, másoknak is megkönnyíti az abban szóló lélek meghallását". A kritikust az író és az olvasó közvetítőjének tartja: „Az író hiába lát meg valamit a világban, szava olykor nem elég világos és kommentárra szorul. Ezt nyújtja a kritika, mintegy befejezve, amit az író kezdett". Öntudatot, hivatástudatot hirdet, de nem téved a kritika túlértékelésébe. Többször vall a bírálat baklövéséről; kritikátörténeti művében pedig így foglalja össze a mesterség lehetőségeit: „A kritika nem önmagáért van s nem áll a művészet fölött vagy elszigetelve tőle; ellenkezőleg a művészet szükségleteinek szócsöve, tudatossá tevője és bajtársa". A kritikusnak a mesterség szokatlan szerénységével, mégis öntudatosan juttat egyfajta társadalmi szerepet: „Az igazi kritikus sosem privát ember, hanem bizalmi férfi: egy egész ember-típus nevében mond ítéletet". A kritikusnak tehát, ha más módon is, az íróhoz hasonló küldetés jut: egyrészt a közösség igényeit, a modern szociológia műszavával „elvárásait" képviseli; másrészt eszméket közvetít, eszményeket sugároz a közösség felé.

Maga Komlós mindig e gondolatok jegyében élte át a hivatás felelősségét. Tollát a közösség eligazításának vágya mozgatta, eszmélkedésre buzdításban, ítékezésre serkentésben találta meg a műfaj hivatását; nem pusztá bírálatként, hanem emberformáló erőként alkalmazta a kritikát. Éppen ebben találta meg a mesterség értel-

mét. A kritika viszonylag szűk körben ható műfaját kivezette a könyvtárból az életbe: szavára még annak is fel kellett figyelnie, aki a bírálatokat máskülönben unatkozva lapozta át. Szavára és magatartására: mert nemcsak mondanivalója értékes, hanem példája is. Kevés kritikus ragaszkodott meggyőződéséhez oly konok hűséggel, mint éppen ő: nemcsak igazságainak szerzett megbecsülést, hanem a kritikának, az oly sokszor elárult mesterségnek is.

ROMVÁRY FERENC

Az I. Országos Kisplasztikai Biennálé

A magyar felsőoktatás jubileumi eseménysorozata és a III. Magyar Játékfilm-szemle mellett képzőművészeti életünk egészét érintő rangos kiállításra is sor került nemrég Pécssett; a kisplasztika seregszemléjére. Az országos kisplasztikai biennálé megrendezésének a gondolatát az a szándék sugallta: létesüljön egy fórum, amely lehetőséget nyújt arra, hogy a szobrászatnak ez az intim műfaja leméressék, ahol a kisplasztika legújabb eredményeivel találkozhat művész és közönség egyaránt. Minden bizonnyal lendületet és ösztönzést jelent majd ez a kapcsolat kisplasztikánk számára és a soron következő seregszemléken a résztvevők száma is tovább bővül.

Felvetődhet a kérdés, hogy miért éppen Pécs vállalkozott a biennálé megrendezésére. Az egyik indítók minden bizonnyal a múlt örökségének a hatása, amely kötelezi a jelen emberét is. Fennállásának közel kétezer éve során jelentős kulturális érték termelődött és halmozódott fel ebben az ősi, mediterrán jellegű városban: gazdag műemlékegyüttesek a régmúlt idők szemtanúi, és gazdag múzeumok a múlt tárgyi emlékeinek őrzői. A múzeum híres kőtárában Pécs románkori emlékei, egyúttal középkori művészetünknek is páratlan remekei. A múzeum Modern Képtárában századunk magyar festészetének reprezentatív alkotásai pedig már a jelent idézik. A képzőművészeti gyűjtemény anyaga azonban jórészt festmény, szobor csak elvétve, szinte csak mutatóban van (*Forgács Hann Erzsébet* jelentős és gazdag életművén kívül). A pécsi képzőművészeti életet sem a szobrászok, hanem a festők és a keramikusok teszik elevenné. Szobrász jelenleg csak kettő él a városban, mindketten pályakezdő fiatalok. Pedig egyre több feladat kínálkozik helyben is a szobrászoknak. Egyáltalán: a társadalom fokozódó érdeklődést tanúsít a szobrászat iránt és ezt az érdeklődést államunk jelentős anyagi hozzájárulással ösztönzi.

Társadalmi igényből fakadt tehát a kezdeményezés és ez olyan kulturális légkörben valósulhatott meg, amelyben a hagyománytisztelet, a múlt értékeinek a becsülése és a jelen alkotótevékenységének tisztelete összefonódik. Abban a városban, ahol olyan közélet van kialakulóban, amely erjesztője tud lenni kulturális életünk különböző területeinek.

Napjaink művészeti vitái a szobrászatot sem kerülték meg, ennek ellenére a szobrászat aktuális kérdései nem igen tarthatnak számot általános érdeklődésre, jöllehet pl. a köztéren felállított művek száma jelentősen megszaporodott. Ennek révén igen nagylétszámú művészgárda jutott megrendeléshez. Mégis, általában csak a kirívó esetekben került egy-egy szobor a nagyközönség figyelmének a középpontjába. Főként akkor, amikor valamilyen okból elmarasztaló ítélet született. Arra is volt már példa, hogy az országosan gyűrűző, felcsigázott közhangulat feloldására az alkotó odaállt a szobor elé és szóban kényszerült megvédeni a maga és a mű igazát a jóhíszemű, de mégiscsak laikus ellenvéleménnyel szemben. Pécssett a Hunyadi szobor (Pátzay Pál)

elhelyezése körüli vita maradt mindmáig emlékezetes. A közelmúltban az uránvárosi bányász szobor (Kalló Viktor) szólaltatta meg a közvéleményt. Sajnos egy jó szobor felállítása közel sem vált ki ilyen mérvű feltűnést, szinte észrevétlenül megy el mellette a járókelők tekintélyes része. Igaz viszont az is, hogy a szobrok esztétikai értékelése rendkívül bizonytalan és a köztéri szobrok számának növekedése egymagában nem tudott gyökeres változást előidézni.

A közterületen felállított mű a nyilvánosság elé kerül, a kispasztika kapcsolata azonban a közönséggel szórványos és esetleges marad. Napjainkban a kispasztika fejlesztése is az állam hathatós támogatásával történik. A magángyűjtők nem igen játszanak jelentős szerepet, minden bizonnyal a viszonylag magas árak miatt. A múzeumi vásárlás is szinte kizárólag csak a Magyar Nemzeti Galériára korlátozódott egészen a közelmúltig, más közgyűjtemény hiján. Mindezen gátló tényezők ellenére is kitűnő művek születtek, jelentős művészgeneráció nőtt fel és az átlagtermés is „átlagon felüli”. Kevés művészeti ág dicsekedhet ilyen nagyszerű eredményekkel.

Nehéz a szobrászat egészéből a kispaszতিকát leválasztani, hiányoznak a pontos definíciók. A lexikonok az életnagyságnál kisebb *méretre* határolják le a különbséget. A biennálé kiírása a felső határt 70 cm-ben szabta meg. Határesetnek számít ebben az esetben például a portré, amely *méretét* tekintve igen, de *léptékét* tekintve nem tartozik a kispasztika kategóriájába. Az érem, a plakett, a kisméretű dombormű, illetve domborítás mellett elsősorban az intim hangvételű szobor tartozik ide, amely nem kicsinyített változata, nem vázlata egy műnek, hanem önálló, adekvát, egész, és a befejezett teljesség igényével készült: Zárt esztétikai egység. Anyagát tekintve a kispasztika lehet bronz, vagy egyéb fém, kő, vagy terrakotta, lehet egyedi, vagy (kis sorozatban) sokszorosított, amely még a művész cizelláló kézjegyét magán viseli. Tehát jellegét tekintve egyedi, ellentétben például a porcelán-plasztikával, amely természetéből adódóan sokszorosított tömegáru, nem egyedi alkotás.

A szobrászat két kategóriája között az alapvető különbség abban a belső, lényegbeli különbségben rejlik, hogy míg a nagyplasztika láthatatlan erővonalai mintegy kivetítődnek a térbe és ott rendező szerepet vállalnak a tér architektónikus megkomponálásában, addig a kispasztika erővonalai befelé koncentrálnak. Függetlenül a tértől, kialakítván egy önálló belső világot. Ez a befelé ható erő teremti meg a mű lehatárolt, zárt egységét és ebből adódik a kispaszতিকára jellemző, sajátos intim jelleg. Természetesen nem minden művön érződik ilyen kategorikusan ez a műfaji elhatárolódás, az átmenetek gazdagon változatosak.

A legnemesebb szobrász-hagyományok folytatódnak azzal, hogy a biennálé *Ferenczy Béni* (1890–1967) szellemi örökségét magáénak vallva az ő művészetének jegyében nyitotta meg kapuit a ma szobrász-nemzedéke előtt. A rendezőség a közelmúltban elhunyt kiváló szobrászművész emberi és alkotói példamutatását állította előtérbe. A művészt dinamikus lendületű *Aranykor* című szobra képviseli. Az a mű, amely 1959-ben született, így egyben a művészt súlyosan leigázó betegség legyőzését, az emberi akarat diadalát is jelképezi.

Ferenczy Béni rajzművészetét viszont 21 válogatottan szép lap mutatja be. Rajzai az agyagot formázó, a bronzban gondolkodó művész plasztikai fogantatású remekai: a művész oeuvre-jében önálló, kiemelkedő művészi értékrendet képeznek. Csak dicsérendő a rendező szerveknek elképzelése, hogy a soron következő kispaszतिकai seregszemlék megrendezésével ismételten Ferenczy Béni művészetének állítanak emléket.

Az I. Országos Kispaszतिकai Biennálé díjait az Állami Lektorátus és a helyi szakemberek együttes zsűrije szinte egyhangú határozat alapján osztotta ki.

Az első díjat *Kiss Nagy András* Munkácsy-díjas szobrászművész *Tavasznünnep* című éremsorozatával nyerte el. *Kiss Nagy András* művészetének – bár köztéri szobrai is magas színvonalat képviselnek –, fő erőssége a kispasztika. Ezen belül is az éremművészet az a terület, ahol egyre inkább figyelemreméltó eredményeket ér el. Már a biennálé emlékplakettjét is ő mintázta, rangos pályázókat megelőzve nyerte el a megbízatást. Egyszerű, tömör, lényegretörő gondolatközlés jellemzi ezt a munkáját is. Kinyújtott tenyerben nyugszik az ősszobor, a Willendorfi Venus. Jelképes eszközökkel utal a munkára, az alkotó folyamatra, a műre, a művészetre. Plasztikai fegyve-

lem, fokozott sűrítés és gondos művesség jellemzi plakettjeit. Tavaszünnepe című sorozata mindmégannyi költői hangulat felvillantása (*Március, Este, Vitorlások, Esernyősök*). Formai eszközeit tekintve a kubizmusra emlékeztető módon síkokból építi fel a kompozíciót, szinte csak jelzésszerű utalással a tárgyra. A kör, mint alapforma nem csupán kényszerű formai velejárója plakettjeinek, hanem fontos kompozíciós elem egyúttal, a belső feszültség egyik tényezője. Fő érdeme az, hogy nem irodalmi gondolatokat regisztrál, hanem a szobrászat sajátos eszközeivel fejezi ki mondanivalóját.

A második díjat *Lessenyi Márta* Munkácsy-díjas szobrászművész *Tükrös fej* című alkotása kapta. A téma nem szokványos, inkább ritka bravúrmegoldás. A tükörbe néző fejlet olyan módon jelenítette meg, hogy a leglényegesebbnek vélt mozzanat kiemelődjék. A szándékolt hatás érdekében minden felesleges részletet elhagy. Az arcél profilja lehetőleg csendül vissza a tükörben. A szobor árnyaltan modellált mintázása összhangba kerül a fej stilizáltan leegyszerűsített megjelenítésével.

A biennálé harmadik díját *Németh Mihály* kapta *Évszakok* című sorozatáért, ezen belül kiemelten a *Nyár* című szobraért. Németh legfőbb erénye az anyag tiszteltében rejlik, művei anyagszerűek, a művész nem vázlatokban, hanem a kőben gondolkodik. Szobrai szilárd felépítésűek, statikusak, miként a példakép, *Medgyessy* művei. Ugyanakkor a nyugtalan, barokkos vonaljátéktól sem idegenkedik. E kettősség a letisztulás előtti állapotot tükrözi. Az évszakokat megjelenítő allegorikus figurái feszültséggel telítettek.

A biennálé különdíját a fiatal pécsi szobrász, *Rétfalvi Sándor* nyerte. Mindhárom szobra már pécsi munkálkodásának a gyümölcse. Szemléletmódjában Rétfalvi egyre inkább önálló, szobrai az előképektől való elszakadás, az egyéni útra való rátalálás folyamatát is tükrözik. Plasztikai szerkezetileg jól komponáltak. Talán ezért is érződik még, hogy szobrainak belső feszítéke kevésbé erőteljes. Sokszor még a részletek aprólékossága hangsúlyozottabb az egységes, összefogott fogalmazásnál. *Lány báránnal* című alkotása racionálisan megépített, tele artisztikusan megoldott részletekkel. Mégis a klasszikus kimértég válik inkább hangsúlyossá. *Szomorúság* című szobra az egyetlen mozdulatba zárt fájdalom lírai kifejeződése.

Szigorúan zárt formavilág jellemzi a másik fiatal pécsi szobrász, *Bocz Gyula* alkotásait. *Any gyermekével* című szobra a filmszemle földjére lett. Bocz kemény, fekete kőben dolgozik. A formák finom hajlatokkal képeznek átmeneteket, a felületek szinte kisimulnak, megközelítve a hasáb szabályosságát. Ő maga munkálja meg szobrait, így messzemenően ki tudja használni az anyagban rejlő sajátosságokat. Ösztönös formakultúrával rendelkezik, tapasztalati úton jutott el a művészi tudatosság fokára.

Kubisztikus felépítésűek *Nagy István* szobrai is, széles mozdulatokat zárnak a szögletes formák. Ezzel ellentétben *Nagy Sándor* szobrainak a felfogása. A durván megmunkált mészke szinte tépett, szaggatott felülete (*Síratók*) az érzelmi hatás fokozását is szolgálja. Ez az „expresszív anyagszerűség” azonban néhol a könnyű megoldások felé csábítja a művészt (*Álló figura*). *Olcsai Kiss Zoltán* *Don Quijote* szobra a biennálé egyik legsikerültebb kispasztikája. A nyújtott, elvékonyodó testek ösztövérségét a kontúr eleven rajza és a felület finom mozgalmassága is hangsúlyozza. *Martsa István* szobra, az *Európa elrablása*, a klasszikus téma friss szellemű feldolgozása. A telt idomú, kecses nőalak és az erőteljes duzzadó zömök bika kontrasztját harmonikusan kiegyensúlyozza. *Martsa* előadásmódját vérbő elevenség és egészséges realizmus jellemzi. *Szabó Iván* is a kettős kompozícióban rejlő lehetőségeket domborítja ki (*Játék*). A kecske hátán lovagló fiúcska két szarvánál fogva húzza vissza az állat fejét. A fiú, mint az íj húrja megfeszül, hátradől az erőlködéstől, lába pedig előrelelendül, így átlósan metszi az állat testét. A famunkák közül *Dabóczy Mihály* *Emberpár* című szobra messze kiemelkedett. A fa finom erezése, melegbarna színe és az egymásba simuló formák lágy ritmusa együttes fokozói a mű értékének.

Az első díjas *Kiss Nagy András* mellett jelentős színvonalat képvisel *Szöllősi Enikő* finoman megmunkált éremsorozata, valamint *Asszonyi Tamás* és *Czinder Antal* plakettjei. *Szlávics László* szabálytalan alakú kisdomborművei a rendhagyó formai megoldások közé tartoznak. A finoman megmunkált bronzöntvények különböző tárgyak – pénz, érmecske, fogaskerék – applikációjával, valamint apró csontok lenyo-

matával gazdagodtak. Az így megkomponált figurális ábrázolások szimbolikus áttételezéssel új értelmet nyernek (*A pénz komédiája, Háború*).

Sok rangos művészi alkotás, sokféle egyéniség színes változatossága jellemzi a biennálé egészét. *Borbás Tibor, Csontos László, Mihály Árpád, Majthényi Károly, Kiss Sándor, Herczeg Klára, Gádor Magda és Kiss Kovács Gyula* művei mind értékei a kiállításnak. Nívós anyag gyűlt egybe, biztosítva a biennálé színvonalát. A résztvevők száma közel sem volt teljes, azonban így is kedvező kép alakult ki a szemlélőben kispasztikánk jelenéről. Az I. Országos Kispasztikai Biennálé elérte a célját, művet és művészt népszerűsített, értékelt és rangsorolt. A nyolcezernél is több pécsi érdeklődő, valamint az a jelentős vásárlás, amely a pécsi múzeum Modern Magyar Képtárát gazdagította, a biennálé maradéktalan sikerét igazolja.

DÉVÉNYI IVÁN

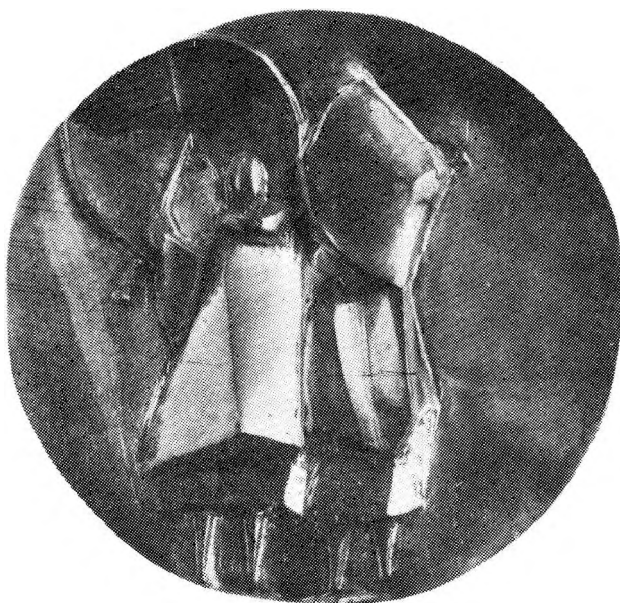
Tihanyi beszélgetés Borsos Miklóssal Vass Elemérről

Ebben az esztendőben van *Vass Elemér* festőművész (1887–1957) születésének 80-ik és halálának 10-ik évfordulója.

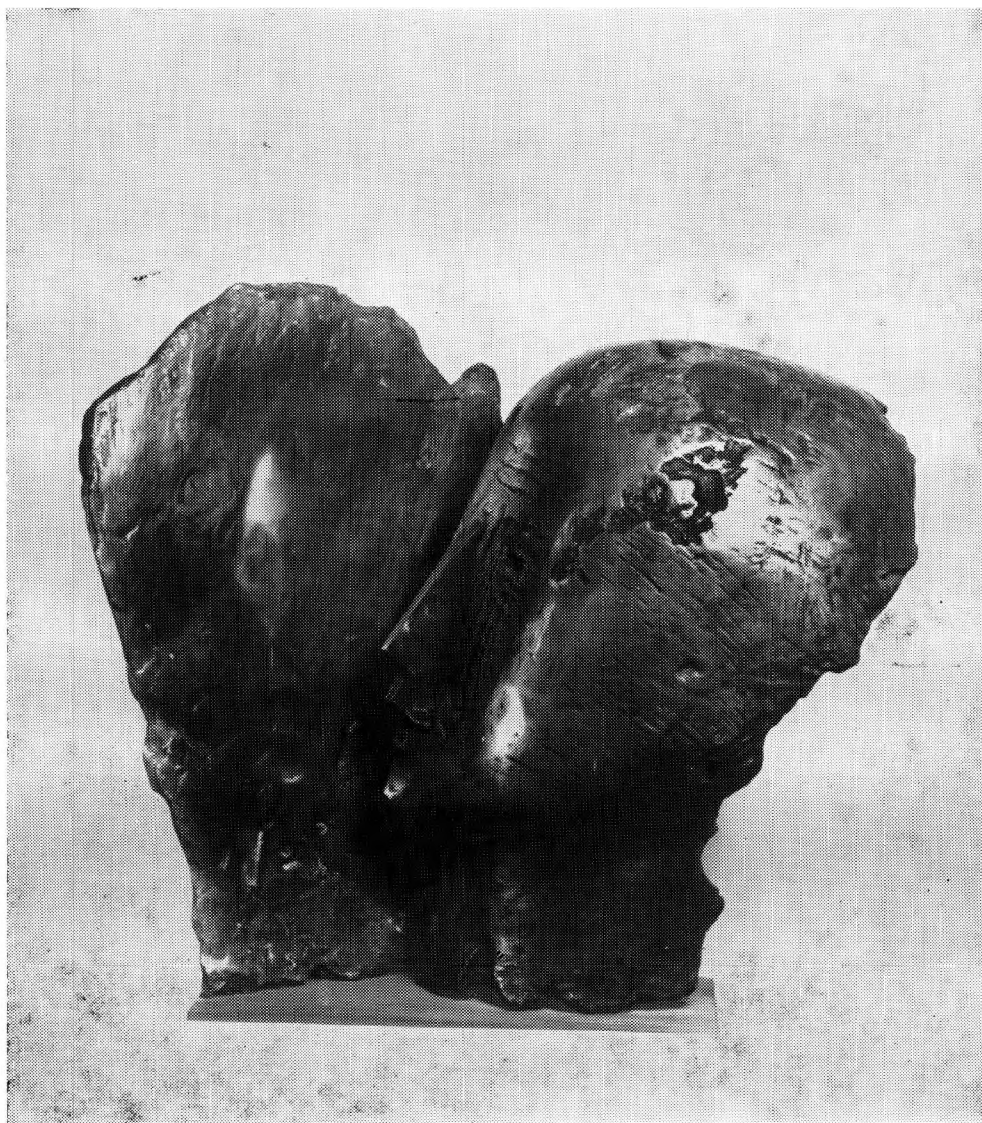
Egyik – Ellen Delphez írott – levelében Rilke említést tesz Hermann Grimm múlt századbeli német irodalomtörténészről és íróról, aki – mint Michelangelo szonettjeinek fordítója – „megcsillogtatta *csöndes mester* voltát.” A huszadik századi magyar piktúra ilyen „csöndes mestere” volt Vass Elemér is... Még megérte azt a kiállítást, amelyet 1957 novemberében rendeztek meg újabb munkáiból a budapesti Csók István Galériában, s pár hétre rá meghalt. Annak a tihanyi épületnek falára, amely a művésznak – élete utolsó két lustrumában – otthont nyújtott, 1959-ben emléktábla került; a domborművet *Borsos Miklós* szobrász készítette, – az avató beszédet a másik tihanyi szomszéd: *Illyés Gyula* mondotta, megbecsüléssel hajtva fejet „egy igaz jóbarát, egy szíves-nyájas házigazda, egy világot járt tiszta szellemű patrióta” emléke előtt.

Vass Elemért sokan a közelmúlt legjelentősebb magyar festői között tartják számon, – így *Pataky Dénes* is, aki „A magyar rajzművészet” című könyvében (1960) szép és találó jellemzését adja Vass munkássága utolsó periódusának, „a már csak a lényegre és a végső igazságra figyelő művész tüneményes késői lírájának”. *Borsos Miklós* – az emlékezetes 1957-es tárlatot megnyitó beszédében – ekképp határozta meg Vass helyét művészetünkben: „Műveit ha jól megnézzük, akkor a kiállítás és mesterünk jelentősége épp abban bontakozik ki, hogy megmaradva alkata, tehetsége természete mellett, – a nagy modern franciák szellemét olvasztja egybe a magyar festészet erőnyeivel és sajátosságaival. Életműve így lett modern és magyar.”

Vass Elemér munkáiból a 20-as és 30-as években gyakran nyíltak gyűjteményes kiállítások; művei számos külföldi tárlatra (Amszterdam, Róma, Brüsszel, Washington, Velence, Bukarest stb.) is eljutottak. A két háború közötti Vass mégiscsak a finom, ám másodlagos magyar posztimpresszionista festők egyike volt; „Őszi este” című tájképe (amelyre a Szinyei-Merse Társaságtól díjat kapott), enteriőrjei, virágcsendéletei, figurális festményei (pl. a „Sárgaruhás ülő nő”) s más régebbi munkái rokonszenves, elmélyült művészre vallanak, de erőben, eredetiségben, kvalitásban nem állíthatók a legjelesebb kortársak (Egry, Czóbel, Bernáth stb.) alkotásai mellé. A második világháború utáni esztendőkből azonban Vass munkásságában váratlan

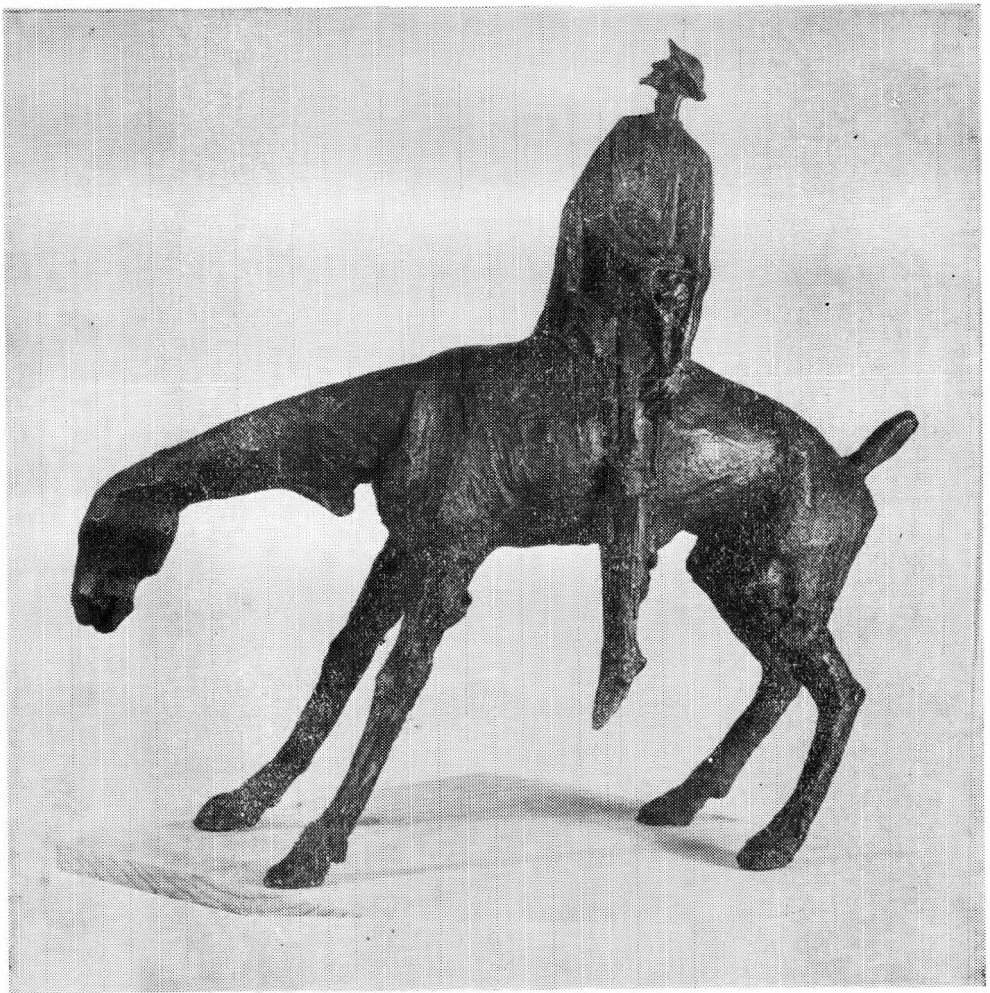
KESS NAGY ANDRÁS: *Esernyősök, Tavasz-ünnep*

LESSENYEI MÁRTA: Tükrös fej

NÉMETH MIHÁLY: Nyár

OLCSAI KISS ZOLTÁN: *Don Quijote*

fordulat következett be: az addigi jó festőből remekműveket teremtő, szuverén világú, nagy művész vált...

Ezekben az években került Vass Elemérrel bensőséges barátságba Borsos Miklós, a szobrász, akinek a tihanyi Borsos-villa kertjében elhangzott, Vass emberi-művészi vonásait felidéző szavait igyekszünk az alábbiakban minél hűségesebben visszaadni.

– Már Illyés is utalt rá az emléktábla-avatáson elmondott beszédében, hogy a régi úri családból származó Vass az első világháború előtt huszártiszt volt. A háború után Párizsba került, ahol Basch Andor és Feiks Jenő festők voltak a legközelebbi barátai. A 20-as évek csillogó Párizsa volt ez, a színpadon Mistinguette és Josephine Baker táncolt, Európába ekkor tört be a dzsessz... Ezt a nagyvilági életet élte Vass is és baráti köre is. A festés itt nem volt elsőrangú ügy. Később leköltözött a Riviérára, Cagnes-sur-Mer-be, ahol annakidején Renoir is élt. Itt ismerkedett meg az elegáns, roppant arisztokratikus és végtelenül kedves fiatal festő egy amerikai asszonnyal, Jeanne-nal, akit feleségül vett, s aki azután mindvégig kitartott mellette.

– A 30-as években Vass is a Gresham-asztaltársasághoz tartozott, s a Mária Valéria utcai Fränkel Galériában ő is kiállított, Szőnyivel, Egryvel, Diener-Dénessel, Czöbel Bélával s az akkori más legjobbakkal együtt. Mindez a műtörténészek előtt nem ismeretlen. Kevesebben tudnak azonban Vassnak arról a műtörténeti érdeméről, hogy Fränkel műkereskedő éppen az ő befolyására kezdett foglalkozni e művészekkel, – fórumot biztosítva az újabb magyar festői törekvéseknek, amelyek akkor még sok ellenállásba ütköztek.

– A harmincas évek magyar festői – kevés kivétellel – kölcsönösen hatottak egymásra: Szőnyi, Vass, Berény Róbert, Elekfy-Kirchner Jenő, Dombrovsky László Zebegényben telepedtek le, s egyet-mást átvettek egymástól, – ám végül is jó korszaka volt ez mindegyiküknek. Ekkoriban Vass is kicsit „berényesen” festett, de mégis színesebben, mint az akkoriban Bernáth-hatás alá került Berény. A gyűjtők (a legtekintélyesebbek is: Kohnér, Herzog, Hatvany Ferenc, Fruchter Lajos, Szilágyi Sándor) nagyon vásárolták a Vass-képeket a 30-as években, a 40-es évek elején.

– A második világháború után a Vass-házaspár leköltözött Tihanyba. Vass Elemér – akárcsak Egry – szenvedélyes horgász, a „küsze” nevezetű apró balatoni hal és a rák elkészítésének mestere volt. A tóparton sokszor lehetett látni magas, rendkívül sovány figuráját, – fején képtelenül gyűrött kalappal. (Ez a kalap szerepel az én Vass-érmemen is.) Asztmája azonban egyre súlyosabbá és kínzóbbá vált. A horgászatot abba kellett hagynia, – alig mozdulhatott ki szobájából. De kedélye, szelleme derűs, csorbítatlan maradt mindvégig. Festése izgatottabbá vált. A színek ellentétei fokozódtak, és sokszor drámai erejűvé váltak. „Slusszpánik”-nak szokták ezt mondani a festők; némelykor csodálatos dolgok születnek ebben az állapotban: Goya, Pierre Bonnard stb. A szellem felajzott és maximálisan alkotóképes, de a test már sejtí a közeledő véget. Vass ebben az utolsó pár évben újabb meglepetéseket okozott. Egryt is nagyon érdekelte a Vass festészetében bekövetkezett hihetetlen változás. Délutánonként, esténként gyakran gyűlt össze kis baráti kör Vasséknál (egyszer-egyszer Szabó Lőrinc is megjelent), s a Magyarországon megfordult francia vendégek (Éluard, az Aragon-Triolet-házaspár, Tristan Tzara stb.) is örömmel keresték fel Vassékat, akiknek kis szobája, mint Illyés megfogalmazta, „esztendőig a magyar szellemi élet egyik legmeghittebb fészke volt”.

– Vass utolsó tíz évének festményei – „A táltos kancsó”, „A rózsaszínű fotój”, a „Rákok”, a „Kék abrosz citrommal”, a „Csendéleti kellékek”, a „L'heure bleue” és a többi – olyanok, hogy azokat ma is és mindenkor, Párizsban vagy másutt nyugodtan ki lehet állítani. Művészete franciás, de nem epigon: vonzó, életteli, vérbeli, hiteles festészet. Élete legvégén készült munkáin sem érződik fáradtság, hanyatlás, művészi kimerülés. Utolsó képén egy piros szín csattan, és ő – a színek mestere – elaludt mosolyogva.

Búcsút veszek Borsos Miklóstól, megköszönve a Vass Elemérről elmondottakat. Becsukódik mögöttem a tihanyi ház vasajtaja, s lassú lépésekkel elindulok az autóbuzsmegálló felé. Kalapácsütések döngése ér utol; – új szobor születik – trachitból? márványból? gránitból? – Borsos Miklós műhelyében.

Zenei levél Budapestről

Ha a nyári hangversenyévről összefoglaló képet akarnánk adni, alighanem lehetetlen feladatra vállalkoznánk. Hiszen amíg az egyik estén a Károlyi-kert évszázados faóriásai alatt népesedett be a szabadtér egy zenekari hangversenyre, másnap már Tihanyban gyülekeztek este a zenekedvelők, hogy orgonahangversenyben gyönyörködjenek, s néhány nappal később a martonvásári parkban hangzott fel Beethoven valamelyik szimfóniája, a tücskök hangolása és a békák brekegése közepett. Gazdag volt a nyári program, de ez a gazdagság nem mindig jelentett bőséget is: a hangversenyek műsora és színvonala bizony jócskán adhatott okot kifogásokra. A Károlyi-kert bérlői bizonyára nem örvendeztek például annak, hogy az Állami Hangversenyzenekar váratlan külföldi útja miatt a MÁV Szimfonikusok „ugrottak be” helyettesítésére, s a martonvásári hangversenyek látogatói is elgondolkozhattak azon, vajon miért csak egyetlen estén részesültek igazán magasrendű zenei élményben, amikor *Fischer Annie* játszotta Beethoven egyik zongoraversenyét. S ha örömmel, elismeréssel hallottuk is a köröshegyi hangversenyeket, vagy az Állami Hangversenyzenekar tatai estjét, mindig inkább a hely varázsa emelte magasra a hangverseny értékét és hangulatát, mintsem maga a produkció. Külön szólhatnánk a Károlyi-kerti hangversenyek érthetetlenül gyenge színvonaláról. Immár második-harmadik éve nem emelkednek az átlag fölé ezek a zenei esték, s nem is lehet csodálkozni, hogy a közönség érdeklődése is évről évre csökken. A bérletekben csak néhány olyan hangverseny akad, amelyik valóban kiemelkedő eseményt ígér, s ilyen alkalmakkor is bosszúságunkat leljük a még mindig tökéletlen akusztikai berendezésekben, és a zenekarok gyakran széteső játékában. Mondhatná bárki, hogy a nyári hangversenyek sehol a világon nem az évad kiemelkedő zenei fesztiváljai. Ám sehol nem tengenek talán annyira túl a romantikus művek, mint épp nálunk, s mindenütt nagyobb gondot fordítanak arra is, hogy legalább néhány igazán elsővonalbeli szereplőt szerződtessenek. Budapesten ebben az évben csak az olasz *Ruggiero Ricci* virtuóz hegedűjátéka villantotta fel azt a bizonyos világsszínvonalat. Riccit mindig megcsodálta közönségünk nehézséget nem ismerő virtuozitása, s lobogó temperamentuma miatt, ezúttal azonban szellemileg is azonosult a választott versenyművekkel, és igazolta a külföldi híreket, melyek szerint művésze az új fejlődési fokot ért el.

Már-már hajlandók lettünk volna az elhamarkodott következtetésre: a Filharmonia nagyobb súlyt helyezett a mennyiségi mint a minőségi produkciókra, amikor hírül vettük, hogy korunk legnagyobb zongoraművésze, *Szvjatoszlav Richter* két hangversenyre fővárosunkba érkezik. S ha másért nem is, de az ő szereplése miatt mégis a zene pirosbetűs ünnepe volt az idei nyári hangversenyévad.

A szakirodalomban gyakran feltűnik a zongorázás technikájával kapcsolatban az „anyagtalan” jelző. Nos, a szó gyakorlati értelmezésében Richter kétségkívül anyagtalan játékos, hiszen számára nem léteznek technikai problémák, s mindegyik művet a virtuozitás olyan magas fokán szólaltatja meg, hogy a hallgatónak kedve van azt érezni, hogy mindez egészen természetes és egyszerű. Ám e zökkenőmentes, magától értetődő egyszerűség mögött iszonyú mélységek tátongnak, önmarcangoló kétségek, véget nem érő töprengések. Nagyon ritkán fordul elő, hogy a visszatérő Richter ugyanazt a művet még egyszer megszólaltatná, mégis alkalmunk van évről évre nyomon követni azt a folyamatot, ahogy egyre mélyebbre hatol a zeneszerző értelmezésének problémáiba, s a művek egyre belsőbb rétegét igyekszik kibontani. Kétségtelen, hogy alapvetően tragikus művész, aki a huszadik századi ember sok drámát átélt szellemiségének jegyében közeledik a legtisztább vonalvezetésű klasszicitás felé éppúgy,

mint a romantika csillogó világához. Ahogy *Haydn* leheletfinom *C-dúr szonátájának* első hangjait megszólaltatta, rögtön érezte mindenki, hogy ez a klasszicizmus, ez az értelmezés nem ismeri a befejezettséget, hanem egyre újabb és újabb kérdéseket bont ki anélkül, hogy megnyugtató feleletet adna rájuk. Megrendítő és megdöbbentő ez az út, s noha Richter a század életérzését fejezi ki, néhol már csak megdöbbent együttérzéssel és részvéttel figyeljük heroikus küzdelmét, semmint teljes átéléssel. Talán ezért is válik Richter mindegyik zongoraestje lenyűgöző, ugyanakkor azonban valahol mindig befejezetlen élménnyé. Újra és újra szeretnénk vele találkozni, hogy tanúi lehessünk, amikor végre győztesen vívja meg harcát a felidézett démonokkal.

Mert szinte démonikus víziót bontott ki első hangversenyén *Beethoven* Op. 10 *D-dúr szonátájából*, melynek első tételét szokták általában jobban hangsúlyozni, lévén fogós előadóművészi feladat hibátlan tolmácsolása. Richter játszi könnyedséggel suhant végig a nyitó tételen, s amint a *Largó* hangjait megszólaltatta, rögtön érezni lehetett, hogy számára itt rejlik a mű értelmezésének kulcspontja, szerinte a mű a melankolikus-tragikus *Beethoven* egyik legszebb, legmélyebb vallomása. E tétel szonáta- vagy inkább dalformája valóban a praeromantikus stíluseszmény egyik korai jelentkezése. De Richter arra is alkalmat talált, hogy eloszlassa azt a félreértést, mely szerint a praeromantika alapvetően szentimentális. Mélyebbre ásott, s kimutatta alapvető tragikumát (amely *Schubert* műveit is annyira véglegessé formálja), melyre már a század első évtizedeinek egyik legnagyobb mestere, *Edwin Fischer* is utalt, amikor így jellemezte ezt a szonátát: „Az egyéniség, akivel benne találkozunk, még fiatal ugyan, de már átélte a legtöbb emberi érzelmet, a felszárnyalást és a mélységes bánatot, s velük együtt az örökké mozgásban lévő természet változatait.”

Ember és világ, ember és természet harmonikus egységére figyelmeztet Richter szinte mindegyik megszólaltatott zongoraművel. S *Beethoven* Op. 31. *d-moll szonátájának* a programja is ennek a harmonikus együttesnek művészi megfogalmazása. („Olvassa el hozzá *Shakespeare* *Viharját*” – írta a szonátához fűzött magyarázatában *Beethoven*.) Richter estjének egyik legfeledhetlenebb részlete volt a szonáta előadása, kivált az első tétel indítása, amely máskor leheletnyien finom, az ő értelmezése szerint azonban súlyos, és tragikus. A megoldást nem hozza meg a mű ködfátyolszerűen elomló befejezése sem. Szokatlan *Beethoven* kép – mondták egyesek. Inkább igaz, és mert igaz – hiteles is.

Schubert 2 *impromptujében* és kivált a *Wanderer fantáziában* Richter megint a tragikus alapérzést hangsúlyozta, a romantika már-már lenyűgöző erejű halál-látomását. Elsősorban épp itt figyelhattunk fel arra, milyen nagy átalakuláson megy keresztül Richter zongorajátéka és színskálája. Már ahogy megszólaltat egy hangot, s utána szinte félelmetes ürt hagyva, hosszabb szünet után a másodikat, az is egy belső tragédia kivetítése, olyan művész fájdalmas vallomása, aki egymaga éli át a legfélelmetesebb retteneteket, s a szomorúság végleiteit. Talán már túlvezet ez az értelmezés a romantikán, s valahol a szürrealizmus átszűrt, törtfényű világát idézi, de úgy, hogy közben a fájdalom hangja mindennél erősebb marad, csak a színek és hangok tompulnak körötte.

Chopin g-moll balladájának formai felépítése is közeláll Richter jelenlegi sötét tónusú világához. Ahogy a műben újra és újra megcsendülő főtémát változó tónussal és hangerővel ismételte, az már az összefogás nagy gesztusa volt, hiszen egyszerre érzékeltette itt a modernnek látomásait, s *Beethoven* sorsszerűségét is. *André Gide* egyik jegyzetében a ballada hangulatváltozásait kapcsolatban megjegyzi, hogy a varázslatos líra *Baudelaire* verseire emlékezteti. Richter alighanem sötétebb tónusokat választott mint a *Romlás virágainak* költője. Mintha cáfolni akarta volna *Nietzsche* véleményét, aki szerint *Chopin*nél végül mindig a derű és az öröm diadalmaskodik. Érdekesen találkozott felfogása *Gottfried Benn* szép *Chopin* című költeményének végső kicsengésével:

Aki hallotta egyik-másik
 prelűdjét,
 akár falusi házakban, akár
 valami magaslaton,
 vagy nyitott teraszajtókból,
 esetleg egy szanatóriumból,
 nehezen felejtí el.

Operát nem komponált,
 szimfóniát sem;
 csak ezek a tragikus futamok,
 művészi meggyőződésből,
 és kicsi kézzel.

Aki talán meglepődne a vers Chopinhez talán nehezen illő „tárgyiasságán”, annak figyelmébe ajánlhatnánk Richter szinte szaggatott játékát, amelynek következetes megvalósításával megrendítően mély hatást ért el. Valóban „tragikus futamok” voltak ezek, melyeket a tisztaság és a művészi szépség gondolata éltetett Chopin életművében is, Richter előadásában is.

Walter Gieseking halála óta alighanem Richter az első, aki tökéletesen otthonos Debussy légies világában. A *tizenkét prelűd* megszólaltatása volt második hangversenyének talán legszebb pillanata. Kodálynak a nagy francia mesterről – akitől egyébként előbb ő, majd Bartók is ösztönzést nyertek – írt szép méltató sorainak igazsága talán még sosem igazolódott oly egyértelmű világossággal, mint Richter játéka közben. „Az ő iránytűje – írta Kodály 1918-ban Debussyról – tisztultabb, magasabbrendű művészet felé mutat. Most, rajta keresztül kezdjük érteni, mit dicsértek Mozartnál, amikor olyan nyomatékkal emlegették ízlését. Mintha csak azóta ennek a szónak értelmébe veszett volna. Mintha most, annyi torz lárma után, Debussy műveiből megint a latin vonalú szépség első félénk sugarai áradnának.” S ha az eddigiekben inkább Richter tragikus alapállásáról esett szó, itt, ebben a műben mintha ő maga is találkozott volna evvel a csillagzó latin – nagyrészt problémátlan! – szépséggel, s mintha ez az oly sötét világban élő döbbenetes mélységek szélén egyensúlyozó zongoraművész itt észlelte volna a derű rövid, szinte pillanatnyi, mégis felfogható és érzékelhető felvillanását. És érezte Debussy útjának újszerűségét, amely – ugyancsak Kodály szavaival – „a szabadság és a szépség felé vezet”. Ahogy a költő fogalmazza meg ugyanezt a gondolatot:

Oldódj, lomha világ! Ujjaimon folyók
 gyémánt habja csobog, homlokomon hazug
 holdak udvara reng s csillagok alszanak
 zengő tengereim vizén.

.....
 Alszom, s álmodom én. Semmi a lét. Lebegj,
 csillámló tünemény, foszforos álom, ingj!
 Füstként oszlom el és messze sikoltanak
 faunok, trombita, hárfá sip.

(Rónay Gy.: Debussy)

Álom és valóság határán, a szemhatáron felvillanó csillagokat is megidézve ült Szvjaatoszlav Richter, a budapesti nyár utolsó vendége a zongoránál. A közönség, már aki tanúja lehetett ennek a két megrendítő estének, érezte, hogy korunk egyik legnagyobb művészt hallja, aki a modern ember nyelvén a kor érzésvilágát szólaltatja meg úgy, hogy közben a hagyományokat is magába olvasztja egyetlen szenvedélyes mozdulattal.

E rövid találkozás már annak is jelzése volt, hogy a Budapesti Zenei Hetek – ezekről következő levelünkben számolunk be –, amelynek programjában ugyancsak feltűnt Richter neve, kivételes élményt ígér.

Színházi levél Budapestről

Remélem, a szíves olvasó nem fog megharagudni, hogy most, a közelgő tél előestéjén egy kellemesen meleg, Tisza-parti nyári éjszaka emlékeinek megidézésével kezdem őszi színházi beszámolómat. Szellemi kirándulásunk indoka a Szegedi Szabadtéri Játékok sokat emlegetett *Hamlet* előadása. Bevallom, amúgysem egészen értem, hogy milyen elvek alapján állítják össze e nagy jelentőségű kulturális esemény műsorát, a *Hamlet* kiválasztása azonban különösen meglepett. E híres Shakespeare-dráma lényege ugyanis bölcséleti mélységeiben rejtezik, s a látványos szabadtéri előadásokon rendszerint éppen ez szokott elsikkadni. A szegedi bemutató aztán megcáfolta kételyeimet. A rendező, Vámos László lemondott az operai külsőségekről, a színes tömegjelenetekről, s ehelyett minden rendelkezésére álló színpadművészeti eszközt a főhős alakjának kiemelésére összpontosított. Néha szinte torokszorogató volt a hatalmas, kulisszák nélküli színpadon, a Vámos által tervezett óriási, magasra nyúló hasáb-díszletek árnyékában vívódó Hamlet kétségbeejtő magánya; és Gábor Miklós színművészetének aligha van hatásosabb bizonyítéka annál a feszült csendnél, amit majdnem egymaga teremtett és őrzött meg döbbenetesen hosszú időközökre.

Majdnem tökéletes színelőadást láttunk, amit csak a botrányosan rossz hangosító berendezés zavart. Bár a nézőtér egyik legjobb pontján ültem, még Gábor Miklós hangját sem hallottam tisztán, noha ő a mikrofonokhoz igazította mozgását. A többiek is erre törekedtek, de ez inkább csak a képek beállítását zavarta kissé, a hang rossz minőségét alig enyhítette. Érdemes lenne ezzel a problémával behatóan foglalkozniuk a „Játékok” eseményeire egyre jobban berendezkedő szegedieknek.

A *Hamlet* előadás ismét alkalmat ad arra, hogy fölvessem a klasszikus drámák mai bemutatásának elvi problémáját. Vámos László *Hamlet* felfogása és ezen belül Gábor Miklós szerepértelmezése érdekes, gondolatébresztően eredeti, s ma már szinte minden részletében tökéletesre csiszolt; természetesen azonban távolról sem az egyetlen modern szellemű előadási lehetőség. A szegedi előadás kritikusaiknak például szinte kivétel nélkül föltűnt Ajtay Andor tartalmasabbá fejlesztett Polonius alakítása, ami magától értetődően azt a tanulságot sugallja, hogy a többi szerep súlyát és jelentőségét is meg lehetne növelni; ez pedig egy más *Hamlet* értelmezés keretében olyan új bemutató lehetőségét kínálja, ahol a főhős nem magányosan, – hanem gondosan kimunkált, ellentétes érzelmeket és gondolatokat képviselő figurák közegében küzd saját egyéniségének teljesebb érvényesítéséért. Egy nagyigényű, modern klasszikus bemutató azonban aligha születhet meg a magukra hagyott rendezők önjeléből, gondolatgazdag elméleti irodalom nélkül. Nálunk azonban ilyen jellegű tanulmányok alig jelennek meg, sőt még az előadások valóban igényes, részletes kritikája is párját ritkítja; – (bár ez utóbbira a *Nagyvilág* újabb gyakorlata kétségtelen ellenpéldául szolgál).

Ugyanazt a problémát veti föl G. B. Shaw *Warrenné mestersége* című színművének bemutatója is. A Katona József Színház előadása – Mezei Mária és Fülöp Zsigmond kitűnő alakítása ellenére is – unalmas. Nem volt különösen gondolatébresztő az az előadás sem, amit ugyanitt néhány évvel ezelőtt Major Tamás rendezésében láttunk, de akkor legalább jól mulathattunk egy szellemes, ötletes vígjáték láttán. Most – vendégként – Berényi Gábor rendezte az új bemutatót, aki az elmúlt évben Szolnokon rendkívül eredeti Csehov értelmezésével lepte meg a színházi világot. Berényi most azt kísérelte meg, hogy világszemléleti összeütközést fejtsen ki Shaw művéből. Felfogásában – és Béres Ilona meglehetősen gyenge alakításában, – Warrenné Vivie lánya valósággal megdicsőül a nőemancipáció bátor harcosaként, noha küzdelmének

egyetlen célja nem a mai értelemben vett női egyenjogúság, hanem egyszerűen a munkához való jog. Mivel pedig ezt ma már épeszű emberek közül senki nem vonja kétségbe, Vivie belső erőfeszítései nem is váltanak ki különösebb együttérzést a nézőtérén.

Shaw módszere – és talán először is itt téved Berényi Gábor – sohasem a rokon- és ellenszenv nyílt, drámai szembeállítás, hanem az ironikus tagadás. Gondoljuk csak el, mennyi ironia van abban is, ahogy a tiszta, erkölcsös életre vágyó Vivie visszautasítja anyja vagyonát; – amit – s ezt a színmű erősen hangsúlyozza is – pusztán azért tehet meg, mert ennek a vagyonnak a segítségével olyan szakképesítést és társadalmi helyzetet szerzett, ami viszonylag kényelmes, jól jövedelmező álláshoz juttatta. De jó adag ironia van Vivie és Frank szerelmében is, abban, hogy a „komoly, okos” lány éppen egy bájos szétolót választ (Fülöp Zsigmond minden árnyalatát kihozza ennek a figurának!); sőt abban is, ahogy szakítanak. Ez az ironia aztán lehetetlenné teszi, hogy Vivie-t olyan komolyan vegyük, mint azt az előadás megkövetelné. Mindezek nyomán csak önmagában érdekes figurává szegényedik Mezei Mária jellegzetes mozdulatokkal és hangárnyalatokkal jellemzett, kiöregedett, gazdag prostituáltja is. Az előadás végső tanulsága ugyanaz, mint a tavalyi Shaw bemutatóé (Szerelmi házasság) volt – szintén a Katona József Színházban –, most is elmondhatjuk, hogy mindmáig nem sikerült megtalálni az ír csúfolódó műveiben azokat a gondolatokat, amelyeket a mai néző is fontosnak, lényegesnek érez. De ezért ne csak a színházakat és rendezőket marasztaljuk el, hanem esszéirodalmunkat is. Irodalomtörténészeink ugyanis – noha erősen tiltakoznak az olyan föltevés ellen, hogy G. B. Shaw műveit elavultnak ítéljük, és nyomatékosan hangsúlyozzák írói nagyságát –, ennek igényes bizonyításával régen adósaink. Éppen tizenöt éve jelent meg Lutter Tibor jelentős tanulmánya, azóta azonban Shaw magyar irodalma – néhány kisebb eszmefuttatás mellett – nem hozott nyilvánosságra semmi érdemlegeset Almási Miklós könyvének (*A modern dráma útjain*, 1962.) idevágó fejezetén és Benedek Marcell inkább ismeretterjesztő jellegű kis kötetén kívül.

Lényegében hasonló tanulságokat vonhatunk le a budapesti színházaknak a Nagy Októberi Szocialista Forradalom tiszteletére bemutatott orosz-szovjet dramaciklusából is. Tisztázatlan rendezői elképzelések befolyásolták károsan a Vígyszínházban Gorkij: *A nap fiai*, a Tháliában Osztrovszkij: *Vihar* és a Madách Színházban Szlávin: *Örvény* című drámájának bemutatóját.

A Gorkij bemutató unalmas és érdektelen. Maga a színmű sem tartozik Gorkij legjelentősebb alkotásai közé, mégis tele van olyan érdekes és fontos problémákkal, amelyekkel Szinetár Miklós rendező egyszerűen nem tudott mit kezdeni. A darab fölveti az orosz értelmiség tehetetlenségét a századforduló utáni évtizedben, amikor a szegények, akikhez anyagi helyzetük alapján ők is tartoznának, már véres tüntetéseken próbálnak sorsukon változtatni; az értelmiség nagy része azonban sem segíteni, sem közösséget vállalni, még kevésbé pedig a munkásság élére állni nem képes. Láttunk a Vígyszínházban egy öncélú kísérletezésbe fulladt tehetséges tudóst; megismerkedtünk azzal a roppant modern társadalmi problémával, ami az egyéniség összes erőtartálékait igénylő alkotómunka és a családi élet természetes követelményeinek összeütközéséből fakad; találkoztunk Lizával, az éles eszű, szociális problémák között igen jól kiigazodó fiatal lánnyal, akit egy véres tüntetés megrázó élménye idegbeteggé tett, s aki ezért nem mert a szeretett férfival házasságra lépni; megismerkedtünk Jelénával, az önfeláldozó asszonnyal; egy igen józannak és realistának tűnő állatorvossal, aki aztán teljesen érthetetlenül öngyilkos lesz; láthattuk, hogy az alacsony sorsú emberekkel nem lehet a fellejjáró humanizmus szellemében bánni, ami persze nem akarja a gazdagok általános durvaságát jóváhagyni stb., stb. . . . Mindezt Gorkij sem tudta egy drámai szál mentén összefogni, a Vígyszínház előadása azonban a kelletténél sokkal jobban szétzilálta a problémákat. Nem lehet tudni, hogy a rendező mit akart mindebből kiemelni, hisz az előadás tele van váratlan és indokolatlan hangváltásokkal. Így a második és harmadik felvonásban lassan az a benyomásunk támad, hogy a színészek szatírává formálják a témát, ami kétségtelenül egyike a lehetséges felfogá-

soknak, de a negyedik fölvonásban váratlanul azt kívánják tőlünk, hogy ezt felejtjük el és tekintsük tragédiának a történetet. Ez a bizonytalanság nyomja rá bélyegét a jobb színészi alakításokra is (Benkő Gyulára, Pap Évára, Ruttkai Évára, Szakáts Miklósa, Pécsi Ildikóra). A kivétel talán csak Molnár Tibor hatásosan eljátszott részeges lakatos. Teljesen érthetetlen viszont, hogyan beszélhetett egy szobalány a cári Oroszországban olyan szemtelen, de rendkívül öntudatos cinizmussal a gazdáival, ahogy ezt Dóry Virág tette. S nem használt az előadás amúgysem magas színvonalának az sem, hogy Láng Rudolf öltöneyei közül néhány meglepően ízléstelen volt.

Egy feltűnően rossz színészi alakítás nyomta rá a bélyegét a Thália Színház ugyancsak bizonytalan mondanivalójú Vihar előadására. A színészek többsége szerepének paródiáját játszotta el, s ha a rendező Kazimir Károly következetesen ragaszkodik ehhez, alighanem rendkívül izgalmas előadást láthattunk volna. Sajnos Drahota Andrea, a hűtlen Katyerina asszony szerepében, az előadás hangnemével éles ellentétben költői tragédiát játszik, és meghökkentően elavult eszközökkel próbál egy ma már nehezen elfogadható konfliktust igazolni. (Drahota, a századfordulón divatos sűrű kéztördeléseivel és patétikus hanglejtésével – kellő belső elhitető erő és megfelelő játékkörnyezet hiányában – sokszor szándékával ellentétes módon – nevelés hatást kelt!) Polonyi Gyöngyi, Szabó Gyula, Kozák András, Somogyvári Rudolf, sőt tulajdonképpen a Kabnovát alakító Dayka Margit játéka is azt a tanulságot sugallja, hogy a gögös, Volga-parti kereskedőasszony családi zsarnoksága ellen vagy nyíltan föl kell lázadni, vagy szép ügyesen ki kell játszani éberségét – a vídamság, a szerelem, az élet-vágy nevében –, mert ezeknek az érzéseknek oly fontos szerepe és akkora ereje van, hogy még Kabanova önző keménysége is rögtön fölenged, ha leülhet a kapu előtti kis padra a hozzá illő férfi mellé! Természetesen megértjük Katyerinát, hogy önző, nemtörődő részeges férje mellett, anyósa gyanakvástól és parancsoktól fojtó légkörű házában enged szerelmének, de a hűtlenségét követő önmarcangolását már nem tudjuk elfogadni. Ha ezt tennénk, lényegében Kabanova hazug és kegyetlen erkölcsi álláspontjára helyezkednénk. S Katyerinát – legalábbis ezen az előadáson – nem a külső erőszak, hanem önnön kételyei, a kijátszástól visszolygó, a lázadástól visszariadó lelkiismeretfurdalása kergeti öngyilkosságba. Ez pedig legfeljebb csak szomorú, de nem tragikus konfliktus. Ezzel a felfogással ellentétben a darab ironikus beállítása egyszerre tenné nevetségessé Kabanovát és az általa képviselt magatartásformát, valamint Katyerina gátlásos, habozó jellemét. (Itt legföllebb az lenne elgondolkoztató, hogy szabad-e morális okokból – ily egyértelműen Katyerina gátlástalan szerelmi szabadságának oldalára állni?)

Bizonyos mértékig félreértette Szlávin Örvény című darabjának mondanivalóját Lengyel György, a Madách Színház bemutatójának rendezője is. Szlávin, az egykori ogyesszai diák és vöröskatona, a szovjet irodalom jelentős alakja – eredetileg – *Intervenció* című színművében az 1919-es dél-oroszországi antant-invázió kudarcának problémáját vitte színre. A szerzőt elsősorban az izgatta, miért szenvedett vereséget a fiatal szovjet állam éhes és rongyos, rosszul felfegyverzett partizán alakulataival szemben a látszólag korlátlan erőforrásokra támaszkodó intervenció. A külföldi hadsereg vereségének magyarázatára azt a bomlási folyamatot akarta bemutatni, amit egyrészt a régi Oroszország dekadenciája, másrészt a forradalmárok öntudatos, hallált megvető bátorsága idézett elő soraikban. A darab szerint néhány fiatal forradalmár, különösen Jeanne és Michel agitációjának, valamint a tényleges helyzet látványának hatására a honvággyal és háborús csömörrel vívódó idegen katonák fölláznak és megtagadják a harci parancsot, az intervenció csapatoknak ki kell tehát vonulniuk a győztes forradalom diadalmas seregei előtt. Lengyel György erről a kérdéstről áthelyezi az előadás súlypontját arra az örvényre, amely végül is elnyeli az Ogyesszába szorult kupeckedő, önző és tehetetlen burzsoáziát, a sok gazdag üzért és gyárost, a már csak a kártya csataterein akcióképes tisztjeivel együtt. Nehezen megjeleníthető, túlságosan sokfelé ágazó, némileg leegyszerűsített jellemekkel dolgozó alkotás Szlávin színműve. A drámai mondanivaló lényegét nem a hősök, hanem az izgalmas történelmi probléma hordozza, és ez biztosítja a színmű belső feszültségét is. Nem volt tehát könnyű dolga Lengyel György rendezőnek. Legfőbb hibájául

azt róhatjuk föl, hogy nem érzékeltette megfelelő külső eszközökkel, – például az első jelenetben az intervenció sok katonásabb megjelenítésével – azt a folyamatot, ahogy az eleinte ütőképes hadsereg erejét a belső okok fokozatosan szétmorzsozták. Hatásos drámai összeütközéstől fosztotta meg az előadást azáltal is, hogy a katonákkal közvetlen összeütközésbe kerülő hadnagy szerepét az erőtlén Lőte Attilával játszattja. Általában nemcsak a feszültség, de a lendület is kevés a Madách Színház előadásában. Viszont néhány jelenet, – különösen a gúnyos beállításúak – igen hatásosak, s mindig föl villanyozódik a közönség, ha Gobbi Hilda, vagy Ajtai Andor, a gazdag üzletasszony, Madame Xidias, illetve az intervenció parancsnok szerepében színre lép. Rokonszenves a bátran szerepeltetett fiatal színészek duzzadó tehetsége is. Tetszett a Jeannet alakító Farkas Gabi és Molnár Piroska Szánya szerepében; Huszti Péter pedig valósággal remekelt, amikor a tábornokkal szemben igen finom eszközökkel el tudta játszani azt is, hogy a halált is vállaló bátorsága nem fanatikus hitből, hanem mély belátáson alapuló öntudatból fakad. Rajtuk kívül kitűnő alakítás Balázsovi Lajosé is, Zsenya hálás, de nem könnyű szerepében. Nem tetszett viszont a fordítás néhány beatnik ízű és ide bizony egyáltalán nem illő „kiszólása”.

Kellemes, mulatságos színházi este Rozov *Ketten az úton* című mai történetének bemutatója a József Attila Színházban. A nem túlságosan mély mondanivalójú darab könnyű szerepei csillogó lehetőséget kínálnak a szereplőknek, akik teljes mértékben ki is használják ezt. Bizonyára ennek az előadásnak lesz a legnagyobb közönség-sikere az orosz-szovjet ciklusból – Gogol monodráma, az *Egy örült naplója* után. Mert a kitűnő művészi izléssel újjávarázsolt Pesti Színház (volt Bartók Terem) színpadán láthatjuk az őszi évad legnagyobb színházi eseményét: Darvas Iván feledhetetlen alakítását a cári Oroszország könyörtelenül merev társadalmi rendjének átszakíthatatlan korlátai között megőrülő Akszentyij Ivanovics Popriscsin szerepében. A két francia szerző – Sylvie Luneau és Roger Coggio –, valamint Czimer József által színpadra alkalmazott Gogol-elbeszélés csodálatosan finom lélektani árnyalással viszi végig Popriscsin kistisztviselő belső egyensúlyának fölbomlását az idegrendszer teljes csődjéig, a hős elméjének „szabályos” megháborodásáig. Darvas eljátszik minden gondolati és érzelmi árnyalatot, pontosan érzékelteti az ideg- és elme-állapot minden változását. Látjuk bogaras csinovnyikként és az elmeegógyintézet szánivalóan megkínzott ápoltyaként, amint a szenvedés felszínre hozza utolsó tisztá pillanatait és ezekben anyját hívja; de látni véljük még azt is, amit Darvas csak elmond (és eljátszik) életéből s álmaiból. A Pesti Színház elbűvölt közönsége fizikailag is rendkívüli színészi teljesítmény részese; olyan teljesítményé, ami még kivételes képességű színészek pályáján is ritkaság.

Ugyanitt mutatott be a Vigszínház együttese egy bájos modern vigjátékot, Roman Weingarten *A nyár* című „színpadi költeményét”. Az absztrakt ízű színjátékban két gyermek kissé kusza nyári álmai elevenednek meg előttünk, két furcsa „macska” és a háttérben egy kis szerelmi tragédia társaságában. Néhány nyári nap és éjszaka eseményeit látjuk, de talán nem is egyetlen nyáron, hanem több évnyi idő-keretben. Bölcselkednek az úri viselkedésű macskák, Félcseresznye és Hagymafenség, álmodoznak a gyerekek, s közben érkeik tudomásul adják, hogy magányos életükhöz közelebb kerül a könyörtelenül kemény valóság, amelyben a szeretők megcsalják és elhagyják egymást; – de a legyek nem írnak Rómából okos szerelmes levelet cigarettapapírra. Várkonyi Zoltán rendezése kedves és valóban tündéri; némileg zavar azonban, hogy a különben igen jól játszó Tordy Gézátt sokkal idősebbnek véljük a kellenél, és így szellemi visszamaradottságnak érezzük gyerekeségét; s még inkább zavaró Venczel Vera külső megjelenése. A két macska alakítója közül Tahi Tóth Lászlót inkább csak azért érezzük gyöngébbnek, mert a másik cicát Toma-nak Nándor – a legszívesebben azt írnám – élethűen varázsolja elénk. A járása, a mozdulatai, ahogy odadugja a fejét a simogató kislány keze alá, vagy ahogy kinyújtózik, olyan, mintha egész életében csak a macskák viselkedését tanulmányozta volna. Öröndetes, hogy Budapest új színháza Darvas feledhetetlen alakítása mellett ezzel a meglepetéssel, ezzel a másik rendkívüli színészi teljesítménnyel mutatkozott be. Az *Egy örült naplója* című monológdráma a Gogol-novella magas művészi színvonala

ellenére sem önértékével, hanem Darvas Iván játékával emelkedik a sikerek közé; Weingarten darabja pedig mégcsak nem is különösen eredeti, vagy bölceleti mélységű alkotás. Mégis nagy örömmel üdvözljük az új színháznak ezt a két bemutatóját abban a reményben, hogy a Vígyszínház együttese folytatni fogja ezt a sorozatot, amely kitűnően illik a kis színház bensőséges légköréhez, s ami kétségtelenül új színfolt a főváros kulturális életében. A problematikus mondanivalójú drámákkal kísérletező Thália-Stúdió mellett ettől a kamaraszínháztól a magam részéről azt várom, hogy a színészek és rendezők számára teremtsen kísérletezési lehetőséget szerepdarabokkal, különleges hangvételű színjátékokkal.

A magyar irodalmat az őszi évad új bemutatói között – Somogyi Tóth Sándor drámája mellett, amiről a következő alkalommal szeretnék beszámolni –, Molnár Ferenc három egyfelvonásos és Gyárfás Miklós *Egy nő, akinek lelke van* címmel bemutatott vígjátéka képviseli. Molnár ügyes színpadi alkotásai, mint mindig, most is kitűnő játéklehetőséget teremtenek a Madách Színház együttesének, de be kell vallanom, hogy velem a legjobb színészek és a legötletesebb rendező nem tudja megkedveltetni a színjáték-szerkesztés e legügyesebb magyar mesterének műveit. Sajnos nem üdvözölhetjük a remekműveknek kijáró lelkesedéssel Gyárfás vígjátékát sem. Remek ötlet a címszereplő jellemzése; a nő ugyanis, akinek lelke van – arról nevezetes, hogy megszánja a szerencsétlen férfiakat; aki tehát meg akarja hódítani, annak valamilyen, lehetőleg minél nagyobb szerencsétlenségre kell szert tennie. A komédia onnét indul ki, hogy ebbe a nőbe – aki mellel egy sláger-férjet is álmodott magának –, beleszeret az elfuserált életű költő-újságíró, aki a barátja halálával akarja meghódítani. A barát azonban él, és ebből természetsszerűleg kisebb bonyodalmak keletkeznek, míg végül a halottnak mondott barát – az erősebb egyéniség – elhódítja az érzelgősségéből kigyógyított nőt. Nem tagadom, hogy van a színműben felvetett problémának bizonyos társadalmi gyökere, s az is igaz, hogy a fölvetődő magányosság-probléma jobban érvényesülne idősebb színészek alakításában, sőt a szerzőnek az a szándéka is rokonszenves, hogy nevetségessé teszi hősei érzelgősségét; lényegében azonban a mű sikere nem ezen alapszik, hanem Gyárfás roppant ügyes írástechnikáján. A színmű szövegében hemzsegnak a divatos slágerekkel és pesti „kiszólásokkal” asszociáló részletek; s aligha véletlen az is, hogy a szereplők közül az egyiknek keresztneve legnépszerűbb labdarúgónk nevével egyezik, a másik pedig a divatos slágert idézi (Piroska) stb... No, de azért a sikerből ne feledjük ki a kitűnően komédiázó színészeket sem, elsősorban Tóth Juditot és Koncz Gábort, valamint Sólyom Ildikót és Bujtor Istvánt.

Sok és nagy művészi problémával mutatkozott be tehát az őszi évad. Átütő sikerrel – két nagyszerű színészi teljesítmény (Darvas és Tomanek) mellett – nem számolhatok be, viszont jórészt erősen vitatható a bemutatott darabok kiválasztása és méginkább az értelmezése. De a fővárosi színházak műsorának túlnyomó részét nem is az újonnan színpadra vitt művek, hanem az ún. repertoár-darabok töltik ki. S itt szeretnék annak a kétségemnek hangot adni, hogy vajon helyes-e az a jelenlegi gyakorlat, hogy egyes darabokat évekig műsoron tartanak és a legtöbb fővárosi együttes tagjai 5–8, illetve a két színházi épületben 10–15 darabban lépnek föl párhuzamosan? A nagyobb választási lehetőség kétségtelenül előnyös a közönség számára, tapasztalatom szerint azonban a bemutatót követő előadások művészi színvonala rohamosan csökken, s különösen egy-egy nyári szünet után érezhető, hogy a színészek rettentően unják szerepeiket.

BAJOMI LAZÁR ENDRE: *Francia krónika*

BENKŐ ÁKOS: *Könyvek a mai francia regényről*

VÁRÓCZI ZSUZSA: *Új kor nyitánya*

NEMES ISTVÁN: *Az új szovjet irodalom*

LOVRITY ENDRE: *Dobozy Imre: Kedd, szerda, csütörtök*

KONDOR LÁSZLÓ: *Nemes György: Háló*

BORBÉLY SÁNDOR: *Horgas Béla: Távoltságok*

TÁLASI ISTVÁN: *Sumonyi Zoltán: Spártai suhanc*

BELLYEI LÁSZLÓ: *Három ifjúsági regény*

THIERY ÁRPÁD: *TV-szemle*

A JELENKOR krónikája

BAJOMI LAZÁR ENDRE

Francia krónika

EGY IRODALMI ÉVAD MÉRLEGE

Franciaországban az irodalmi idény ősztől őszig tart. Szeptemberben zúdul a kritikusokra meg a közönségre a könyvnyitány – aminek az az egyszerű oka, hogy a jelentős díjakat összesen ítélik oda, mint például a Goncourt-, a Renaudot-, a Fémina-díjat. Az év végi nagy hajrában több száz mű vesz részt. Java részüket gyorsan beborítja a feledés szürke pora, s bizony még az is megesik, hogy a nagy díjakkal jutalmazott regényeket is hamar elfelejtik...

Mint mindig, a legutóbbi évadból is a regény került ki győztesen. A sokszor elparentált, az állandó válságban lévő regény, amely azonban – mint a példányszámok mutatják – verhetetlen, legalábbis kereskedelmi téren. A nagy példányszámban elkelt műveknek több mint a fele a regény műfaji kereteibe tartozott, s ezeken a kereteken belül is a nagy évvégi díjak kalauzolják az olvasók tömegeit. Ez magyarázza, hogy Edmonde Charles-Roux asszony olvasmányos regénye (*Feledni Palermót*) 300 000 példányban fogyott el, s ha nem is éri el például egy olyan Goncourt-díjas mű kelendőségét, mint a nálunk is megjelent Schwarz-Bart-regény (*Igazak ivadéka*), amelyből 450 000 példányt adtak el, még mindig nagyon tisztességes átlagot képvisel és megerősítette a hagyományos realista regény – minden látszat ellenére – elég erős állásait. Schwarz-Bart egyébként, hosszú hallgatás után, ismét jelentkezett: feleségével együtt írt egy új regényt, amely egy nagy ciklus első kötete (*Sertéssült zöld banánnal*). Ez is jelentős sikernek bizonyult: eddig 90 000 példány fogyott el belőle.

A nagy példányszámot elért könyvek közt egyébként alig van meglepetés vagy új név. A vezető művek jegyzékén olyan jól ismert nevek szerepelnek, mint Troyat, Simone de Beauvoir, Kessel, Peyrefitte (akinek minden műve a botrányt súrolja;

nemrég ugyanazt a nagyon sikamlós témát dolgozta fel, amit a magyar közönség a *Szüzet a hercegnek* című filmből ismer, legutóbb pedig *Szerelmünk* címmel egy száz-ezer példányos regényben többé-kevésbé a saját és sajátos szerelmi életét írta meg). Az említett Troyat sikere egyébként azt bizonyítja, hogy ma, mikor sokan azt mondják, hogy a kisregény felel meg gyorstempójú, úrhajós és atomerejű korunknak, még mindig kiadós vállalkozást jelentenek a regényfolyamok. Az 1911-ben Moszkvában született Henri Troyat (igazi neve Taraszel), aki állítólag a Kis Larousse-ból tanult meg franciául, nagy családregényének most megjelent III. kötetével rögtön Charles-Roux mögé került, 245 000 példánnyal (ő még 1938-ban elnyerte a Goncourt-díjat). Közel 150 000 példányt ért el egy másik orosz származású író, Joseph Kessel, *A lovasok* című, Afganisztánban játszódó izgalmas regényével. (Ezt a nagy hírű francia író és hírlapíró nálunk alig ismerik, bár az Európánál megjelent *Az oroszok* című afrikai tárgyú regénye.) 120 000 példányt adtak el Simone de Beauvoir legújabb regényéből (*Szépítő tükör*), melyet a francia polgári kritika elég fanyalagva fogadott. Beauvoir ebben a regényben nem a szokott milliót, tehát nem a haladó értelmiséget ábrázolta, hanem a legmaibb nagypolgári rétegeket, a technokráciára esküvő, a „foggyasztási civilizáció” fölényében bizó gyárosokat, nagyiparosokat, mérnököket. De a Laurence nevű főhősnő, aki egy reklámirodában dolgozik, mégis közel áll a szerzőhöz, s az ő alakjával kapcsolatban az egész műben hangot kap a kellő gúny mellett, az indokolt szánalom is.

José Cabanis *A toulouse-i csata* című, Renaudot-díjas kisregénye is körülbelül 120 000 példányban fogyott el, de szerintem ezt főleg a díjnak és a körülötte csapott reklámnak köszönheti, mert önmagában véve nem jelentős alkotás. Akár Gide *A pénzhamisítók* című híres művében, a keret itt is az, hogy az író regényt ír. Az elbeszélő a kevésbé ismert 1814-es toulouse-i csatát választja tárgyául, de nem megy neki az írás. A regény három síkon játszódik: az említett angol-francia ütközet; az elbeszélő viszonya Gabrielle nevű szeretőjével; az elbeszélő gyermekkor. Cabanis szépen ír, de a hármas prizma sokszor bosszantóan kuszává teszi a kisregényt.

Nagy siker volt Anne Philipe (Gérard Philipe özvegye) második regénye: *Találka a dombon* (110 000 példány). Százezren felül fogyott el a szorgalmas és elapasztó hatatlan vénájú Georges Simenon legújabb regénye (*A Macska*). Ötven és százezer közt kelt el a nálunk is jól ismert Jean-Pierre Chabrol új regénye (*La Gueuse* – ami a Köztársaság jobboldali gúnyneve, egyébként „koldusasszony”); egy katolikus szerző, Gilbert Cesbron, *Mozartot ölik meg* című regénye, mely a szülők viszályát meg-sínylő gyermekek sorsát ábrázolja; Kléber Haedens kritikus *Vége a nyárnak a hársak alatt* című Interallié-díjas regénye, egy mai vidéki liba satírája. A szellemes, jól pergő írás hol légiesen könnyed, hol maró és csípős. Haedens a figurák, helyzetek, hangulatok mestere, de a lélektani mozzanatokkal és a jellemeikkel már némi baj van.

Körülbelül 50 000 példányban fogyott el André Chamson *A Kevély* című történelmi regénye, amely a *Superbe* nevű gálya rabjairól, s elsősorban a szerző hugenotta őseiről szól, és olvasmányosan, meleg emberséggel, árnyalatosan festi ezt a kegyetlen kort.

Ennyit a regényekről. Persze, a regény azért mégsem egyeduralkodó; sok kritikai, elméleti, ismeretterjesztő műnek, útleírásnak, esszének is volt sikere. Megjegyzem, hogy az említett jegyzékben, a harmadik helyen, tehát Charles-Roux és Troyat után, rögtön egy nem szépirodalmi könyv következik, mégpedig az *Idézetek Mao-Ce-tung elnöktől* című könyvecske, amit persze nem az magyaráz, hogy a francia tömegek felcsaptak a „kulturális forradalom” hiveinek, hanem egyszerűen a kíváncsiság. A második ismeretterjesztő mű, mely roppant sikert ért el egy Tutankamenről szóló könyv – aminek nagy sikerét viszont a Párizsban rendezett egyiptomi kiállítás magyarázza.

Szerényebb, de viszonylag jelentős sikere volt George D. Painter angol kritikusnak Marcel Proustról írott művével; Hotchner amerikai szerzőnek *Hemingway papa* című könyvével; Armand Lanoux-nak Maupassant-ról írt, egyszerre filológiai és hű és izgalmasan olvasmányos életregényével; Philippe Jullianneknak Oscar Wilde-ról szóló

életrajzával; s Clara Malraux-nak, önéletrajza második kötetével. Ha már az önéletrajzoknál tartok, meg kell említenem a Vercors-ét, amely szintén szép sikert ért el: *A Csend csatája* a magyar származású kitűnő ellenálló író háborús kalandjait meséli el.

Ami az esszéket illeti, nagy divatja van a nyílt leveleknek: 70 000 példányban kelt el például az André Maurois-é, melynek címe: *Nyílt levél egy fiatalemberhez az élet művészetéről*.

A külpolitikai vonatkozású művek közül a Távol-Kelet állt az érdeklődés középpontjában: K. S. Karol, az *Expressz* hetilap munkatársa, *Mao Kinája* címmel írt könyvet és Jean Lacouture *Ho Si Minh*-életrajza 30 000 példányt ért el.

Érdekes végül, hogy egy olyan elitíró, mint a hermetikus Beckett, szintén belépett a sikeres szerzők sorába. A megjelenés évében összesen csupán 125 példány fogyott el a *Godot-ra várva* című színműből, ma már azonban az összpéldányszám a 70 000-nél tart! Bizonyos szempontból hasonló jelenség, hogy a különös sorsú Boris Vian egyik legszebb, legmeghatóbb regénye, a most megfilmesített *Tajtékos napok*, négy év alatt egy zsebkiadásban 110 000 példányt ért el.

Az évad legeslegnagyobb sikere azonban egy rajzos kalandregény: *Astérix és a Normannok*, amelyet 1 500 000 példányban kapkodtak el! A könyv egyébként az Astérix-sorozat kilencedik folytatása. Az egész széria eddig több, mint ötmillió példányban fogyott el. Ennek az a titka, hogy tiztől nyolcvan éves korig mindenki olvashatja, illetve nézheti...

A SZÍNI ÉVAD MÉRLEGE

Az 1966/67-es francia színházi szezon két fő jellemző vonása közül az első – a decentralizáció fokozódása – öröndetes; a második – az angol darabok beözönlése – francia szempontból már kevésbé.

Ami a decentralizációt illeti, az elmúlt másfél évtizedben megszűnt a nagybulvár kiváltságos helyzete, sőt magáé Párizs is: szép számmal alakultak vidéki központok – amelyek közül a villeurbanne-i (Planchonék) nálunk is járt – s ezek a merész kísérletezés és a nép felé fordulás alkotó műhelyei lettek. Néhány év óta ez a folyamat úgy fejlődött tovább, hogy egyre több társulat kezdte meg működését Párizs peremén, a híres „vörös övezetben”, s ez lehetővé tette, hogy a városi tanácsoktól támogatott színházak, bátor kultúrpolitikát folytatva és olcsó helyarákat biztosítva, végre a megvalósulás felé vigyék a nép és a színház találkozását, amelyről Jaurès és Romain Rolland álmódott. Ilyen új haladó társulatok működnek Aubervilliers-ben, Nanterre-ben, Villejuifben, Gennevilliers-ben, és Párizson belül többé-kevésbé ilyennek számít a Malraux-kezdemenyezésére született Keletpárizsi Színház, amely a nagy munkásnegyedben, Ménilmontant-ban működik. Ezek a társulatok nagy igyekezettel kísérleteznek, és iparkodnak időszerű politikai mondanivalójú darabokat is bemutatni, széles skálájú műsorpolitikával dolgoznak. Aubervilliers-ben például – ez az egyik legjobb peremszínház – egy O'Neill-színművet mutattak be (*Eljő a jeges*). Hőse az anarchista mozgalom kiábrándult veteránja. Nanterre-ben Svarc szovjet író *Sárkány*-át vitték színre. Két vietnami tárgyú darab is született: az egyiket Armand Gatti írta, a másikat két kezdő. Sajnos egyik sem sikerült.

A *Comédie Française* deszkáin a nagy eseményt Molière *Dom Juan*-jának felújítása jelentette. Viharos sajtóvitát váltott ki, mert a konzervatív kritika élesen elítélte Bourseiller merész rendezését, megjegyezvén, hogy az ilyen hagyományrobbantó merényletek nem a nemzeti színházba valók. Gabriel Marcel, a *Nouvelles littéraires* katolikus-egzisztencialista kritikusa, egyenesen árlást emlegetett! A *Comédie* volt kamaratermében, az Odéonban, amelyet most *Théâtre de France*-nak hívnak és amely Barrault birodalma, a *Sevillai borbély*-t újították fel. Mint mindig, most is nagy sikerrel. Itt került bemutatásra a szintén sok vitát kiváltó *Szent Antal megkísértése*, melyből – Flaubert híres műve nyomán – Béjart készített merész baletet. Felavatták az Odéon új kísérleti termét is, Nathalie Sarraute, az „új regény” irányzat

egyik jelentős képviselőjének első két kis színpadi művével (*A Csend és A hazugság*), de minden különösebb siker nélkül. Az Országos Népszínház, amely hajdan Vilar vezetése alatt világraszóló sikereket ért el, most Wilson vezetésével elég halványan ragyog. Szép sikerrel mutatta be ugyan Brecht *Mahagonny*-ját, de Háry Gyula *Isten, császár, paraszt* című drámája már nem nyerte meg a közönség tetszését. Nem jelentett különösebb eseményt egy tehetséges párizsi órásmester, a fiatal Georges Michel *Támadás* című darabja sem, pedig a Sartre által felfedezett szerző a mai nyugati társadalom időszerű, érdekes alapkérdéseit viszi színre. Tavasszal avatták fel a T. N. P. kamaratermét is, ezt Gémier-ről, a népszínház úttörőjéről nevezték el. Ebben a teremben vendégszerepelt nagy sikerrel a lyoni Kothurnusz Színház Guilloux: *Cripure* című drámájával, amelyet Marcel Maréchal, a színház vezetője, a Goncourt-díjas (magyarul is megjelent) *Fekete vér* című nagyszerű korai egzisztencialista regényből vitt színre.

A nagynevű francia drámaírók közül ebben az évadban senki sem jelentkezett új művel: sem Anouilh, sem Sartre, sem Montherlant, illetve Anouilh csak egy Kleist-adaptációval próbálkozott, de nem sok sikerrel. A második vonalban kiemelkedő sikert aratott Félicien Marceau, *A tojás* szerzője, ötletes és fordultatos *Találkoztam az igazsággal* című komédiájával a *Comédie des Champs-Élysées* deszkáin. Darabja olyan közönségsiker, hogy az új évadban is játsszák. A prózaírással többé-kevésbé felhagyott Françoise Sagan a *Gymnase*-ban aratott sikert két bestsellerrel (*Az ájult* és *A tövis*), amelyek jó színpadi érzékről tanúskodnak, de nem sok eredetiséget árulnak el.

Marcel Aymé, aki egy évtizeddel ezelőtt egy sor színi sikert aratott, nem tud újra feltörni, a *Belzébír-megegyezés* című bizarr darabja, mely egy olyan államról szól, ahol törvényes és intézményes a gyilkosság, nem sikerült. Marcel Achard, a *Bolond lány* nálunk is közönségvédő szerzője, nem írt új darabot, hanem egyik legkedvesebb régi sikerét a *Fajankó*-t újította fel. Két nagy francia siker futott még az évadban: René de Obaldia *Vadnyugati szél* című lendületes és ötletes szatírája, amely még az előző idénnyől jött át, s Romain Weingarten *A nyár* című különös darabja, mely mint az év legjobb francia bemutatója, elnyerte a színikritika díját. A francia avant-garde dráma „nagyágyúja”, Ionesco sem produkált újat, az Athénée viszont sikerrel újította fel *A király halódik* című magyarul is megjelent művét.

A jelzett angol inváziót Jellicoe, Pinter, Saunders, Osborne és Wesker neve fémjelzi. Közülük a legnagyobb sikert az utóbbi aratta, kinek *A konyha* című darabját a Napszínház nevű fiatal kompánia mutatta be. Az egyéb külföldi sikerek közül kitűnt Weiss *Marat-Sade*-ja; Mrožek *Tangó*-ja, melyet Claude Roy alkalmazott francia színre; Pirandello egyik darabja – itt jegyzem meg, hogy a Nemzetek Színházában a legnagyobb sikert a milánói Piccolo Teatro aratta *A hegy óriásai* című Pirandello-művel – az Antoine Színházban; a végül Csehov *Három nővér*-e, melyet csakugyan három nővér, az orosz származású Poljakov-lányok (Marina Vlady és két nővére) játszottak, a félig szintén orosz származású André Barsacq rendezésében.

A francia színházi élet olyan változatos, hogy nem nagyon lehet semmiféle összegező végkövetkeztetést levonni egy évad mérlegéből. Gabriel Marcel szerint ezt a szezon a kuszaság jellemezte (ami önmagában nem sokat mond...); a *Monde* nagy tekintélyű színikritikusa pedig (B. Poirot-Delpech) kiemeli, hogy az évad majdnem minden nagy sikerét – az elmúlt évekkel szemben – a magánszektor bemutatói hozták, holott az állam és a városok szubvenciói emelkedő irányzatot mutattak. Dehát a színház – mint minden művészet – nem egyszerűen pénzkérdés...

A KILENCVENÉVES „TÜZCSIHOLÓ” HALÁLA

Ha nem tévedek, a magyar irodalmi sajtó nem vett tudomást egy nagy francia avant-garde-szerző haláláról. Az 1967-es nyár, amely oly pusztító volt nálunk, a francia alkotókat aránylag megkímélte. Meghalt viszont egy kilencvenegy éves költő,

Pierre Albert-Birot, aki nálunk teljesen ismeretlen volt életének mind a kilenc évtizede alatt . . .

Pedig nem volt akárkül!

Maga Apollinaire nevezte el „pyrogène”-nek, vagyis tűzcsiholónak, s nemrég még mindig olyan fiatalos, oly buzgón kezdeményező volt, mint nálunk Kassák. Hogy itthon nem tartották számon, nem szégyene a magyar szellemi életnek, hiszen hazájában sem volt próféta, és aggastyánként is általában csak kis tiszavirág életű folyóiratok fogadták be, műveit pedig részben maga nyomta egy kis kéziszajton. Nem a tehetség hiányzott a sikerhez, hanem inkább az volt az oka a félre-, illetve megismerésnek, hogy a szellemi merészséget nagy szerénységgel palástolta. Noha 1917-ben a szürrealista irányzat egyik elindítója volt, nem csatlakozott hozzá, mert mindig féltékenyen óvta szabadságát. Így például, amikor 1950-ben végre akadt kiadó *Grabinoulor* című monumentális prózai munkájára, nem volt hajlandó teljesíteni a kiadó egyetlen feltételét, mégpedig azt, hogy lássa el központozással a hatalmas szöveget . . .

Pierre Albert-Birot alapította a *Sic* című folyóiratot az első világháború előtt, amely nagy szerepet játszott az avant-garde irodalomban; ő rendezte Apollinaire híres *Teiresziasz emléi* című darabját 1917-ben.

Birot a Saint-Germain-des-Prés irodalmi és művésznegyedben lakott, a rue des Saint-Pères-en, abban a házban, ahol valaha Remy de Gourmont élt. Friss volt, és nemrég vett el feleségül egy csinos fiatal nőt. Úgy látszott, még megéri az igazi dicsőséget: egyre több fiatal költő kereste fel otthonában, mind több szerzői estet rendeztek írásaiból, a rádió is műsorra tűzte műveit, s Pierre Seghers végre a kitűnő *Mai költők* sorozatban megjelentetett egy válogatást, amelyhez Jean Follain irt előszót, aki minden biznnyal Apollinaire hajdani harcostársának a legjobb élő ismerője. (Ebből a kis kötetből lehet megtudni sok olyan érdekes apróságot, mint például, hogy Birot mellel szobrászkodott is, és ifjan több párizsi épület homlokzatát díszítette.) Halála előtt néhány nappal hagyta el a sajtót utolsó verskötete: *Száz új verscsepp* a címe. Jean Rousselot irt nekrológot róla az egyik irodalmi hetilapba, *A kilencven éves szerelmes* címmel. Neki kell elhinnem, és már-már el is hiszem, – hogy Grabinoulor, ez a különös figura, aki egyszerre Ulysses és Tarzan, Pantagruel és Fantomas volt, egy remekmű hőse.

ZSEBKÖNYV-HÁBORÚ

Az utóbbi tíz esztendőben nagy lendületet vett Franciaországban a zsebkönyvkiadás. Az első, mindmáig legjelentősebb, legelterjedtebb sorozat, a *Livre de Poche*, évi példányszáma az 1963-as 17 millióról 1967-re már 30 millióra rúgott. Természetesen a regény az uralkodó ezen a területen is; mégpedig elsősorban klasszikusok, de a maiak sem panaszkodhatnak, akik közül Sartre, Malraux, Bazin, Sagan a „nagy-menők” (e szerzők zsebkönyvkiadásából havonta több mint 5000 példány fogy el.)

A *Livre de Poche* is kiad mindenféle műfajt, de, ismétlem, elsősorban a regényre van „profilírozva”. Egy nemrég indult sorozat, a Gallimard-nál futó *Idées*, ezzel szemben kizárólag az elméleti írásokra, az esszékre van szakosítva. Az 1967 nyaráig megjelent 118 kötetből több mint tíz meghaladta a százezres példányszámot (Camus, Alain, Sartre, Freud, Jean Rostand művei). Ahogyan terjed ez az új könyvtípus, úgy nő a verseny is. A kiadók sokszor kapkodva, meggondolatlanul indítanak el zsebkönyv-sorozatokat, s belebuknak, mert 15 000 példányon alul nem kifizetődő. A konkurrenciának persze megvannak a maga előnyei is: a kiadványok egyre változatosabbak. A *Livre de Poche* sorozat 1965-ben megindított egy illusztrált szériát, amely alig drágább mint a rendes (a normális 3, 4, 5, az illusztrált 6 frank), pedig több száz reprodukció van benne. Az első ilyen kiadvány Élie Faure *Művészettörténete* volt, amelyből 80 000 példány kelt el. Ebben a sorozatban jelent meg a nálunk néhány évvel ezelőtt kiadott Herbert Read-mű (*A festészet története*). Az illusztrált sorozatból azonban évente csak 10 kötet jelenik meg.

A francia nyelvű zsebkönyv-kiadás Belgiumban kezdődött, ahol a Gérard et Cie kiadó 1949-ben megindította a *Marabout*-sorozatot, amely ma is konkurrenciát jelent a franciáknak. A *Marabout*-kiadványokon belül van egy sorozat, amely bőven illusztrált népszerű tudományos és ismeretterjesztő műveket ad ki, sok kötetben (pl. *Egyetemes világtörténet*, 12 k., *A világ festészetének mesterei*, 12 k.); a *Marabout-scope* sorozatban fényűző kiállítású fényképalbumok jelennek meg; a harmadik sorozat mindennapi, közhasznú tudnivalókat közöl, a gyermekneveléstől a virágtenyésztésig; a negyedik sorozat regényeket és elbeszéléseket publikál (Dumas, Balzac, Flaubert, Stendhal, P. Boulle, Gogol, Csehov, Tolsztoj, Gorkij); ugyanennek a sorozatnak van egy illusztrált változata, mely a klasszikus remekműveket klasszikus illusztrációkkal közli (G. Doré, Daumier, Gavarni). Ezeken kívül van még két *Marabout*-sorozat, az egyikben kémregények, a másikban ifjúsági művek jelennek meg.

FRANCIA VONATKOZÁSÚ MAGYAR KÖNYVEK

Két antológia. – Az egyik gyűjtemény két kötetben jelent meg az Európánál, Konrád György igényes válogatásában, a Modern Könyvtár című népszerű sorozatban, *A francia „új regény”* címmel, amely nemcsak a *nouveau roman* leghíresebb alkotóinak műveiből (Beckett, Sarraute, Robbe-Grillet, Simon, Butor) közöl bő és jellemző részleteket, hanem nagyon jól válogatott szemelvényeket tár a magyar olvasó elé az „új regény” íróinak elméleti műveiből is, sőt – s ez a kiadvány egyik pozitívuma – részletesen visszhangozza az új törekvésektől kiváltott vitákat is, pro és kontra. A két kis kötetet a szerzőknek szentelt és gondosan megszerkesztett jegyzetanyag egészíti ki. (Apró tévedések azért akadnak benne: Romain Gary 1945-ös regénye megjelent magyarul is, mégpedig *Hajnal telé* címmel, tehát nem lett volna szabad a tapadó címfordítást közölni: *Európai iskola*). Ez a két kötet 11 400 példányban jelent meg, s azt hiszem, hogy „az unalom irodalmából” ennyi bőven elég...

A hagyományosabb típusú francia irodalom kedvelői inkább a *Szerelmesek éjszakája*-t fogják választani, amely az Európa zsebkönyvsorozatban jelent meg, 41 350 példányban, bár ez a kötet is tartalmaz avant-garde írásokat (pl. Le Clézioétól), de lényegében a realizmus keretein belül marad, és részben nálunk is jól ismert szerzők elbeszéléseit közli (Arland, Bazin, Boulle, Courtade, Gary, Vercors).

Dumas-tól és a Dumas-kről. – A nálunk is nagyon népszerű Dumas művei után a magyar közönség a két Dumas életével is megismerkedhet, sőt a hároméval, mert Maurois legújabb színes életrajzát *A három Dumas*-nak szentelte (az első, Napóleon tábornoka volt). Míg Maurois műve a Gondolatnál jelent meg, az Európa id. Dumas Sándor emlékiratainak egy – érdekesen és ügyesen válogatott (Örkény István munkája) – részét adta ki. Azt hiszem, nem kétséges, hogy a három Dumas közül a középső, tehát a *Monte Cristo* szerzőjének az élete a legizgalmasabb. Olyan színes, kalandos, érdekes és változatos, mintha egy nagy mesemondó képzelőének szüleménye volna – például Alexandre Dumas-é. Maurois műve, mely a kiváló regényes életrajz-író egyik legjobb ilyen típusú alkotása, ügyesen elegyíti a filológiai kutatást az izgalmas megjelenítő erővel, s ehhez felhasználja a még mindig kiadatlan – részben családi levéltárában található – leveleket. (Kár, hogy a kötetben sok a sajtóhiba, meg hogy – nem tudom, kinek a túlbuzgóságából – mindenütt úgy kapcsolják a ragokat George Sand nevéhez, mintha *Szan*-nak kellene ejteni, holott a helyes kiejtés: *Szand*, tehát pl. nem „Sand-nal”, hanem „Sanddal”. – Réz Pál általában kitűnő fordításához csak egy megjegyzésem van: a 245. oldalon bizonyos XV. Lajos korabeli *bolondos épületek*-ről esik szó: szerintem egy épület nem lehet „bolondos”; itt a *folie*-ről van szó, mely egyszerűen „kéjzlak”).

Harsányi Zoltán: Stendhal. – A maga korában meg nem értett Stendhalt a XX. század írói és kutatói (Gide, Valéry, Léautaud, Aragon, Vailland, továbbá Martineau, Jean Prévost), a megszállott stendhaliánusok és a fanatikus beylisták egész serege olyan magasra emelték, hogy minden más XIX. századi író-üstökös ragyogását elhalványítja. A széles olvasóközönség körében nálunk is Stendhal az egyik legnépszerűbb

francia író. A róla szóló magyar irodalom azonban – amelyből mindenekelőtt Illés Endre tanulmányai válnak ki – szegényes. Ezen javít most valamit a Gondolat irodalomtörténeti kiskönyvtárában megjelent 34. kötet, amelyet Harsányi Zoltán nagy buzgalommal és elmélyedéssel szentelt a *Vörös és fekete* írójának, miután a helyszínen, azaz Grenoble-ban is tanulmányozta a bő Stendhal-anyagot. A pontos kis munka bizonyára hasznos bevezetőt nyújt a további Stendhal-tanulmányozásokhoz, különösen a tanuló ifjúság esetében. Harsányi érdekesen meséli el az író hányatott, gazdag és elég boldogtalan életét, s részletesen ismerteti műveit. El lehetett volna persze képzelni kevésbé didaktikus, alanyibb Stendhal-esszét is, de így is hasznos és hézagpótló munka. Az egyébként pontos és gondos szövegre vonatkozólag megismételhetem, hogy Sand neve itt is rosszul ejtődik, valamint, hogy a 185. oldalon Martineau, a nemrég elhunyt buzgó stendhaliánus egyik művének a címe sajnálatosan eltorzult: nem *Petite Dictionnaire Stendhalienne*, hiszen a *Dictionnaire* himnmű (tehát helyesen *Petit Dictionnaire Stendhalien*). A bibliográfia megemlíthette volna még Jean Prévost és Claude Roy Stendhal-monográfiáit, és talán az érdekesség kedvéért azt is, hogy Jacques Decour, a *Lettres Françaises* alapítója, az Ellenállás vértanúja, is írt egy kis könyvet róla, melyet 1943-ban az illegális *Édition de Minuit* jelentetett meg.

Könyvek a mai francia regényről

(*Jevnyina*: A mai francia regény. Moszkva, 1962.; *Nadeau*: A francia regény a háború után. Párizs, 1963.; *Mészáros Vilma*: A mai francia regény. Budapest, 1966.)

A francia regény mindig előkelő helyet foglalt el a világ regényirodalmában s a második világháború után fejlődésének új szakaszába érkezett. Az egzisztencializmus, a kései szürrealizmus, a francia „újrealizmus”, de még az oly sokat és joggal vitatott „új regény” is sok új vonással gazdagította ezt a ma is oly eleven műfajt. A mai francia regény – amelynek egyes kutatók közel húsz válfaját is megkülönböztetik – a legutóbbi évtizedekben igen sok új elemmel gazdagodott: a líra, a dráma és az esszé mellett különösen jelentős a viszonylag fiatal filmművészet hatása. Fejlődésének legfőbb jellemzőit azonban kétségtelenül a realista tendenciák, megsokszorozódásában és technikai újításokban kell megjelölnünk. Aragon például a modern regény fejlődésének egyik útját éppen az „új regényben” látja s nem titkolja, hogy kedveli Claude Simon regényeit. Vélekedése egyáltalán nem meglepő, hiszen már Garaudy előtt ellenezte a realizmus és a szocialista realizmus leszűkítését: „Szükségesnek tartom a szocialista realizmus állandó felülvizsgálatát, nemcsak az elvek és művek fé-

nyénél, hanem a rajta kívül eső, sőt vele elmentéses gyakorlattal is összevetve... a szocialista realizmus nem eleve adott, hanem az lesz, amivé tesszük.” A mai francia regényirodalom tanulmányozója tehát semmiképpen nem hagyhatja figyelmen kívül a legújabb kísérletezéseket, még akkor sem, ha egyes irányzatok (olykor csak látszólag, néha valóban) teljesen idegenek is a realizmustól.

Hazánkban 1937 óta – ekkor látott napvilágot Gyergyai Albert kitűnő könyve, *A mai francia regény* – nem jelent meg összefoglaló mű a francia regényről. Dobossy László tudományos igényű, de könnyed, vonzó stílusú kézikönyve – a francia irodalom történetének első magyar nyelvű marxista összefoglalása – és Bajomi Lázár Endrének a legutóbbi évtizedek irodalmát bemutató nagyon hasznos *Kistűkre* öröndetes változást hoztak ugyan, de mint a francia irodalom egészével foglalkozó munkák, eleve nem adhattak minden lényeges problémára kitérő képet a francia regény jelenlegi helyzetéről. Ilyen előzmények után érthetően nagy várakozás előzte meg Mészáros Vilmának az elmúlt évben megjelent könyvét (*A mai francia regény*). De minthogy ez a mű jóval kevesebbet ad a címben jelzett tárgynál – a francia regénynek csupán néhány irányzatáról szól –, talán nem lesz egészen felesleges, ha Mészáros Vilma könyvének ismertetése mellett röviden bemutatunk két külföldi összefoglalást is a mai francia regényirodalomról.

Franciaországban, „az európai regény szülőföldjén és melegágyában” mindennapos dolog az élő irodalommal foglalkozó művek megjelenése. A regényt és a mai regényírókat bemutató összefoglalások, arckép-sorozatok és monográfiák száma is meglepően nagy. A *Didier* kiadó például 1961 óta – bevezető tanulmány kíséretében – szöveggyűjteményt bocsát közre minden év regényterméséből. Az utóbbi években megjelent számadások közül Maurice Nadeau kis könyve (*A francia regény a második világháború után*) tűnik a legérdekesebbnek s tömörsége ellenére is a leggazdagabbnak. A szerző – tekintélyes kritikus, a szürrealizmus nemzetközileg is ismert és elismert szakértője – rövid történeti áttekintés után tér rá a háború utáni francia regényirodalom elemző ismertetésére. A hatalmas anyagot általában az írók világnézeti, esztétikai és módszerbeli elvei alapján próbálja meg csoportosítani. Először a háborúban elesett (Nizan, Jean Prévost, Saint-Exupéry), majd a háború borzalmait és a koncentrációs táborok világát ábrázoló alkotókat (Rousset, Antelme, Cayrol, Merle, Jules Roy, Gary, Vaillant) mutatja be. A következő fejezetekben azonban – az egyik a 30-as években már ismert, a másik a szürrealistákkal valaha is valamilyen kapcsolatban lévő írók újabb műveit ismerteti – feltűnő és furcsa, hogy a kommunista Aragon, a katolikus Bernanos és a kollaboráns Céline szinte egymás mellé kerültek. Hasonló furcsaságokat tapasztalhatunk még *A hagyomány és újítás* és *A neoklasszikus reakció* c. fejezetekben, az utóbbiban például Sartre legdühödtebb és legcinikusabb ellenfele (Jacques Laurent) csakúgy megtalálható, mint bámulója és „vézna kislánya” (Sagan), aki valószínűleg stílusa miatt került ide. Teljesen indokolt viszont, hogy viszonylag nagy teret kapnak a műben az egzisztencialisták (Sartre és Camus önálló fejezetet). Nadeau szerint ugyanis a francia regényt ért külső hatásoknál (Joyce, Woolf, Dos Passos, Hemingway, Faulkner, Kafka) is jelentősebb Sartre hatása. A továbbiakban a legújabb irányzatokról és kísérletezésekről kapunk tájékoztatást. Amennyire indokolt, hogy a problematikus és nehezen megközelíthető írók, továbbá az „új regény” legismertebb képviselőinek műveivel részletesen foglalkozik a szerző, éppen annyira meglepő, hogy a „francia újrealistáknak” (Hervé Bazin, Michel de Saint-Pierre) még a nevével sem találkozunk. Feltűnően mostohán bánik Nadeau a baloldali regényírókkal. Még Aragon-ról is egyoldalú és hamis képet ad, a töb-

bícket pedig – az egy Pierre Courtade kivételével, de az ő munkásságával sem foglalkozik – a második vonalba utasítja. A mai francia regény seregszemléjét a műfaj jövőjét boncolgató fejtegetéseivel zárja: a regény jövője biztosítottnak látszik, mert az igazi regény lelke, a „mese” mindaddig nélkülözhetetlen, amíg emberek élnek a földön.

Komoly értéke Nadeau könyvének a függetlenségként közölt elméleti szöveggyűjtemény, amely a legkülönbözőbb irányzatok képviselőinek elvi-esztétikai-stilisztikai írásából ad válogatást. Maga a könyv – kellő kritikával forgatva – adatokban rendkívül gazdag és hasznos összefoglalás azok számára, akik valamennyire is tájékozódni szeretnének a mai francia regény világában.

*

Nadeau könyvénel jóval terjedelmesebb, de egészen más jellegű és felépítésű az ismert szovjet irodalomtörténész, Jevnyina munkája. *A mai francia regény*, amely 1940-től 1960-ig vázolja fel a francia regény útját. A szerző nem regénytörténetet ír, még megközelítő teljességre sem törekszik, hanem abból az elvből indul ki, hogy a nevek és művek sokaságának felsorolásánál és a néhány mondatos jellemzéseknél sokkal hasznosabb – különösen a külföldi olvasók számára – az egyes irányzatok legkiemelkedőbb alkotóinak minél teljesebb, minél sokoldalúbb bemutatása. Elképzelését sikerrel valósítja meg, így a könyv érdemi része – amely az Ellenállás hatását vizsgáló *Bevezetés* és az antikolonialista prózát feldolgozó zárófejezet között foglal helyet – három könnyen áttekinthető egységre tagolódik (Modernizmus – Realizmus – Szocialista realizmus). De hogy mennyire viszonylagos minden felosztás és „besorolás”, azt példázzák azok a kényszerű engedmények, amelyekkel itt-ott Jevnyina könyvében is találkozhatunk. Az egzisztencialistákat – akik közül többen írtak, igaz, legtöbbször naturalista részletekkel átszőtt kritikai realista műveket – a modernistákkal együtt tárgyalja a szerző; Vaillant – akinek immár lezárt életműve szinte szakadatlan változás, átmenet a modernizmustól a szocialista realizmusig és vissza – a Szocialista realizmus c. fejezetbe kerül; Vercors viszont a realisták közt kap helyet, bár egyes műveiben komoly szerepet játszik az olykor nem éppen tudományos fantasztkikum.

A modernista regényírókkal foglalkozó fejezetben Jevnyina részletesen elemzi és bírálja

a jelenkori modernizmus filozófiai alapját, az egzisztencializmust, sokoldalúan bemutatja Sartre, Camus és Simone de Beauvoir munkásságát. Prózájuk mellett drámai, filozófiai, esztétikai és etikai műveikről sem feledkezünk meg. Ugyanitt rajzolja meg a 40-es és 50-es évek modernista regényének fejlődésvonalát. E rész kisebb szépséghibájának azt tartjuk, hogy a szerző az „új regényt” nem a szépirodalmi alkotások, hanem a könnyen cáfolható elméleti írások elemzésén keresztül mutatja be.

A realizmust tárgyaló második részben hét szerzőről (Héribert, Druon, Hervé Bazin, Merle, Gascar, Lanoux és Vercors) olvashatunk monográfikus fejezetet, vagyis éppen azokról a realista regényírókról, akiket Nadeau részben vagy teljesen elhanyagol. Ugyanitt kapjuk még három fiatal író (Conchon, Guimard és Patrick Kessel) vázlatos pályaképét.

A könyv utolsó nagyobb egysége a szocialista realizmus útját kereső vagy már járó francia regényírók munkásságával ismerteti meg az olvasót. A feldolgozás módja itt is – Aragon kivételével, akinek mindössze két háború utáni regényéről (*Kommunisták, A Nagy-hét*) ejt szót a szerző – az egyes életművek (Vailland, Triolet, Chabrol, Gamarra, Daix és Stil) monográfikus feldolgozása.

Amikor Jevnyina munkájának egészéről próbáljuk megfogalmazni véleményünket, semmiképpen nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt a tényt, hogy a könyv külföldiek számára készült. Az áttekinthető anyagbeosztást és a szerkesztési alapelvet (inkább kevesebbet, de jobban, alaposabban) így feltétlenül csak helyeselhetjük. A gyakorlati megvalósítással szemben azonban már lenne egy-két kisebb kifogásunk. Szembetűnő például, hogy éppen a szovjet olvasók által legkevésbé ismert modernista regényt *lényegében* mindössze három név képviseli a műben. Ritka kivételként egy-egy fejezetben belül is aránytalanságra bukkanunk: így Aragon két regényének elemzése (melyek közül az egyik a Szovjetunióban is széles körben ismert) nagyobb teret kap, mint Triolet, Vailland, Chabrol és Daix életpályájának átfogó ismertetése együttvéve. Egészében azonban Jevnyina munkája nagy igényű kézikönyv. Elsősorban azok számára nélkülözhetetlen, akik a realista áramlatok legújabb eredményeivel óhajtának behatóbban megismerkedni.

A kötelező udvariasságon kívül a logikai sorrend is úgy kívánja, hogy utoljára foglalkozunk Mészáros Vilma könyvével, amelynek megtévesztő címe helyett inkább alcíme (*A kísérleti regénytől a regénykísérletekig*) jelöli meg igazi tárgyát.

Mészáros Vilma munkája a regény válságát vizsgálja, a dekadencia első jeleitől egészen az „új regény” megjelenéséig. A szerző a modern francia regény távoli és magányos útjelzőjének Flaubert alkotását, az *Érzelmek iskoláját* tekinti, amelynek tehetetlen, közönyös és mindenből kiábrándult hőse alapjaiban tagadja az élet értelmét. A félmlétről szólva, példák egész sorával illusztrálja a naturalizmus továbbélését a jelenkori regényirodalomban. A külföldi hatások közül igen jelentősnek tartja Dosztojevszkijét, akinek nagy regényei „az élet értelmetlenségének, abszurditásának gondolatát” sugallják. Az észellenességet, a titokzatos cselekményt és az illogikus lélekábrázolást is tőle örökölte a modern dekadencia. A modern francia regény világnézeti alapját Pascalig vezeti vissza, aki először látta a világot „a halálraitélték tömlőcének”. Esztétikai kérdésekben az angolszászok és a németek (Wilde, Joyce, D. H. Lawrence és Kafka), a regényírás technikájában az amerikai prózáírók (mindenekelőtt Dos Passos és Faulkner) voltak a példaképek. A mű egyik legfontosabb tanulsága – mely szerint a modern regény bomlása nem formai probléma, nem technikai újítások kérdése, hiszen „az epika két alappillére semmisül meg: a jellem és a cselekmény” – már itt megfogalmazást nyer.

Mészáros Vilma ezután az írói életművek konkrét elemzésével rajzolja meg a francia dekadens regény útját, bomlási folyamatát. A regényhős eltűnését először Gide-nél figyelmeztet meg, majd azt igyekszik igazolni, hogy Proustnál már nem csupán az egyéniség vész el, hanem maga a cselekmény is megszűnik. Giono, Céline, Malraux, Montherlant és Drieu La Rochelle kísérletei a regényhős feltámasztására csak ideiglenes és sikertelen kitérői a szétesés folyamatának. A katolikusok feltámasztási kísérletei is kudarcra végződtek, sőt: Bernanosnál és Greennél – az utóbbi regényei már Sartre előtt megmutatták, hogy „a pokol – a többiek” – már szinte teljesen adott az egzisztencialista világkép. Egy kissé érthetetlenül kerül közéjük a realista Mauriac, még akkor is, ha egyes műveiben az ember- és életesszmény túlvilágiasítása és a bűnös gloriifikálása tényleg az egyéniség megsemmisítésé-

hez vezetne is, amit egyébként sem érzünk kellőképpen indokolt megállapításnak. A bomlási folyamat következő fázisa az egzisztencialista irodalom, amelynek magányos, egészséges emberi kapcsolatok kialakítására képtelen „hősei” idegenek az ellenséges világban. Samuel Beckett „regényeinek” tárgya már a Nihil, a Semmi, szereplői pedig nyomorékok, haldoklók, idioták. A bomlási folyamat betetőzését, lezárását az „új regény” jelenti, mondja a szerző s főként Robbe-Grillet műveiben igyekszik kimutatni a teljes amoralitást, a regény dehumanizálását, az emberi világ végleges eltűnését.

Mészáros Vilma könyve megkülönböztetett elismerést érdemlő bátor vállalkozás. Alapvető célkitűzését a szerző egészében sikeresen valósította meg. Mégsem hallgathatjuk el, hogy elemzéseinek egy részét bizonyos egyoldalúság jellemzi, az írói életművek tárgyalása során szinte kizárólag csak a dekadencia jeleire összpontosítja figyelmét. Pedig – hogy csak két példát említsünk – Proust és Gide munkásságának van komoly pozitív oldala is: Proust részeredményei, az Idővel és az Emlékezéssel kapcsolatos még napjainkban is ható újításai (az egyik legfrissebb példa Borel Goncourt-díjas regénye, a hamarosan magyarul is megjelenő *Hódolat*) vagy Gide szakadatlan erőfeszítései a hazugság meggyűlöltetésére, kérdésfeltevései, kísérletei és kudarcai a fejlődést is segítették. Az egyoldalú tárgyalás mód eredménye néhány teljességgel elfogadhatatlan megállapítás (pl.: Sartre munkásságában „közvetlenül művészi téren a *Főbelevendők klubja* jelenti a csúcspontot”). Még jobban sajnáljuk, hogy a szerző szinte teljesen megfeledkezett a bevezetésben tett ígéretéről. A realista áramlatok eredményeit még „megvilágító ellentmondásként, háttérként” sem nagyon vázolja fel s ezt nem pótolhatja a 2 lapos zárófejezet.

A *mai francia regény* – néhány vitatható ítélete és talán kissé elhamarkodott végkövetkeztetése ellenére – öröndetes gazdagodása irodalomtörténetírásunknak. Minden bizonnyal nemcsak a francia regény kutatóinak lesz becses és nélkülözhetetlen forrásmunkája, hanem valamennyi érdeklődőnek is sok örömet szerez majd. Ennek biztosítéka a tudományos módszerrel párosult élvezetes előadásmód is.

BENKŐ ÁKOS

Új kor nyitánya

Magyar írók és költők a Nagy Októberi Szocialista Forradalomról

A magyar irodalmat szinte születése pillanatától fogva élénk közéleti érdeklődés jellemzi. Legnagyobbaink mindig fogékonyak voltak az új iránt, koruk leghaladóbb eszméit hirdették, és sokan közülük forradalmárrá értek nemcsak művészi, hanem politikai értelemben is. A XIX. század költői jobbára Párizs felé figyeltek, de a századfordulón már nem Ady az egyetlen, aki felismeri: a nyugati demokrácia nem tudja megoldani az alapvető és egyre élesedő társadalmi ellentéteket. A proletárforradalom szükségességének elfogadásáig ugyan kevesen jutnak el, de a terror ellenére is erősödő oroszországi munkásmozgalom Kelet felé fordítja a haladó emberek figyelmét. Az 1905-ös forradalom nemcsak a szocialista, hanem a polgári költőket is megihleti, a forradalom-várás, a forradalom lehetőségeinek latolgatása ettől kezdve válik a sokszólamú századeleji költészet jellegzetes, jól hallható motívumává.

Ehhez viszonyítva az 1917-es forradalom, majd a Tanácsköztársaság irodalmi visszhangja sokáig lényegesen halkabbnak, szerényebbnek tűnt. Az ellenforradalmi rendszer irodalomtörténetírása felfedezés helyett inkább eltüntetni igyekezett a nyomokat, de a felszabadulás után is sokáig késett ennek az irodalmi hagyománynak alapos és rendszeres felmérése. Irodalmi tudatunk alakításában máig sem kapta meg méltó helyét, hiszen a József Farkas által összeállított kötet csak a szakmabeliek szűk köréhez jutott el. Az *Új kor nyitánya* így hézagpótló munkának tekinthető, ugyanakkor azonban tartalmi vonatkozásban és külalakjában egyaránt méltó az ünnepi alkalomhoz is.

„Antológiánk a Nagy Októberi Szocialista Forradalom, a Szovjetunió, az orosz és más szovjet népek irodalmunkban megszülető és kialakuló képét igyekszik bemutatni az elmúlt félévszázad magyar költőinek és íróinak művei tükrében” – fogalmazza meg Illés Lajos bevezető tanulmányában szerkesztői célkitűzését. A ciklusok jellegét, sorrendjét megvilágítva, magyarázva – ha vázlatosan is – áttekinti a forradalomnak irodalmunkra gyakorolt félévszázados hatását. A kötet ciklusbeosztá-

sában a történelmi eseményeket követi, a műveket az egyes korszakok legjellemzőbb törekvései köré csoportosítja. A kötet élén Ady lelkesedéstől izzó sorai állnak: „A népről már csak lelketlen frázisok és vad versek beszéltek. A néptől tudatos cselekedetet nem vártak a legnagyobb apostolok sem. Íme, a proletárság visszaadta a népet a népnek. Fölkelt a nép s formálja a világot.” Az első ciklus az Oroszországról, az orosz népről az első világháború idején kialakult képet vetíti elől, s a továbbiakban ennek alakulását, mélyülését és gazdagodását kíséri nyomon. A népeinket összefűző kapcsolatok egyre árnyaltabban tárulnak fel, s az Adyéra rimelő zárósorok az elmúlt több mint ötven év konkrét történelmi tapasztalataival terhesek:

Mert – sortűzek hazája, Oroszország! –
szegényekből ördögök s angyalok ezredeit
 toborzó! –
rádnéznek megint, kik mit se tettek érted,
s várják, hogy újra széttépessd magad értük.

(Váci Mihály: Tőled várják megint)

Lezárt, kérek egész tehát a kötet, a ciklusokat a történeti sorrenden túl logikai, ok-okozati viszony is egymáshoz kapcsolja, s egymást támogatva hangsúlyozzák az antológia mondanivalóját. A lezártság, befejezettség ellenére vagy talán éppen azért érezzük, hogy a kapott kép nem végleges, nem minden időkre szóló, hogy a gazdagodó valóság egyre újabb színeket, kontúrokat visz majd bele.

Erénye a kötetnek a műfaji sokféleség is. A szerkesztő bevezetőjében mentegeti ugyan a dokumentum jellegű írásokat és emlékeztéseket, úgy érezzük azonban, hogy erre nem minden ide sorolható mű szorul rá, csupán azok, amelyeknél a felidézett emlékek jelentősége sem tudja feledtetni az előadás fogyatékoságait, szintelenségét. Ezzel szemben viszont az olyanok, mint pl. Vas István visszaemlékezése az „eszéki zürzavarára”, Darvas: Október igazsága, vagy Gyurkó könyvének részlettanulmánya – de a példákat tovább is szaporíthatnám – hevesebb szellemi és esztétikai izgalmat keltenek, mint némelyik szépirodalmi alkotás.

És ez azt a gondolatot sugallja, hogy szerencsés lett volna a nem hagyományosan irodalmi műfajok, az emlékezések, útirajzok, könyvkri-

tíkáik számát növelni azoknak az írásoknak, főleg verseknek a rovására, amelyek nem méltók az antológia egészéhez. Úgy tűnik időnként, hogy a szerkesztő az anyag összeválogatásában két, lényegében ellentétes szempontot igyekezett összehangolni, s ebből következően felemás eredményhez jutott. Az egyiket, a véleményünk szerint helyeset, így fogalmazza meg: „A rendkívül gazdag és szerteágazó tárgykörű művek sokaságából a legjelentősebbeket igyekeztem kiválasztani, olyanokat, amelyek önmagukon túl mutatnak, s képviselik az antológiába fel nem vett írásokat is.” Ehhez az elvhez azonban nem ragaszkodott következetesen. Azokra az alkotásokra gondolok itt elsősorban, amelyek igénytelenségüknél fogva inkább az alkotók, mint a forradalom iránti kegyeletnek köszönhetik megjelenésüket. De ha ezt még bizonyos fokig meg is értjük, semmiképpen nem tudunk szólanul elmenni pl. a feltűnően gyenge Babits-vers mellett, amely inkább a szematikus szocialista költészet paródiájának tűnhet, semmint a forradalom köszöntésének.

Szinte minden antológia kritikai értékelésénél felvethető a „miért ez, miért nem amaz” kérdés. Így most nem is szólnok egy-egy véleményünk szerint – a témához kapcsolódó mű hiányáról, azt viszont fájjaljuk, hogy maradt az „elsüllyedt irodalom” képviselőinek neve az antológiából. Azokra a fiatalon elhunyt költőkre gondolunk, akik az ellenforradalmi terror idején József Attila mellett a legkövetkezetesebben hirdették a proletariátus igazát, s akiknek a szocialista Magyarország megszületésébe vetett hite semmiképpen sem volt független az első győztes szocialista forradalomtól.

Az ötven éves jubileum alkalmam nemcsak az ünnepségre, hanem annak felmérésére is, mit jelentett az októberi forradalom az előttünk járt generáció számára, s milyen gondolatok, érzések kapcsolódnak hozzá a mai ember tudatában. Az Új kor nyitánya ezen túlmenően azt is érzékeltetni tudja, hogyan vált ez az esemény népünk számára nemcsak költői témává, hanem – ami ennél is fontosabb – tettek indítójává és történelemformáló erővé.

(Szépirodalmi, 1967.)

VÁRÓCZI ZSUZSA

Az új szovjet irodalom

Miféle joga beszélhetünk új szovjet irodalomról? Hisz az irodalom megszakíthatatlan folyamata, nehéz benne kijelölni korszakhatárokat. Nem csupán kísérő krónikája a történelem nagy fordulónak, hanem a küzdő ember irányító kalauza is. Irodalmi korszakhatárt többnyire nem is valamely történelmi sorsforduló jelez, hanem módszertváltó nagy művek megjelenése. A szocialista realizmus első hírnöke, Gorkij *Az anya* című regénye is tíz évvel előzte meg a Nagy Októberi Forradalmat, s a nagy korszakváltás egyik előretolt felderítője, terepukatatója volt.

Csalódna tehát az olvasó, ha az 50. évfordulóra megjelent esszégyűjteményt forgatva csupán a fiatal szovjet írókról akarna hírt szerezni. Tévedne, aki azt várná, hogy ez az új kötet a „rég” szovjet irodalmat archívumba zárni, s az új kezdetét pontosan datálni akarja.

A kötet folytatója, kiegészítője, mintegy szerves része az 1959-ben megjelent Szovjet irodalom című esszégyűjteménynek. Már abban is kétarcú szovjet irodalomról tájékozódhattunk: az ígéhirdetés, hitvallás feladatát markánsan képviselő irodalomról, amelytől távol áll a kételkedés vagy tétovaság, a megbocsájtás „liberalizmusa”, s amely nem tekint a mellékesebb mozzanatokra, aprólékosabb átmenetekre; és egy olyan irodalomról, amely nem direkt módon politizál, türelmesen kirajzolja a belső átmeneteket, árnyaltabb technikát, „európaiabb” esztétikát képvisel, nagyobb teret enged a pszichológiai motivációknak. Noha – csupán létében is – bizonyos fokig a kettő egymással perlekedik, a másik fél létjogosultságát egyik sem tagadja. Kétségtelen, hogy a szemléleti, stílusbeli, esztétikai különbségek nagyobb hangsúlyt adnak a meglévő fogyatékoknak: egyrészt a dogmatikus-sematikus megoldásoknak, másrészt a forradalmi szocializmus útját keresztező tendenciáknak. Az viszont kétségtelen, hogy a jelenlévő hibák ürügyén nem lehet a szocialista realizmus kudarcáról, vagy a burzsoá kultúra jól leplezett betöréséről beszélni.

Az 1959 óta eltelt nyolc év irodalmának története szerteoszlatta azokat az illúziókat, amelyeket a szovjet irodalom válságának reménye táplált. Azóta a szovjet irodalom számos szép alkotásával ismertette meg a Nagyvilág a magyar olvasókat, sőt több gyűjteményes kiadás

is megjelent (pl. Vándorló csillagok, Mai orosz elbeszélők, A szovjet líra kincsháza, Mai orosz líra, Kilátó 66.). Eddig még nem hallott vagy sokat mellőzött szerzők nevét veshettük emlékezetünkbe. Szükségessé vált ismét az újabb áttekintés, felmérés a szovjet irodalom eredményeiről, erről az 1959 óta publikált „új” irodalomról. Többnyire valóban új művekről, a legutóbbi évek terméséről van szó, de szép számmal olyanokról is, amelyek hosszú ideig a fiókokban porosodtak. Korábbi és mai műveket társít tehát az új jelző, idősebb, középkorú és pályájuk elején tartó szerzők alkotásait egyaránt. Ilyen értelemben tartozik az újak közé pl. Solohov: Emberi sorsa, mert újszerűen ábrázolja a háborút. Hőse, Szokolov köznap, gyarló ember, nem inspirálja semmiféle hőroszi ambíció: a fronton csupán parancsot teljesít, nem ritkán bénító félelmének, esendőségének leküzdése árán. Jelleme és sorsa mégis művészi erővel mutatja azoknak a milliőknak az összegződő erejét, akik egyéni veszteségeik mellett is megnyerték a háborút.

A kötetben bemutatott 24 író közül 10 már nem is él, s az élők tekintélyes része is jóval túl van a negyvenen, műveikre mégis rászabható az új jelző. Ugyanis a XX. kongresszus óta a szovjet irodalom reneszánsza következett be. Nem csupán úgy, hogy a dogmatizmus felszámolásával, az őszinteség jegyében – leginkább a fiatal írók – szóltak szenvedéllyel a személyiség szabad kibontakozásának korlátairól, hanem úgy is, hogy már rég elhalt, nem egyszer a dogmatizmus nyomása alatt vergődő írók művei kerültek napvilágra és láttak nyomdafestéket. Az új és a régen elfeledett művek az ábrázolás számos jellegzetességében találkoznak. Mellőzik a szabványos nevelői, tanítói pátoszt. Nem dolgoznak talpig angyal és ízig-vérig ördögi figurákkal, hanem az embert összetett, bonyolult, ellentmondásos jellemnek fogják fel. Így természetesen ebben az irodalomban nem csupán a szocializmus napfényes tájai, hanem a torzító foltok is feltűnnek. Ez az új gyakran keserűséget vált ki ugyan, de fel is emel: nem hallgatja el a harc kisebb-nagyobb kudarcait, s az „éktelenítő szemölcsök” tudatosításával biztosabban vezet a jövő felé.

A magyar olvasók sok-sok kételyére ad választ *Az új szovjet irodalom* című kötet. Nagyobbrészt csak a hírért hallottuk egy-egy olyan vitának, amely a szovjet irodalom valamely jelentős alakja körül kibontakozott, s ennek a vitának nem egyszer csupán a nyugati vissz-

hangja jutott el hozzánk. Így lett pl. a Paszternák-ról alkotott képünk „statikus és véletlenszerű”. A Zsivago körül kialakult polémia alapján Paszternakot a szovjet rend belső bomlasztójaként tarthattuk számon, most Elbert János szép esszéjében a teljes írói oeuvre bontakozik ki. S míg eddig csupán az istentkereső Paszternakot ismertük meg, ebben az esszében a németek elleni háború idején nagy szenvedéllyel az emberek közösségét kereső író arca is feltűnik. Hegedűs Géza Lunacsarszkij-portréjából felfedezi a magyar olvasó a szovjet történelem egyik legnagyobb kultúrpolitikusát, bölcselkedőjét, drámaköltőjét és Lukács Györgyhez mérhető szocialista realista esztétáját. Tragikus életsorsokról kapunk híradást: az emigránsok ármánykodásának örvényébe hulló Cvetajevának, a személyi kultusz áldozataként elhalt Pilnyaknak, a meghurcolt Bergholznak tragédiájáról. Most láthatjuk csak igazán az indokát az Iván Gyenyiszovics egy napja c. kisregény szenvedélyes őszinteségének, mert szerzőjének, Szolzsenyicinnak ártatlanul elszenvedett börtönbüntetéséről és száműzetéséről olvashatunk. S végre kerek portrét kaptunk a legfiatalabbakról, Jevtusenkoról, Voznyeszenszkijről és Ahmádulináról is.

Bármely esszégyűjtemény szerkesztésénél igen nehéz feladat az egységesség elvének érvényesítése. Maradéktalanul ez ebben a kötetben sem sikerült, bár viszonylag elég közel került hozzá. A különböző szerzők írásai nyomán aligha lehetne a tárgyalt szovjet írók között megbízható értékrendet felállítani. Még differenciáltabbak az esszék minőségüket tekintve. Elbert János, Sükkösd Mihály, E. Fehér Pál szakmai hitelességű, tömörítő esszéjétől lényegesen elüt pl. Rab Zsuzsa, Lányi Sarolta lazább portréja, vagy Hidas Antal szubjektív, patetikus hangú tanulmánya.

Természetesen *Az új szovjet irodalom* című kötettel sem kaphat még teljes képet a magyar olvasó a szovjet irodalomról. (Örömmel olvasuk a kötet bevezetőjében, hogy „a szerkesztők a második kötet után sem tekintik munkájukat feltétlenül és végleg befejezettnek”.) Mégis elmondhatjuk, hogy az új kötet megjelenése igen jelentős esemény a korszerű szovjet irodalom közvetítésében.

(Gondolat, 1967.)

NEMES ISTVÁN

Dobozy Imre:

Kedd, szerda, csütörtök

A kötet válogatás, a Kossuth-díjas író szépprózájának keresztmetszete, epikai munkásságának reprezentánsa. Tíz novellát és két kisregényt tartalmaz. Köztük olyan nevezetes írásra is rátalál az olvasó, mint A tizedes, amelynek témája a televízió képernyőjén is látott A tizedes meg a többiek című filmből közsímt. A fölfedező kíváncsiságával nem forgathatjuk hát a könyvet, mégis nagyon izgalmasnak, fontosnak találjuk.

Ami leginkább szembetűnő: kivétel nélkül mai témával találkozunk. Persze nem úgy érteve, hogy a több mint húsz évvel korábbi háború eseményei szó szerint maiak, de azok, ha a kötet eszmei-tematikusan körén belül maradva vizsgálódunk. Dobozy Imre jelen írásai egyetlen logikai ívet alkotnak. Új életünk kezdetétől követik nyomon a tipikus magatartásformákat egészen napjainkig; a közelmúlt élő történetét idézik tanulságul a születő jövőnek. Az egyik pólus a címadó kisregény, a másik a Fölény című novella. Együtt van itt a történelmi tornádó, a háború sivár embertelensége és az üszkös sebekből kilábaló társadalom magasrendű etikája, jövőbe tekintő humanizmusa. Dobozy politikus író.

A két nagyobb lélegzetű alkotás közül a címadó kisregény nemcsak mint kiindulópont fontos. Összevetve a témájában is testvér párjával, A tizedes inkább filozófiai eszmefuttatásokkal megtűzdelt, **komikumba hajló** fordulatokkal teli hosszabb novella, amely a kitűnően megrajzolt Molnár tizedes, e ragyogó főhősportré ellenére, vagy éppen jóvoltából csupán egyszeri érdekes történetnek hat. Ugyanakkor a Kedd, szerda, csütörtök szélesebb sodrású, körültekintőbb realizmussal megírt, s kérdésfeltevését tekintve is súlyosabb, regényszerűbb.

A kisregény alapkonfliktusa a háború alatti néhány óras magyar ünnepre megy vissza, amikor, ha csak káprázatnyi időre is, hinni lehetett, hogy véget ért számunkra a fasizmussal kötött szégyenletes fegyverbarátság. Deső főhadnagy egysége harcba keveredik a németekkel. Nem is egészen átgondolt cselekvés ez, a forrongó bosszú és a pillanatnyi-lag adott kedvező helyzet szülte. Később had-

bíróági ügy lesz belőle. Az érintett tisztek nem akarnak önként martalékául esni a nyilasok dühének, inkább a diverzáns-sorsot választják, egy préházban várva a szabadulást hozó „ellenséget”. A cselekmény a Dunántúlon folyó harcok drámai feszültségű három napjára sűrített események láncolata. Dobozy mesteri szerkesztését dicséri, hogy a történet kapcsán feltárul a korszak egésze, széles kitekintést nyerünk az ellenforradalmi rezsim hazug világára, végzetes válságára.

A regény sikere nagyrészt már a szereposztásban adott, a viharos napokban természetesen egymás mellé sodródott alakok megválasztásában rejlik. Minden szereplő típus: osztályt és eszmét képvisel. Gáldy bárótól Fésüs Járóig, a kommunista munkaszolgálatos szökevényig szinte teljes a skála. A különböző múltú és meggyőződésű magyarok szóbeli és cselekvő megnyilatkozásával kitűnő alkalom nyílik az írónak eszmék szembesítésére, mérlegelésére.

A báró úr eleganciával veszi tudomásul, hogy a magyar uralkodóosztály végzetesen tévedett. Deső, aki civilben történelemtanár, mítoszos, nagyálmu magyarság-látásával fejfelmenne a falnak. Gallai hadnagy drasztikus kiszólásai mély szkepszist takarnak. Fésüs Járó, akinek nincs veszteni valója, igaz optimizmussal várja a demokratikus, munkás magyar jövőt.

A történelem nincs tekintettel egyéni elképzelésekre. Csak két út lehetséges: a fasisztákkal tartani és veszni, vagy együtt küzdeni az ellenük harcolókkal és megmaradni. Az ember élni akar. Az egészségesek az utóbbit választják. A beteg: Tarba szakaszvezető. Az ő alakja már nem is típus, több annál: jelkép. A gyámoltalanságában lelki nyomorékká vált, emberi jóatermettségéből kiforgatott, a félelemnek szolgáló ágrólszakadt magyarság szimbóluma. A volt szakszervezeti bizalmi szovjet partizánok hóhérvá válik. Rövid fogsága alatt reményét veszített büntudattal végez magával.

Romokon épül az új magyar történelem. Ahhoz képest, ahová eljutottunk, bizony mesziről indultunk. Ezt az emelkedőt járja meg az író a kötet novelláinak nagyobb részében. Ezek az írások kivétel nélkül lényeges, a szocialista átalakulásra jellemző eseményeket villantanak fel. Dobozy a falu életének avatott ábrázolója. Alakjai, a sorsfordulók hősei itt is nagy biztonsággal rajzolt figurák. Nem könnyű feladat a rangsorolás.

A Kicsi az ajtó Tamók Jánosa, aki – hála csavaros eszének – megmenekül ugyan a tolvaj gyalázatától s eltököli, hogy óvakodik máskor a becsületét vásárra vinni, épp csak elindul a közösségi emberré válás útján. A Kis ember, nagy ember Tóti Kovácsa már szemléletében és magatartásában is azzá vált: az ellenforradalom jellempróbáján egész emberségével áll ki a nép ügye mellett.

A Zápor című novella az egyén érvényesülésének személyesebb szemszögéből vet fényt társadalmunkra. Miskei és Patóné talán sosem lelnek egymásra, a maguk boldogságára, ha erkölcsi támaszként nem számíthatnak a termelőszövetkezetre, a falu formálódó szocialista közösségére. Az író finom ízléséről tesz tanúságot az elbeszélés lezáratlan megoldása.

Az egyéni boldogság és a közösségi boldogulás kérdése már teljes egységben vetődik fel a Fölény című novellában. A művezetőből lett mérnök a tervezőiroda vezetőjeként képtelen megbirkózni a rá háruló gondokkal. Amikor azonban fölismeri, hogy a közösségnek kárt okoz erőtlen jószándékával, jelleme szilárdságát igazolva önként megváltik pozíciójától. E novellában már új szocialista vívmány, az egyéni önzést legyőző magatartás, a közösségi ember nagyszerű humanizmusa munkál.

Dobozy írói eszközeit vizsgálva több helyen a magyar hagyományban gyökerező anekdotikus előadásmód domináns szerepét találjuk. Ugyanezzel a kifejezési formával vág egybe a különös hősök középpontba állítása is (Szegénysor). Újabb írásai azonban más szerkesztési elveket képviselnek, az író fokozatosan eljut a modernebb tömörítő megjelenítésig (A Fölény, Kedd, szerda, csütörtök). Jellemző ereje is ezekben az írásaiban teljesebbé válik színesebbé, többsíkúvá. Nyelve világos, közérthető. Kerüli a bonyolult kifejezési módot, mondatai pontosak. Stílusa, főként a kötet újabb írásait tekintve, lendületes, pergő, mindvégig olvasható.

A kötet legnagyobb érdeme pártos eszmeisége, melyet magas művészi színvonalon képvisel. Az olvasó szerencsés válogatásban ismerkedhet általa Dobozy Imre felelősségtudattal teljes írói világával. (Szépirodalmi)

LOVRITY ENDRE

Háló

Formája és tartalma szerint is rendhagyónak mondható, újszerűen felépített regény, amely úgy hat, mint egyfajta önéletrajz (már persze nem az íróé, hanem a hősé: Avariusz Jánosé), amolyan egyes szám második személyben elhangzó monológ, mert a hős helyett egy kívülálló, személytelen narrátor (az író) beszél. De nem is egészen indokolatlan ez a szokatlan vallomás-közvetítés, mert hisz az ember csak addig adhat számot magáról, amíg él, és fokozatos távolodását az élő világból csak mások tanúsíthatják. A regény hőse egy szobafestőből országos, sőt világhírré szert tett, hetvenöt éves festőművész, aki negyvenkét évi eszményi házasság után elveszti azt az asszonyt, aki nemcsak hű felesége, hanem munkatársa: múzsája is volt egyben. Már-már úgy látszik, hogy vigasztalanságában végkép kihullott kezéből az ecset, amikor feleségének első házasságából származó, húsz éves unokájában, Hannában, új életre és alkotó munkára ösztönző, s őt utolsó szerelmi fellobbanással megajándékozó, új hitvestársat talál magának.

Nemes György minden írói képességét latba veti annak bebizonyítására, hogy ebben a természetes normákkal annyira ellenkező házasságban végeredményben mindkét fél ugyanannyit kapott, mint amennyit adott: az idős férj a maga művészi és emberi magasrendűségét adta, kimeríthetetlen anyagi forrásaival együtt, a csodálatos életelixírért cserébe, amely Hanna szépségéből és fiatalságából feléje sugárzott. Ámde csak Avariusz János áltatta magát ezzel, méghozzá ő is csupán egészségi állapotától, illetve férfiúi önbizalmától függően. Mert a nő véleményét: vajon őt valóban boldoggá teszi-e az, hogy férje dicsőségének fényében, gondtalan jólétben sütkérezhetik, s nem kísértik-e fiatalságának természetes igényei, nem is kutatja az író, akinek minden figyelme az öreg festő érzelmi és gondolati világára irányul, s aki csak az irodalmi és lélektani követelmények szerint teljesen befejezett regényhez fűzött, „Változat negyven mondatban” című utóiratában tér ki Hanna belső attitűdjének megvilágítására. A probléma, amelyet a főhős személyének következetes totál plánba helyezésével fölvet, az, hogy vajon sikerül-e, sikerülhet-e Gilgames módjára fölvenni a harcot a jelek sze-

rint mindegyre közeledő halállal. Bármennyire is szívügye ez a kísérlet Nemes Györgynek, fokról-fokra rákényszerül annak beismerésére, hogy Avariusz János hiába is áltatja magát: csak nem képes elkerülni az öregséggel járó testi és szellemi összeroppanást. Napról napra bizonyosabbá váló testi fogyatékoságairól, és féltve-féltett férfiaságának kétes jeleiről szinte anatómiai precizitással számol be az olvasónak, akinek – akárcsak Avariusz Jánosnak – fogalma sincs arról, hogy hol jár, mit tesz, mit gondol és mit érez közben a fiatalasszony, s hogy nem jogtalan-e az idős férj birtoklási igénye iránta. El lehet-e ezt a napnál is világosabb bizonyosságot vagy inkább bizonytalanságot viselni? Aligha. Avariusz János, az öreg szerelmes, az emelkedett szellemű művész mindinkább növekvő halálfélelme mintegy önvédelemből az imádott nő ellen fordul: fokról-fokra úrrá válik rajta az a kényszerképzet, hogy Hanna hálót sző az ő megvakítására, holott az igazság az, hogy szürke hályog képződik a szemén, és ahhoz, hogy visszanyerje a szemévilágát, műtétnek kellene alávetnie magát. Mielőtt azonban erre sor kerülhetne, bekövetkezik az, amitől félt és amit tudata alatt kívánt: Hanna meghal és ő egyedül, védtelenül marad, kiszolgáltatva a halálnak az ellene folytatott gilgamesi küzdelemben.

Minden írónak elvitathatatlan joga, hogy történeteit kénye-kedve szerint alakítsa ki, és alakjainak sorsát szuverén módon határozza meg. Nemes György él is, méghozzá felettébb hatásosan él ezzel a jogával: A már egyszer befejezett, kerek egész regényt (Változat negyven mondatban) újra átkölti s az új változatban, amelyben nem Hanna, hanem Avariusz János hal meg, arról akar meggyőzni bennünket, hogy a gyászoló fiatalasszonyt nem a hála, sem az érdek, hanem őszinte odaadás és igaz szerelem fűzte öreg férjéhez. Az olvasón áll, hogy a két változat közül melyiknek ad hitelt. Mi – bármennyire is elismerjük a szokatlanul merész irodalmi kísérlet elmésségét – nem hisszük el az egyébként meggyőzően érvelő írónak, hogy a szép, fiatal és egészséges Hanna, akinek már előzően is voltak némi tapasztalatai a szerelemről, ne tudta volna józanul megítélni egy aggastyánhoz fűzött kapcsolatának rendellenességét. Ennek ellenére csak dicsérni tudjuk Nemes György írói elképzeléseit, s „a reális és szürreális világ között lebegő” regény romantikus elhajlását érthető és megbocsátó szubjektív vonatkozásokra vezetjük vissza. Igazolásul

hadd álljon itt néhány sor az író előjáró szavaiból: „Kérem az olvasót, ne tévessze meg a látszat. Nem egy öregember és egy fiatal nő szerelméről írtam ezt a regényt. Nem egy mai Goethe–Ulrike komplexust akartam kibontani, nem a naplemente előtről óhajtottam kérődni. Nem a szerelemről írtam – ellenben az öregségről.” Arról a félelemről – úgymond –, amely mind kurtább éjszakai álmaiban kísérti.

(Szépirodalmi.)

KONDOR LÁSZLÓ

Horgas Béla:

Távolságok

Úgy látszik, egyre inkább le kell mondanunk arról az egyébként magától érthetődő igényről, hogy a *második* kötetek már egy többkevesebb vonallal megrajzolt poéta-portrét állítsanak elénk és netán valamiféle önálló, saját lábán is megálló koncepcióval rendelkezzenek. A többiek között Horgas Béla sem sieti el a dolgot. Az első, két esztendővel előtti *Nevetni, sírni* verskönyvéhez hasonlóan a mostani, a *Távolságok* című is inkább még – bocsánat a profán ötletért – „rözszejtűzés”.

Mindenekelőtt hangulati elemeket, apró rezdüléseket rakosgat össze. Megvesztegetően kitűnő, plasztikus képek patakzanak verseiben, szép megismerésük és invenciózus hasonlatai vannak. Fogékony a különösre is. Kifinomult ritmusérzékkel, leleményességgel és jó ütemkészséggel tereli össze az elmélyülés perceit és a futó pillanatokat. A parkbeli utak, a téli virradat, a kerti magány impressziói tűnedeznek fel a „megszorult világ”-ról mondottak homályában. Ugyanígy állandó kísérője problémáinak, elsősorban a szomorúságnak, lehangoltságnak, borzongásnak a bensőséges szerelem is. Azonban mindenütt és mindig inkább csak a pillanatokra, fényfoltokra, gesztusokra, alig felrajzolódó sziluettekre emlékezik, és ebből még olykor tiszta hangulati egység sem áll össze. Követhető és világos értelmű folyamat helyett szakadozott, csupa röppe-nésből összeverbuvált, a perc élményévé szét-eső és hangulati töltésű életet él. A vers belső terét igyekszik tehetségével kitágítani, atmoszférájukat megjelenítésekkel sűríteni, de az elmondás külső logikáját nemegyszer szétvetve csak a képek hatásosságára támaszkodik,

túlon túl csak a líra immanens mozgással tördik. Hasonlatai, igaz, így dinamikussá, majd-hogy drámai jelenetekké válnak: néhány esetben közelednek a szimbólumhoz. Ezek viszont képlékenyek, titokzatosak, ritka alkalom, hogy viszonylag olyan egyértelmű „jelképe” lenne, mint egyhelyet magáról valló sorai: „A cifra ostor nyelet nem tiszteltem, / hajamba szalagot nem kötök, / a tenyeremet nem ütöm össze”.

Tehát végső soron van tartása! A fiatal költő maga is érzi erejét, de ezt immáron próbára kéne tenni. Tulajdonképpen minden készen áll a viadalra; de hiányzik az *alkalom!* Azonban a konzekvenciát harc nélkül is levonja, úgy tudja, buknia, tűzbe temetkeznie kell. Honnan ez az elszánt rosszat sejtés, miért a kiáltozás és az önfeledt sírás? Ezek a kérdések nem értetlenkedések, nem is kritikus inszinuálás, hanem józan kíváncsiság, amit Horgas Béla ezegyszer kielégítetlenül hagy.

Így az olvasónak és bizonyára a lírikusnak is legnagyobb rejtélye: a költő maga. Önnön sajátjával összezárva valaminő büntudat is lappang benne és természetesen a nincstelenség érzése is úrrá lesz rajta. A „nem lehet”, a „nincs mivel”, az „ember mindig csapdába jut” szemlélet-tapasztalat tartja vissza és keríti be, kényszeríti tehetetlenségre. Véleménye szerint: „belevakul a mohón megnyíló arányokba”. A nehezen appercipálható világ nyomását, szorító kaotikusságát ugyan remekül adja vissza, de töprengései csak foszlányaikban követhetők nyomon, végkicsengésük pedig dezorientáló: „Miben higgyen, ki hinni készül”. Inkább az enyészetet, az elmúlást veszi észre: „Megrohadnak a tölgyfado bogók, / elhervadt a trombiták szirma”. A felületen síkló elemzések és a végig nem vitt következtetések során könnyen eluralkodik rajta a szkepszis. A kételkedés pedig rémíti: „nincs olyan, aki válaszolna, / felelne: nyugodj meg! félelmeidben csöndesedj meg!” Bár végtelenül differenciáltak érzései, a szenzibilitásig érzékeny idegrendszere, a versalap-gondolatok azonban illetéknépp leggyakrabban sablonossá ernyednek. A gyermekkori jajok, itt-ott a háborús dübörgések visszahallása, nosztalgiákkal terhes emóciók, szubtilis élet-tartalmak, ihletszerű tudatélmények, gyökértelen fájdalmak települnek költeményeire; a jelenség és a lényeg jobbra nem talál nála dialektikus kapcsolatra. Asszociációs sorai túlzottan elszabadultak, nem vagyunk benne biztosak, hogy közlendője társadalmilag mindenkor érdemes lenne. Elégedetlensége, nyug-

talansága valahogy nem termékenyítő, nem inspiráló.

Az persze tiszteletre méltó, hogy nem akar csálhatatlannak látszani. Nem igényel magának váteszi jelentőséget és mint írja, „Kételkedem a szavak és a költők erejében”. Azonban a kiállítás fontosságát nem tagadhatja meg! Félti is, hogy „a Mérték el ne vesszen!” De a szintért és annak megszerzéséért, majd megtartásáért tenni is kell. És a cselekvés izgalma csak megsokszorozná Horgas Béla máris meglevő költői erényeit és lehetőségeit. (Maqvető)

BORBÉLY SÁNDOR

Sumonyi Zoltán:

Spártai suhanc

Egészséges egyéni és társadalmi ösztönökkel megáldott fiatalember mutatkozik be a kötetben, olyan, aki némi szemérmes rejtőzködése ellenére is otthonosan mozog az életben. Csendesen szemlélődő egyéniség, rendszerető, szolid biztonságra és harmóniára: „sors bonára” vágyó. Városban serdült fel, de mögötte dunántúli parasztsók sorakoznak. Eleit elfelejteni nem tudja, nem is akarja – írói nevével is rájuk emlékezik –, de kerül minden harsány és külsődleges népieskedést, ízlése mértéktartó. Legnagyobb hatású mestere a harminckörűli Illyés; származásánál és alkatánál fogva őt érezheti legközelebb magához, bár példaképének energiája, belső tüze, lobogása alapjában véve idegen tőle. Sahogy a „puszták népének” fia annak idején Babits környezetéhez szegődött, a sumonyi cselédek ivadéka Vas Istvánhoz kopogtatott, őt választotta személyes mentorául.

A kötet hű tükre egyéniségének, s naplószerű hitlességgel rajzolja elének életútját. Költészetének hajtóereje nem a korláthan fantázia, s az egyszerre-mindent-akará. Közvetlen élménylíra az övé: a mindennapi élet eseményei ihletik. Be tud telni a közvetlen valósággal, ezért nem is próbál külön stilizált vagy vizionárius világképet kialakítani magának, a való világ általa ismert tájait igyekszik birtokba venni:

„Még tétova mozgással kerekednek
[bennem a tájak,
de gondosan őrzöm, elrakom őket
s úgy sorakoznak már,
mint szekrény tetején a fehér,
[nehézságú almák.”

Jószemű megfigyelő, néha kissé hosszán, témósan merül el a megfigyelt részletek leírásában. A pontos, tiszta vonalat kedveli, óvakodik a homálytól. Képei nyugodtak, érzékletesek, anyagszerűen megfoghatók. Az este közeledését például így örökíti meg egyik versében: „az ablakon, mint lomha nyáj betér az alkonyat”. Kifelé-orientáltsága, anyagszerű szemlélete nem jelenti azt, hogy a belső rezdülések visszaadásához, s a finom hangulatok idézéséhez nem lenne érzéke. Érzelmi élete nem bonyolult és szélesskálájú, de tiszta és bensőséges.

Költői adottságai szerencsések. Görcstelenül fejezi ki magát, élvezetes magyarsággal. Régebbi klasszikusainkat érezhetően sokat és kedvtelve forgatta, izeik átütnek a nyelvén. Nem hivalkodóan, hanem módjával elkeverve. Velezületett ritmusérzéssel versel, találékonnyan rímel. Az ilyen „istenáldotta” tehetségeknél gyakran merül fel a laza komponálás veszélye: a verselési, kifejezési könnyedség üresjáratokra, felesleges strófák, henyé szavak betoldására csábíthat. Ez a veszély Sumonyinál is jelentkezett, de csak a kimutathatóan egészen zsenge kamaszfővel írott versekben, aztán úrrá lett rajta. Költményeinek nagy része fegyelmezett szerkesztésű, rajtuk a Vas István-i műhely meo-védjegye.

Egyenletes, érett teljesítmény a *Spártai suhanc*. Olyan erényekről tanúskodik, amelyekkel ritkán szoktak első kötetek meglepni: józan mértéktartás, műgond, pontos valóságrajz. E kétségtelen erények s a fegyelmezett harmónia és közvetlen derű mögött azonban mintha visszafogottságot lehetne érezni. Vagy óvatos kényelmességet. A jellegzetes „első-kötetes” tulajdonságok közül az egyik legrokonszenvesebb: a keresés nyugtalan láza, s a merész önfeledt kísérletezés hiányzik a *Spártai suhanc*-ból. Mintha félne a költő a nagy szenvedélyektől, a felkavaró élményektől és a dialektikusabb, zaklatottabb látástól, s mintha nem is csak az „ál-modernségtől” idegenkednék. Az ezirányú aggodalmat azonban a pilinszkys ihletésű *Ikonok* s az egyik versben hangot kapó „bűntudat” némiképpen csökkenti: az intellektuális igény ébredésével biztat. E szórványos intellektuális próbálkozásoknak remélhetőleg lesz folytatásuk költészetében. Eddigi mestereinek művéből is meríthet hozzá bátorítást.

(Szépirodalmi)

TÁLASI ISTVÁN

Három ifjúsági regény

Ifjúsági irodalmunk helyzete ma alapvetően más, mint volt a század első évtizedeiben vagy a két világháború közötti években. Több a kezdeményezés írók és kiadók részéről egyaránt. Vannak még nehezen áthághatónak látszó akadályok – mint például ifjúsági irodalmunk hazai és nemzetközi világirodalmi rangjának biztosítása –, de az bizonyos, hogy manapság nálunk igen megtisztelő feladat az ifjúság részére írni.

Radó György Gorkij-életrajza (*Gorkij élete*) a Móra Ferenc kiadó gondozásában, a „Nagy emberek élete” sorozatban jelent meg. A kor-nak, a társadalmi viszonyoknak és az író egyéni sorsának kölcsönhatását a leghaladóbb irodalomszemlélet gyűjtőelencsében keresztül láthatjuk. Az irodalom iránt érdeklődő felnőttek számára is érdekes olvasmány az íróvá alakulás folyamatának bemutatása, és olyan közismert világirodalmi értékeknek, mint az Éjjeli menedékhely. Az anya, Klim Számgin élete és sok más Gorkij-mű keletkezése megírásának körülményei. Amikor mi „felnőttek” és az irodalomtörténeti folyamat elemzése iránt érdeklődők élvezettel forgatjuk Radó György könyvét, az az érzésünk, hogy ezt az ifjúsági kiadónk által közrebocsátott regényes életrajzot műfajilag nem tudjuk hová sorolni. Ugyanis lényegében véve *kifejezetten „irodalmi regényesség” uralkodik benne. Nem az, amit a serdülő ifjúság, vagy általában az ifjúság keres. Gorkij rendkívül kalandos, fordulatokban gazdag, valóban „regényesnek” mondható életének eseményeire csak rövid utalások történnek. Az író fő célja: a művek elemzése, cselekményük és mondanivalójuk mesélő leegyszerűsítése, sokszor lényeges magvuk rövid, tömör ismertetése és a történelmi-társadalmi folyamat elemző rajza. Nehéz meghatározni – az ifjúságra gondolva – azt a korosztályt, amelynek az érdeklődési körét egy ilyen jellegű irodalmi életrajzesszé eltalálja. Mert például a Gorkijt ért bigámia-vádak rövid megemlézése a tiz-tizenégy év körüliek számára nem elégséges az életszituáció helyes értékeléséhez, a tizennégy-tizenhét évesek pedig éppen ennek a helyzetnek – és más egyébnek – a részletesebb, regényesebb, vagy ha kell, romantikusabb kifejtését igényelnék.

Így ez a Gorkij-életrajz leginkább azoknak a serdülő ifjaknak, lányoknak kedvelt olvas-

mánya, akik maguk is egy kicsit művészellemek, komolyan érdeklődnek az irodalom iránt.

Az ifjúsági irodalom kedvelőinek bizonyára örömet okoz *Tatay Sándor* új ifjúsági regénye, a *Bujdosásunk története*. A Puskák és galambok című kitűnően megformált ifjúsági regénye után itt ismét kalandosnak ígérkező témához nyúl az író. Mikus Áron, a Badacsony-hegy Székelyföldről elszakadt szerelmese és művelője, 1999-ben, az évezred alkonyán meséli el érdeklődő fiataloknak, hogyan bujdosott és élt másodmagával a Badacsonyon a nagy történelmi kataklizmák idején, 1944 őszétől az 1945. év szüretjéig.

Az első dolog, amit hiányolhatunk, hogy az 1999-es évet az író éppen csak megemlíti. A regényben csak az egyéni élet szempontjából jelentős ez az évszám: egy öreg ember meséli el fiatalkori élményeit. Ha már ilyen keretbe helyezte a cselekményt, nem ártott volna egy kis jövőbe pillantás. Mihez viszonyítja a mesélő az én-regényt? Változik-e az emberiség élete, a közelmúlt történelmi eseményeinek megítélése 1999-ig, vagy ugyanolyan lesz, mint napjainkban?

A főszereplőkkel egykorú fiatalok érdeklődési körét véve figyelmebe, a regény első része érdekesebb, változatosabb, mint a második. Amíg a Badacsony szikláinak között a saját maguk esküvőjén kis kunyhóban laknak, és a megélhetéshez szükséges feltételeket maguknak kell úgyszólván a semmiből megteremtíteniük, a Robinson-féle kalandregények légköre sűrűsödik körülöttük. Tatay Sándor igazolja, hogy nem kell tengerentúlra menni ahhoz, hogy izgalmas robinsoni szituáció jöjjön létre. A rendkívüli történelmi idők, a Badacsony-hegy szikláinak és a balatoni környezet kiválóan alkalmasak a két kisfiú kalandos bujdosásának körítésére.

A második részben a legizgalmasabb cselekménysor a szőlőművelés titkainak fokozatos megtanulása és az abban való aktív részvétel. Az a gyanú merülhet fel, hogy manapság ebben az életkorban igen kevés olyan fiú akad, akinek olyan izgalmas élményt jelent a szőlőművelés és préselés, mint a két bujdosónak. Ők ugyanis tudták, hogy akkor és ott abban a helyzetben életük és biztonságuk függött szőlőművelő munkájuk sikeres végrehajtásától. Az író a második részben regényesen szakszerű ismertetést ad erről a munkafolyamatról, s ezért a felnőttek számára is érdekes olvasmány lehet.

A kortörténeti mozzanatokat – a mű ifjúsági

jellegehez mértén – az író mértéktartóan ábrázolja. Mégis az az érzésünk, hogy a negatív figurákkal (karszalagosokkal stb.) folytatott harcot bővebben ki lehetett volna aknázni, és főképpen a felszabadulás pillanatáig – már csak a mese kedvéért is – forrón tartani. Ugyanis a két fiú szinte akaratán kívül, véletlen folytán kerül az ellenállók helyzetébe a háború utolsó ószén, s még ha valójában kivételesen meg is történhetett, idillisztikus és nem jellemző megoldás az akkori hatalmasokkal való minimális, és magától megoldódó, hamar elsimuló összeütközés.

Tatay Sándor az élet intenzív elmélyítésének szükségességét vallja: „*És ne higgyétek, hogy aki egy kicsi területen való munkálkodással tölti életét, az elesik a nagyvilág sok-sok kincsétől!*” Így beszél az én-regény hőse, a megöregedett Mikus Áron látszólag eseménytelen későbbi életének értelméről. Valójában a kalandosság, a romantika ilyen értelmezését látjuk a regény cselekményében is. Ez is nevelő hatású tanítás, feltéve, ha a fiatalság elég érdekesnek találja majd a regényesnek szánt cselekményt is.

A harmadik ifjúsági regény Dékány András utolsó műve, a *Robinson utolsó kalandja*. A mű témaválasztásánál fogva is rendkívül érdekes: Daniel Defoe a Robinson kalandjairól írt műve végén jelzi, hogy meg akarja írni Robinson újabb kalandjait is. Erre nem került sor. Dékány András kísérletet tett arra, hogy az angol író ígérését valóra váltsa. Mégpedig úgy, hogy nemcsak Defoe Robinson-regényét, hanem az író egész életművét figyelembe véve a regény valószínű folytatását írja meg.

Az eredeti regényben Robinson csak röviden említi, hogy nem kedveli a papokat. Tudjuk azonban Defoe életrajzából, hogy felvilágosult gondolkodása és egyházellenes röpiratai miatt mennyi üldöztetésben volt része. Börtönben ült, pellengérré állították, sőt egy ízben kis híján csaknem felakasztották. Az angol író életének ezt a jelentős mozzanatát – figyelembe véve a két regény közt eltelhető időt és azt, hogy ez az eredeti Robinson-regényben közvetlenül alig észlelhető – Dékány András jelentősen hasznosítja. De nem úgy, mintha ma élő ember írná a folytatást, hanem az a deista felvilágosult író, aki Defoe volt a XVII–XVIII. század Angliájában.

Dékány András regényének cselekménye elejétől végig lebilincselően érdekes, romantikus, akárcsak az eredeti Robinson-regény.

Amit a Robinson-történetben minden időben nevelő értékűnek tartottak, az Dékány könyvében is erőteljesen érvényesül. Az idős Robinson minden cselekedetéből kiviláglik, és ő maga úgy kommentálja azokat, hogy eredményes dolgokat csak kellő alapossággal, higgadt megfontolással, előzetes tervezéssel lehet véghez vinni. Dékány szerint ő az a regényhős: „*aki megmutatta, mit tud az ember, ha élni akar!*”. Ezzel a céltudatos élniakarással függ össze derűs, optimista életszemlélete: „*Az ember igyekezzék nehéz helyzetben is derűt támasztani, undírt elviselhetőbb lesz minden, amit gondnak tartunk!*”

A regény fordultatos cselekményéből a fiatalok szórakozva megismerhetik a kor általános társadalmi viszonyait. Sok természeti, egészségügyi, hajózási ismeretet is nyújt a könyv. Az emberábrázolás is megfelel a romantikus ifjúsági művek jellemrendszerének: megvan benne a „fenevad” Atkins és bandája, aztán velük szemben maga Robinson és a köréje csoportosuló romantikus hősök, a Sziget spanyoljai, néhány indián és a társadalom ártatlan kivetettjei (Martin, Morgan), akik egy más világban a mi betyárvilágunk alakjaira emlékeztető, szinte emberfeletti hősök. Mégis a szereplők cselekedetei nem „deus ex machina” jellegűek, hanem nagyrészt társadalmi helyzetük, jól felfogott érdekük indokolja azokat. (Kivéve egyetlen naivitást, hogy a Szigeten hagyott angolok véletlenül mind gonosztevők, amit ebben az esetben az angol gyarmatosítás kritikája sem indokol.) Az indiánok jellemzése viszonylag reális. Nem idealizálja őket, mint igen gyakran a közismert indián történetek, és bár Robinson kénytelen ellenük harcolni, az író igyekszik cselekedeteiket elmaradt társadalmi körülményeikkel indokolni. (Meg is említi egyik helyen, hogy ugyanazok a kannibál indián törzsek más társadalmi körülmények közé kerülve művelt emberek lehetnének, és emberhez méltó életet élhetnének.)

Ami a három regényben az írói mesterségbeli kvalitásokat illeti, Radó György rendkívül pallérozott irodalmi stílusával és modern szerkesztésmódjával, Tatay Sándor szép zamatos magyar nyelvével, a hagyományos elveken nyugvó epikai technikájával, Dékány András pedig az új magyar ifjúsági regények stílusát megteremtő szándékozó egyszerűségével, közvetlen hangjával és a régi kort elevenen megjelenítő mérsékelt archaizmusával tűnik ki.

BELLYEI LÁSZLÓ

TV-szemle

A SPORT

A közvéleménystatisztikák rendszerint viszonylagos értékűek, mivel két- vagy legfeljebb ötezer megkérdezett néző véleményét foglalják magukba, és ez a nézők összességének legjobb esetben is a fél vagy egy százalékát jelenti. Ilyenformán még a legtárgyilagosabb ambícióval kiválasztott réteg (vagy különböző rétegek képviselői) véleménye sem általános érvényű, csupán némi tájékozódást nyújt. Ki mit szeret: ez sokoldalú kérdés, de a tízéves tv-tapasztalat alapján nyugodtan le lehet írni: a sportközvetítések a televízió műsorai között a legnépszerűbbek egyike. Ha nem a legnépszerűbb. Közöbön az év vége, s a nyári sportévad is befejeződött: aktuálisnak tűnik kissé elmeditálni a televízió sportműsorairól – szerepéről, mennyiségéről, színvonaláról.

A televízió sportműsorainak – azon kívül, hogy nagy tömegeket szórakoztatnak – a tömegsport szempontjából fontos szerepük van. Elősegíthetik a sport térhódítását, általában a sportpolitikai célokat, de mindez egy bonyolultabb áttételben, a közvetítések népszerűségén és a különböző sportműsorok rendszerén keresztül valósul meg. Anélkül, hogy egy pillanatig is eltuloznánk a sport társadalmi és általános jelentőségét, nem kétséges, hogy az országnak a világban elfoglalt általános képében bent vannak sportolóink figyelemreméltó eredményei (a magyar labdarúgók sikereitől Papp László, Zsivóczki, Kozma, Kárpáti, Kajdi és mások sporteredményéig), mert a sport elválaszthatatlan a népek közötti kapcsolatoktól, sőt gyakran az általános kapcsolatok kiindulópontja. A sportnak nemzetközi érintkezési értéke van. Nem kétséges, hogy az ifjúság nevelésében is a sportnak komoly, el nem hanyagolható jelentősége van (amit sajnos mostanában más dolgok előnyére el-elhanyagolnak), és az sem kétséges, hogy nálunk az országban szeretik a sportot (előfordul, hogy a kelleténél kissé forróbban) és egy jól sikerült fontos sportesemény (különösen, ha a televízió is közvetíti) napokra kedvezően befolyásolja a közhangulatot, vagy annak egy jelentős részét. Elgondolkoztató körülmény, hogy a sportévadban, mondjuk egy kellemes szeptemberi vasárnapot véve alapul, körülbelül 250–260 ezer nézője van az országban a sportnak, beleértve természetesen az összes sportágak bajnoki küzdelmeit. Televíziós viszonylatban ez a szám nyilvánvalóan megkétszereződik, esetenként meg is négyeseződik. A jelentősebb sportközvetítések idején szinte kiürülnek a városok utcái, s milliók ülnek a készülék előtt.

A kiindulópont: a televízió sportközvetítései általában örömet szereznek a nézők száz-ezreinek. A közvetítés szempontjából oly fontos operatóri tevékenység, az események kamerázása minden nemzetközi színvonalat kielégít, sőt gyakran elégedetten tapasztaljuk a külföldi átvételeknél, hogy a hazai operatórok egy-két lépéssel a külföldi kollégák előtt járnak. Legfeljebb azt kifogásolhatjuk, hogy ha a pályán valami váratlan esemény történik (netán kakaskodás), a kamerák legtöbbször „szégyenlősen” elfordulnak a lelátókra. Pedig a tv-néző a riportter révén úgyis tudja, hogy mi történik a pályán. A tv-kamerák általában jelen vannak a legfontosabb sporteseményeken, a legtöbb vitát mégis az okozza, hogy mit közvetít és mit nem közvetít a televízió.

Ami a dolog mennyiségi oldalát illeti, a kifogásoknak van alapja, mert volt idő valóban, amikor a Magyar Televízió a mostaninál lényegesen több sporteseményt közvetített. Sőt: a néző ma is hétről hétre figyelemmel kísérheti a sajtóban, hogy a szomszédos csehszlovák televízió hetenként rendszeresen két helyszíni közvetítést ad a különböző sporteseményekről, rendszerint labdarúgásról vagy jégkorongról, minden nemzetközi sorozatot, illetve díj- és kupamérkőzést közvetítenek, amelynek csehszlovák résztvevője van. Gyakran előfordul, hogy a heti programban három, illetve négy sportközvetítés is szerepel. Köztudomású, hogy a Magyar Televízió és az illetékes sportszervek között körülbelül két év óta folynak a tárgyalások, de a végleges megoldás még nem született meg. A nézőnek van egy érzése, mintha a dolgot senki sem akarná elsiejni. A huza-vona azonban magyarázatul szolgálhat a néző időnként jogos elégedetlenkedésére. Amire viszont nehéz magyarázatot találni: vannak olyan külföldi és hazai sportesemények, amelyeket a televízió egyszerűen „elfelejt” közvetíteni. Nehéz például megérteni, hogy miért nem közvetítették (akár felvételtől is) a magyar-osztrák öregfiúk mérkőzését. De előfordul, hogy a televízió még a sajtóban bejelentett saját ígéreteiről is megfeledkezik, mint például a montreáli USA–Európa atlétikai viadal, a magyar labdarúgócsapatok hazai kupamérkőzéseinek, az NDK–Dánia labdarúgó-mérkőzésnek és az év legjelentősebb hazai nemzetközi ökölvívőeseményének, az ORT döntőjének a közvetítése.

A kifogásolható mozzanatokból azt a következtetést is le lehet vonni, mintha a televízió-sportszakértői nem törődnének túlságosan sokat a nézők igényeivel, a nézők tájékoztatásával. Nyilván szó sincs erről, sok esetben a televízió kívül álló objektív akadályok merülnek föl. Vannak azonban olyan kifogások, amelyeket – talán jobb szervezéssel, talán egy kissé nagyobb gondoskodással – el lehetett volna az év folyamán kerülni. Néhány példa az idei közvetítések-ről. A duisburgi atlétikai verseny közvetítésének „befejezésével” annakidején sokat foglalkoztak a napilapok, s a televízió sportriportere hiába próbált magyarázatot találni (szóban és írásban), ez nem volt meggyőző. A római Ökölvívó Európai Bajnokság döntőit felvételtől közvetítette a televízió, s valószínű időhiány miatt lemaradt az első két súlycsoport küzdelme. De a kommentátor annyi fáradságot sem vett magának, hogy erről tájékoztassa a nézőket, s legalább az eredményt bemondja, miután a hazai lapok még nem közölték. Megemlíthetném az idei Jadran Kupa két vízilabda-mérkőzését, melynek csak a felét (két utolsó negyedét) közvetítették, hogy miért csak a felét, ezt máig sem tudni. A töredékközvetítések – ezt itt kell elmondani – nem elégítik ki a nézőt. Arról az új műsoralképzésről nem is beszélve, amely hovatovább a gólközvetítésekre fog összezsugorodni. Az október 11-i kupaösszefoglaló riasztóan fölvetette árnyékát a „beszámoló” eljövételének. A sportközvetítés élményt jelent a néző számára. A helyszíni élményt és a teljesség élményét; az első perctől az utolsóig jelen van (még ha időnként felvételtől is) az eseményen, a gólbeszámoló ezt az élményt semmiképpen se pótolhatja. Reméljük, hogy erről nem is lesz szó. Ugyancsak itt kell megemlíteni az apró riporter-i tévedéseket, amelyek közvetítés közben bizony elő-előfordulnak. Nem befolyásolják különösképpen a közvetítés színvonalát, legfeljebb bosszantják a nézőt, de ez nem közömbös, mert a néző a riporterrel együtt akar szurkolni és gondolkodni, a riporter a néző számára nem pusztán a képek hangkísérete, az esemény bemondója, hanem (pláne egy-egy nemzetközi összecsapás közvetítésén) – partner. Ezek az apró hibák túlnyomórészt figyelmetlenségből származnak; ha Tóthné a kievi EB-n biztos második kétszázon, a riporter nem mondhatja, hogy harmadik; Duisburgban nem keverheti össze a hazai versenyzőket, és nem lehet bizonytalan a verseny állásában, az eredményekben másutt, és a külföldi versenyzők nevét sem illik összekeverni, mint ez egy súlyemelő világverseny közvetítésénél megtörtént. Közvetítés közben a névcserékre, kis botlásokra is vigyázni kell. Több figyelem. Időnként ez hiányzik egy-egy riporter közvetítéséből.

A közvetítések mennyisége nyilván több tényezőtől függ, s ez nem szubjektív elhatározás kérdése. A sportrovat hír- és publicisztikai jellegű műsoridejének kibővítésével viszont érdemes volna foglalkozni, ha ez nem ütközik elháríthatatlan akadályokba. A Telesport heti huszonöt perce rendkívül kevés, hisz ebben a műsorban kell helyet adni a külföldi filmhíradóknak, a tömegsport és más sportágak hazai eseményeinek (amelyek időnként sajnos eléggé jellegtelenek), az új sportesemények bemutatásának, a kimagasló eredményt elért sportolókkal készített interjúknak és azoknak a reflexióknak, amelyeket a tv sportrovata a sportélet egy-egy jelenségéhez, eseményéhez fűz. Elmondani is hosszú. Egy biztos: a magyar sportsajtóban a Telesport publicitásának jelentős szerepe van. Véleménye a különböző kérdésekben reális, kiutat kereső, s tán meg lehet kockáztatni ezt a kijelentést: leginkább mértékadó. A Telesport műsoridejének bővítése mellett a TV-Híradóban (már az első kiadásban is) több helyet kellene biztosítani a sport-híreknek, a külföldről érkezett, esetleg képes sportérdekességeknek, de mindenképp azt a hátrányt kellene behozni, ami a rádió és a televízió esti sporthírei között van. Ugyanabban az időben a rádió sporthírei lényegesen frissebbek, és a híryanag körülbelül kétszer több, mint a televízióban. Miért?

A sportműsorok a közérdeklődés tükrében állnak, ez érthető, hisz az egyik legnépszerűbb rovata a tv-nek. Ezért türelmetlenebb az ember a problémáival szemben, s veszi természetesnek azt, ami dicséretre méltó.

THIERY ÁRPÁD

EMLEKKIÁLLÍTÁS nyílt november 12-én a kaposvári Rippl-Rónai Múzeumban Vaszary János születésének 100. évfordulója alkalmából. A megnyitót Szij Béla művészettörténész mondotta. A megnyitó napján ünnepélyesen megkoszorúzták a festőművész kaposvári szülőházán elhelyezett emléktáblát. – A kiállítás részletesebb ismertetésére következő számunkban visszatérünk. (Képünkön: Vaszary Vonuló hadifoglyok c. műve)

*

NÍVÓDÍJJAL JUTALMAZTA a Honvédelmi Minisztérium Bertha Bulcsu, Soós Zoltán és Szakonyi Károly írókat, a honvédelem érdekeit segítő irodalmi alkotásaikért. (Bertha Bulcsu: A Búvár és a Katona c. elbeszélése folyóiratunk ez évi 2. számában jelent meg.)

*

A NAGY OKTÓBERI SZOCIALISTA FORRADALOM JUBILEUMA ALKALMÁBÓL A szovjet hatalom 50 éve címen kiállítás nyílt Pécsen november 5-én a Tudomány és Technika Házában. Megnyitót mondott dr. Csendes Lajos, az MSZMP Megyei Bizottságának titkára.

*

A MAI SZOVJET REGÉNYRŐL tartott előadást október 31-én szerkesztőségünkben Nyina Pecsenyina kandidátus, a pécsi Tanárképző Főiskola szovjet vendégprofesszora. A Magyar Írók Szövetsége Dél-dunántúli Csoportja és a Jelenkor Szerkesztősége által szervezett előadáson az írók mellett részt vettek a főiskola orosz tanszékének tanárai és hallgatói.

*

NOVEMBER 6-ÁN nyílt meg Pécsen Bizse János és Soltra Elemér grafikai kiállítása. A két művész 1967 nyarán a Szovjet Képzőművész Szövetség vendégeként tanulmányúton járt a Szovjetunióban. Kiállított rajzaikból – melyek az utazás élményéhez kapcsolódnak – novemberi számunkban mutattunk be olvasóinknak.

ISTENES-ISCSEREKOV ANDRÁS
(1915–1947) emlékkiállítás nyílt október 29-én Pápán az MSZMP Városi Bizottság és a Jókai Művelődési Ház rendezésében. Az oroszországi származású festőművész 1942-től haláláig Pápán élt és dolgozott; 1944-ig sűrűn szerepeltek művei budapesti és vidéki kiállításokon. Az emlékkiállítás részletesebb ismertetésére következő számunkban visszatérünk.

*

A MAGYAR ÍRÓK SZÖVETSÉGE DÉL-DUNÁNTÚLI CSOPORTJA, a Jelenkor szerkesztősége és a TIT irodalmi szakosztálya december 3-án rendezi meg Pécssett, a TIT Bartók Klubjában *Takáts Gyula* szerzői estjét. A bevezetőt *Rónay György* tartja, majd a költő verseit mutatja be *Bálint András*, *Bánffy György*, *Győry Emil* és *Ronyecz Mária* színművész. Közreműködik az esten a Pécsi Vonósnégyes és a Radnóti Miklós Szakközépiskola kamarakórusa. Végül *Takáts Gyula* olvassa fel új költeményeit.

*

A SZARAJEVOI ŽIVOT című irodalmi folyóirat – a Jelenkorral kötött csere-megállapodás alapján – novemberi-decemberi számában félíves összeállítással mutatta be a jugoszláv olvasóknak *Csorba Győző* költőt. A *Magamról, verseimről* című vallomás és a költő megjelent műveinek bibliográfiája mellett verscsokrot közöl a lap *Enver Čolaković* kiváló fordításában.

*

JELENKOR-ESTET rendezett november 24-én Székesfehérvárott a Városi Tanács. Az esten *Bertha Bulcsu*, *Csorba Győző* és *Pákolitz István* olvasott fel műveiből.

*

KIÁLLÍTÁST RENDEZETT október 22-től november 10-ig a Műgyetem Rózsa Ferenc Kollégiuma *Lantos Ferenc* pécsi festőművész képeiből. A megnyitót *Major Máté* professzor mondotta. A kiállítás alkalmából *Lantos Ferenc* Képzőművészet és pedagógia címen nagy érdeklődéssel kísért előadást tartott a kollégiumban.

*

NOVEMBERBEN rendezték meg Pécssett a III. országos bábjátékos napokat. A legkiválóbb művészi alkotás díját a *Békéscsabai Napsugár Együttesnek* ítelték, a legjobb együttes díját pedig a *Pécsi Bóbita* kapta. Érdekes színfoltja volt a bábjátékos napoknak a *Poznani Marcinek Bábszínház* vendégjátéka.